

Војно

ДЕЛО

4

2003

Војно
ДЕЛО
општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4/2003. ГОДИНА LV *Издаје тромесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ; др Александар ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др Душан ЈАЊИЋ; др Зоран КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; мр Добросав РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др Ђорђе РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др Предраг СИМИЋ; проф. др Душан СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; мр Миле СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др Јован ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др Биљана ТРЕБЈЕШАНИН; мр Милутин ЦУПАРА, пуковник; др Михајло БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Михајло БАСАРА, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 642-653 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 240,00 динара.

Међународни односи

Др Милан Опачић, пуковник у пензији	Ангажовање држава у међународним мировним операцијама – дилеме и искушења	9
--	---	---

Безбедност и одбрана

Проф. др Златко Исаковић	Доктрина „праведног рата“ од Гроцијуса до Уједињених нација	44
Др Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији	Еволуција рата	70

Војна наука и ратна вештина

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији	Употреба оружја прецизног дејства у савременим ратовима	95
--	---	----

Погледи

Проф. др Драгомир Ђорђевић, пуковник	Војна индустрија у условима транзиције економског система земље ...	114
Мр Војислав Форца, пуковник	Трансформација Војске Србије и Црне Горе	128
Др Гордана Живковић	Верске заједнице и проблем заједништва	145

Прикази

Др Момчило Сакан, пуковник у пензији	Научне законитости оружане борбе ..	165
Проф. др Милан Ђ. Плавинић	Планирање пољопривреде за потребе одбране	171

CONTENTS

International Relations

- Colonel Milan Opačić,
Ph. D., (Ret.)   Involvement of States in International Peace Operations – Dilemmas and Challenges 9

Security and Defense

- Zlatko Isaković,
Ph. D., Prof.   The 'Just War' Doctrine from Grotius to the United Nations 44
- Major General
Slobodan B. Mikić,
Ph. D., (Ret.)   Evolution of Warfare 70

Military Science and Art of War

- Colonel Todor Mirković,
Ph. D., (Ret.)   Use of Precision Weapons in Contemporary Wars 95

Views

- Colonel Dragomir Đorđević,
Ph. D., Prof.   Military Industry in the Country's Economic System Transition 114
- Colonel Božidar Forca, M. A.   Transformation of the Army of Serbia and Montenegro 128
- Gordana Živković, Ph. D.   Religious Communities and the Issue of Togetherness 145

Reviews

- Colonel Momčilo Sakan,
Ph. D., (Ret.)   Scientific Tenets of Armed Combat .. 165
- Milan Đ. Plavšić,
Ph.D., Prof.   Agriculture Preparation Planning in Support of Defense..... 171

SOMMAIRE

Rapports internationaux

- Dr Milan Opacic, Colonel en retraite   Engagement des Etats dans les opérations internationales de paix – dilemmes et assais 9

Sécurité et défense

- Prof. dr Zlatko Isakovic   Doctrine de la „guerre juste“ de Grocius aux Nations Unies 44
- Dr Slobodan B. Mikic, Général de brigade en retraite   Evolution de guerre 70

Art de guerre et science militaire

- Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite   Emploi de l'armement de haute précision dans les guerres modernes 95

Points de vue

- Prof. dr Dragomir Djordjevic, Colonel   Industrie militaire dans les conditions de transition du système économique du pays 114
- Mr Bozidar Forca, Colonel   Transformation de l'Armée de la Serbie et du Monténégro 128
- Dr Gordana Zivkovic   Communautés religieuses et problème de la vie commune 145

Compte rendu

- Dr Momcilo Sakan, Colonel en retraite   Règlements légaux scientifiques du combat armé 165
- Prof. dr Milan Dj. Plavsic   Planification des préparatifs dans l'agriculture pour les besoins de la défense 171

INHALT

	<i>Internationale Beziehungen</i>	
Dr Milan Opacić, Colonel in Rente	Engagement der Staaten in der internationalen Friedensangriffen – Dilemmas und Versuchungen	9
	<i>Sicherheit und Verteidigung</i>	
Prof. Dr Zlatko Isaković	Doktrin eines „gerechten Krieges“ von Grozjus an bis zu Vereinten Staaten	44
Dr Slobodan B. Mikić, Generalmajor in Rente	Evolution des Krieges	70
	<i>Wehrwissenschaft und Kriegskunst</i>	
Dr Todor Mirković, Colonel in Rente	Gebrauch der Waffen präziser Leistung im gegewärtigen Kriegen	95
	<i>Ansichten</i>	
Prof. Dr Đorđević Dragomir, Colonel	Wehrindustrie in der Bedinungen der Transition ökonomisches Staatssystems	114
Mr Božidar Forca, Colonel	Transformation der Armee Serbiens und Monte Negro	128
Dr Gordana Zivković	Religionsgemeinschaften und das Problem des Gemeinschaftsgefühles .	145
	<i>Besprechungen</i>	
Dr Momčilo Sakan, Colonel in Rente	Wissenschaftliche Gesetzmäßigkeiten des Wehrkampfes	165
Prof dr Milan D. Plavšić	Vorbereitungsplanung der Landwirtschaft für die Bedürfniss der Verteidigung	171

СОДЕРЖАНИЕ

	Международные отношения	
Д-р Милан Опачич, полковник в отставке	Привлечение государств к участию в международных миротворческих операциях - дилеммы и испытания	9
	Безопасность и оборона	
Проф. д-р Златко Исакович	Доктрина "справедливой войны" от Гроция до Организации Объединенных наций	44
Д-р Слободан Б. Микич, генерал-майор в отставке	Эволюция войны	70
	Военная наука и военное искусство	
Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке	Употребление оружия точного действия в современных войнах ..	95
	Взгляды	
Проф. д-р Драгомир Джорджевич	Военная промышленность в условиях транзичии экономической системы страны	114
Канд. наук Божидар Форца, полковник	Трансформация войска Сербии и Черногории	128
Д-р Гордана Живкович	Религиозные содружества и проблема общности	145
	Обзоры новых книг	
Д-р Момчило Сакан, полковник в отставке	Научные закономерности вооруженной борьбы	165
Поф. д-р Милан Дж. Плавшич	Планирование подготовок сельского хозяйства для потребностей обороны	171

Ангажовање држава у међународним мировним операцијама – дилеме и искушења

УДК: 355.357 : 341.123

Др Милан Опачић, пуковник у пензији

Установљењем привременог механизма за покретање мировних операција Резолуцијом „Уједињени за мир“, његовим обједињавањем са механизмом колективне принуде, утврђеним у Глави VII Повеље, као и усавршавањем њихових мера и инструмената, омогућено је настајање релативно конзистентног и поузданог механизма вођења мировних операција Уједињених нација.

Приликом предузимања мировне операције УН, уз употребу снага UNPROFOR-а, на територији СФР Југославије, у једном периоду, ангажоване су снаге НАТО-а и њихове класичне борбене операције комбиноване су са стандардним операцијама мировних снага УН приликом извршавања легитимног мандата UNPROFOR-а. Тиме је, фактички, означен преседан у пракси мировних операција Уједињених нација. Уз то, коришћењем ефективне силе, драстично је нарушено начело о непристрасности деловања мировних снага УН на штету једне сукобљене стране, па су тако те операције делом прерасле у операције за наметање мира, мада у целини нису изгубиле везу са изворним мировним операцијама Уједињених нација.

Мировним операцијама УН које су предузете поводом решавања кризе око Косова и Метохије (KFOR/UNMIK) и Авганистана (ISAF), или тек треба да се предузму поводом ирачке кризе, претходила је класична војна интервенција коалиционих снага САД и/или НАТО-а (или дела чланица тог савеза) без сагласности Савета безбедности. То је те акте учинило типичним агресијама против суверених чланица Уједињених нација. Извршавање стандардних мандата за мировне снаге УН поверено је, углавном, снагама које су, непосредно или посредно, учествовале у агресији, што а priori дискредитује њихов легитимитет. Коначно, мировне операције тих снага изводе се на територији земаља које су, у целини или делимично, под режимом окупације а у „сенци“ сталних или повремених класичних борбених операција, што додатно компромитује њихов мировни карактер, односно дефинитивно их квалификује као операције за наметање мира.

Кључне речи: УН, Повеља, Савет безбедности, резолуција, сагласност, сукобљене стране, мировна операција, мировне снаге, агресија, операција за наметање мира.

Увод

Почеком августа 2003. медији у Србији и Црној Гори пренели су агенцијску вест америчке телевизијске мреже Си-Ен-Ен да је премијер Србије Зоран Живковић, током недавне службене посете Сједињеним Америчким Државама, наводно понудио америчкој администрацији да се 1.000 припадника Војске Србије и Црне Горе (СЦГ) придружи ангажованим коалиционим снагама у Ираку. Та, према првим реакцијама иностраних и домаћих медија, неочекивана иницијатива српског премијера изазвала је у домаћим политичким, научним и публицистичким круговима веома бурна и контроверзна реакција – од безусловне подршке и одобравања, преко оспоравања неких аспеката, до потпуног одбацавања такве иницијативе. Накнадним појашњењима те иницијативе која су убрзо уследила, као официјелна саопштења самог премијера Србије, али и других надлежних државних званичника и институција (МИП-а, Врховног савета одбране и Савета министара СЦГ), делимично су ублажене, али не и отклоњене многе непознанице, приговори, па и сумње у легитимитет, остварљивост и сврсисходност такве иницијативе.

У званичним саопштењима се, наиме, појашњава да је у тој иницијативи реч *искључиво о мировним мисијама под покровитељством УН, те да би ангажовање Војске СЦГ (и то искључиво припадника њеног професионалног састава на основу добровољности) у таквим мисијама значајно допринело не само уклањању негативне представе о њој већ би и побољшало мировни кредибилитет СЦГ и убрзало процес њеног укључивања у европске интеграције, што је њен приоритетни спољнополитички интерес*. Насупрот томе, код већине критичара те иницијативе прве асоцијације су везиване за учешће Војске СЦГ у мултинационалним операцијама у Авганистану и Ираку, па се њихови приговори, у основи, своде на: зазирања и сумње да контингенти Војске СЦГ могу бити ангажовани у мировним операцијама које су само номинално под патронатом УН, односно да фактички могу бити (зло)употребљени у операцијама за наметање мира (или режима окупације) којима стварно руководе САД; забринутост и страховање да такво ангажовање Војске СЦГ може да изазове опште погоршање односа СЦГ са великим делом исламског света и преливање новог таласа исламског тероризма на територију СЦГ, што ће само додатно потхрањивати албански тероризам на Косову и Метохији и дестабилизovati регион Балкана у целини и озбиљно угрозити (или одложити на неодређено време) укључивање СЦГ у европске интеграције, и коначно, на неверице и сумње у довољну опремљеност и оспособље-

ност Војске СЦГ којом може да се гарантује потребан ниво њене оперативности за ангажовање у међународним мисијама мира.

Тешко је, наравно, пронаћи потпуне и сасвим ваљане одговоре на питања о (не)основаности разлога и аргумената којима се та иницијатива оправдава, с једне, а оспорава, са друге стране, ако су тако супротстављене оцене изазване неким непознатим или само постулираним а не и стварним чињеницама, али и очигледно мотивисане сувим политичким прагматизмом и(или) оптерећене пренаглашеним емоционалним набојем. Различити приступ у промишљању једног заиста веома сложеног и контроверзног питања готово је немогуће избећи уколико се, претходно, не утврде сви значајни аспекти мировних операција. То се првенствено односи на разјашњавање суштинских разлика у карактеру мировних операција под патронатом УН у односу на мировне операције које су један од новијих инструмената војно-политичке стратегије САД и НАТО-а у реаговању на глобалне безбедносне изазове. Извесно је, наиме, да се институт и пракса мировних операција последњих година различито доживљавају и тумаче у политичким и научним круговима, па и јавном мњењу европских и многих других држава (укључујући и саме САД), па је управо то разлог више да се приступи таквој идентификацији диференција у карактеру мировних операција. Тако се, сасвим сигурно, може ваљаније просуђивати о (не)основаности разлога и аргумената којима се учешће у мултинационалним мировним операцијама оправдава или оспорава и олакшати трагање за одговорима о легитимитету, реалности и сврсисходности ангажовања Војске СЦГ у савременим мисијама мира.

Политичко-правне основе мировних операција Уједињених нација

Мировне операције УН, тачније – операције за очување или успостављање међународног мира, изворно су везане за систем колективне безбедности УН и његов механизам колективне принуде утврђен Главом VII Повеље Уједињених нација.¹ Савету безбедности УН поверена је главна одговорност за одржавање међународног мира и безбедности (чл. 24. Повеље). Сагласно томе, једино је Савет безбедности надлежан да утврди да ли постоји угрожавање мира, *нарушеност мира или агресија и да одлучује какве ће се мере предузети, према чл. 41. и 42. да би се сачували или успоставили међународни мир и безбедност* (чл. 39. Повеље). Повељом УН, дакле, установљене су мере колективне принуде (санкције) које се могу предузети против државе која је починила агресију или на други начин повредила мир, с

¹ Члан 39–51. Повеље Уједињених нација. Текст Повеље УН у целини видети: *Charte des Nations Unies et Statut de la Cour Internationale de Justice*, OPI/511-Reprinted at U.N. Geneva.

тим што је Савету безбедности препуштено да дискреционо одлучи о томе да ли државе чланице УН против прекршиоца међународног мира треба да примене мере потпуног или делимичног прекида економских и свих видова саобраћајних веза и дипломатских односа (чл. 41. Повеље), и(или) да се, ако процени да мере предвиђене у чл. 41. неће бити довољне, или се покажу као недовољне, предузму мере ваздухопловним, поморским или копненим снагама које су нужне ради одржавања или успостављања међународног мира и безбедности (чл. 42. Повеље).

У оквиру механизма колективне принуде, установљеног Повељом УН, било је такође предвиђено стварање инструмената на које би се Савет безбедности могао ослонити приликом примене санкција предвиђених чл. 42. Повеље. Један од њих се односи на *међународне (мировне) оружане снаге*, које треба да се формирају од националних контингената држава чланица УН на основу прописане процедуре преговора и споразума Савета безбедности и чланица Уједињених нација. Те снаге би се ставиле на располагање Савету безбедности, кад он то затражи, за потребе одржавања мира (чл. 43. и 44). Други инструмент се тиче *комитета војног штаба*, који би био конституисан као саветодавно тело Савета безбедности и био одговоран за *планирање употребе и стратегијско руковођење мировним снагама УН* (чл. 45–47. Повеље УН).² Многи покушаји Савета безбедности да се такви инструменти установе напуштени су већ 1947. године. Дакле, само две године након доношења Повеље Уједињених нација. На то је, пре свега, утицала идеолошка биполаризација и оштре конфронтације водећих блоковских сила – сталних чланица Савета безбедности, о многим питањима, па и о начелима организације мировних снага УН и статусу комитета војног штаба.³

Савет безбедности је у таквим околностима фактички био немоћан да ефективно обавља своје надлежности и употреби инструменте према Повељи Уједињених нација. Он је, истина, успео да предузме одређене мере у три случаја озбиљних повреда мира: избијања првог арапско-израелског конфликта поводом Палестине, јуна 1948;⁴ избијања оружаних инцидената између Индије и Пакистана у областима

² Интересантно је да је чл. 47. Повеље УН предвиђено да комитет војног штаба сачињавају нечелници штабова сталних чланица Савета безбедности или њихови представници, што се показало као један од главних промашаја Повеље.

³ Опширније: Luis B. Sohn, *Cases and Other Materials on World Law Brooklyn*, The Foundation, Inc, 1950, pp. 834–844.

⁴ Савет безбедности је својом резолуциом бр. 50, од 29. маја 1948. формирао Групу посматрача у оквиру тзв. Организације УН за надгледање примирја – *UNTSO (United Nations Truce Supervision Organisation)*, која је 11. јуна те године започела своју мисију на подручју тадашње Палестине, односно садашњег Израела (опширније: *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-Keeping*, “UN Publication” 1990, pp. 15–43).

Кашмир и Бану, почетком јануара 1949,⁵ и ескалације ратних непријатељстава у Кореји, крајем јуна 1950. године.⁶ Колико су предузете мере у сва три случаја биле неефикасне, па и контрапродуктивне, довољно сведочи чињеница да ниједна од тих мисија још није окончана, а негативне последице тих сукоба су се последњих година само умножавале.

Управо у време распламсавања ратних сукоба у Кореји, у јесен 1950, отпочело је са радом 5. редовно заседање Генералне скупштине УН, под називом „Уједињени за мир“. На том заседању САД, 7. октобра 1950, поднеле су нацрт резолуције о радикалној измени Повељом утврђених надлежности Генералне скупштине у области очувања међународног мира и безбедности.⁷ Након опсежне дебате о том америчком предлогу, 3. новембра 1950. Генерална скупштина је усвојила три резолуције (А, В и С), под јединственим називом „Уједињени за мир“, међу којима је најзначајнија прва резолуција 377А(В).⁸ Том резолуцијом је, за разлику од решења које је било предвиђено Повељом,⁹ установљена надлежност Генералне скупштине да *разматра случајеве повреде међународног мира и одлучује о мерама које треба предузети, укључујући, кад је то нужно, и оружану силу, ради успостављања мира у околностима кад то није у стању да чини Савет безбедности због недостатка сагласности његових сталних чланица*. Њоме је, такође, установљена и могућност да се чланице УН *доброволно одазову и да, на основу тзв. привремених споразума, упуте своје војне контингенте у састав мировних снага УН* кад то од њих затраже Генерална скупштина или Савет безбедности. Уз то, поред раније образованих,¹⁰ Резолуцијом 377(В) установљена су и три нова, помоћна, саветодавна органа Генералне скупштине и Савета безбедности за

⁵ Војна посматрачка група УН за Индију и Пакистан – *UNMOGIP (United Nations Military Group in India and Pakistan)*, започела је своју мисију већ 1. јануара 1949. која, са извесним модификацијама мандата, још траје (*исто.* стр. 157–162).

⁶ Интересантно је да се та трагична мисија у Кореји у официјелним документима УН не бележи и не признаје као мировна операција Уједињених нација (о корејском случају видети опширније у: *Уједињене нације*, СУУНЈ, Београд, 1961, стр. 81–82; Р. Петковић, *Двадесет година Уједињених нација*, Београд, 1965, стр. 98; Б. Бабовић, *Репатријација корејских ратних заробљеника као међународни проблем*, „Међународни проблеми“, бр. 1/1953, стр. 112–120).

⁷ UN Doc. A/1377.

⁸ UN Doc. A.1775. (организује: *Уједињене нације*, СУУНЈ, Београд, 1961, стр. 58–59).

⁹ Према Повељи, Генерална скупштина је овлашћена да разматра сва питања из делокруга било којег главног органа УН и да о њима доноси препоруке чланицама УН (чл. 10), изузев ограничења прописаних чланом 12. Повеље. На основу тог ограничења, Генералној скупштини није допуштено да доноси препоруке о неком случају повреде мира све док тај случај разматра Савет безбедности, осим ако то од ње Савет изричито затражи.

¹⁰ Мисли се на Интеримни комитет и Групу посматрача, који су формиран резолуцијама бр. 295 и 197 из 1949. као помоћни органи Генералне скупштине и за потребе њеног рада на питањима међународног мира и безбедности.

обављање њихових надлежности на основу те резолуције,¹¹ чиме је формално установљен један *допунски и привремени механизам колективне принуде Уједињених нација*. Та, по мишљењу неких теоретичара, фактичка ревизија Повеље УН¹² у пракси мировних операција УН довела је до обједињавања тог допунског са редовним механизмом (предвиђеним Главом VII Повеље), па је тако створени јединствени механизам примењиван у случајевима повреда међународног мира, што је био и остао основни интерес Уједињених нација.

Мировне операције Уједињених нација – случајеви примене

Резолуцијом 377A(V) установљени механизам за покретање и вођење мировних операција УН први и једини пут (у изворном облику) примењен је поводом тројне (британско-француско-израелске) агресије на Египат крајем октобра 1956. године. Након безуспешних покушаја Савета безбедности да предузме одговарајуће мере, сазвано је ванредно заседање Генералне скупштине на којем је већ 2. новембра 1956. донета Резолуција 977/ES-I/ о формирању и упућивању тзв. *Ванредних оружаних снага УН (United Nations Emergency Forces-UNEF)* у подручје сукоба на Синају ради *надгледања и контроле престанка непријатељстава*. Своју мисију снаге *UNEF-а* обављале су до 18. маја 1967, када су, на захтев Египта, повучене са његове територије.¹³ Након тога, уследило је мноштво нових случајева примене мировних операција УН у којима су коришћени мере и инструменти установљени Главом VII Повеље, као и они који су предвиђени Резолуцијом „Уједињени за мир“. Међу таквим случајевима, по значају за међународни мир али и за усавршавање механизма мировних операција УН, издвајају се:

– *Конгоанска криза*, настала крајем јуна и почетком јула 1960, након стицања независности Конга, оружане интервенције бивше колонијалне метрополе Белгије и сецесије Катанге (једне од провинција те младе афричке државе), поводом које је Савет безбедности покренуо мировну операцију уз употребу *Снага УН за Конго – ONUC*.

¹¹ Реч је о Комисији за одржавање и надгледање мира, Комитету за колективне мере и Одбору војних експерата, посебно задуженом и за пружање услуга чланицама УН у погледу организације и припреме њихових мировних контингената, ако то оне затраже.

¹² С. Аврамов, М. Крећа, *Међународно јавно право*, „Савремена администрација“, Београд, 1983, стр. 162.

¹³ Интересантно је да је ванредно заседање Генералне скупштине сазвано на иницијативу Југославије 1. новембра 1956. године. Након усвајања Резолуције 977/ES/II, уследило је неколико нових резолуција, везаних за начин формирања, карактер и статус *UNEF-а*, тако да су први контингенти тих снага пристигли на територију Египта већ 15. новембра 1956 (опширније: *Уједињене нације*, исто, стр. 70–72; *The Blue Helms*, исто, стр. 52–75).

Крајем јуна 1964. те снаге су напустиле територију Конга и окончале своју мисију с половичним ефектима, који се још увек оспоравају.¹⁴

– *Кипарска криза*, изазвана ескалацијом сукоба две етничке заједнице на Кипру и агресивним претњама Турске децембра 1963. године. Савет безбедности је реаговао формирањем и упућивањем *Снага УН за одржавање мира на Кипру – UNFICYP*, почетком марта 1964. године. Од тада је мандат тих снага стално обнављан због сталног обнављања међуетничких сукоба на Кипру, а од јула 1974. и због турске инвазије и окупације северног дела те младе медитеранске државе, тако да мисија *UNFICYP-а* још траје.¹⁵

– *Четврти арапско-израелски рат*, започет 6. октобра 1973. успешним акцијама египатских армија на Суецком каналу и симултаним нападима сиријских трупа на Голанској висоравни према Израелу, поводом чега је Савет безбедности, крајем октобра 1973. до фебруара 1974, приступио формирању и упућивању *Других ванредних снага УН – UNEF II*, за контролу примирја и дезангажовања сукобљених страна,¹⁶ а крајем маја и почетком јуна 1974. образовао је и хитно упутио Посматрачке снаге УН за дезангажовање (*UNDOF*) израелских и сиријских снага на Голанској висоравни.¹⁷ Док је мировна мисија *UNEF II* релативно успешно окончана након закључења египатско-израелског мировног споразума од 26. марта 1979. у Кемп Дејвиду (САД), мандат *UNDOF-а* продужавао се сваке године и још увек траје, без видљивог напретка у израелско-сиријском сукобу.

– *Мировне акције УН у Намибији и Анголи* предузете су после дугогодишњих напора УН да се издејствује независност Намибије (сагласно политичкој вољи националноослободилачког покрета *SWAPO* и народа те земље), оконча стална агресија Јужноафричке Републике на суседну Анголу и, после повлачења кубанских трупа са територије Анголе, осигурају независност и територијални интегритет те младе афричке државе. На основу „трипартитног споразума“, који су 22. децембра 1988. у Њујорку потписале Ангола, Куба и Јужноафричка Република, и ранијих резолуција о подршци независности Намибије, Савет безбедности је 16. фебруара 1989. донео одлуку о формирању и упућивању *Групе УН за пружање помоћи при преношењу власти – UNTAG*, у Намибију. Надзор и контролу стицања независности Намибије путем слободних и праведних избора, што је био

¹⁴ О хронологији кризе и мировне мисије УН у Конгу опширније у: М. Сукијасовић, *Карактер интервенције УН у Конгу*. „Југословенска ревија са међународно право“, бр. 2–3/1962, стр. 65–84; UN. Doc. S/5784 и S/5428.

¹⁵ Опширније: С. Аврамов, *Спор око Кипра и међународно право*. „Међународни проблеми“, бр. 4/1974, стр. 21–37; *Уједињене нације – основне чињенице*. UN Publications, 1985, стр. 30–31.

¹⁶ Опширније: *The Blue Helmets*, исто, стр. 80–86.

¹⁷ Исто, стр. 103–110.

њен основни мандат, та посматрачка мисија УН успешно је окончала 21. мата 1990. године.¹⁸

На основу наведеног „трипатритног споразума“ из Њујорка и посебног билатералног споразума између Анголе и Кубе, постигнутог децембра 1988, Савет безбедности је, истог месеца, одлучио да формира *Посматрачку верификациону мисију УН за Анголу – UNAVEM I*, за надгледање повлачења кубанских трупа (око 50.000 војника) са територије Анголе и њихове репатријације. Та посматрачка група је већ 3. јануара 1989. започела, а 6. јуна 1991. успешно окончала тај мандат. Међутим, само недељу дана пре окончања мандата, тој посматрачкој мисији, под називом *UNAVEM II*, поверен је нови мандат – надгледање спровођења споразума склопљеног између Владе Анголе и дисидентског покрета *UNITA*. Та мисија је трајала све до фебруара 1995, када је замењена новом мисијом – *UNAVEM III*, с делимично измењеним мандатом, а она је 1997. уступила место мисији под сасвим другачијим називом – *MONUA*, чији је мандат окончан 2000. године.¹⁹

– Сукоби у Камбоџи, поводом којих је Савет безбедности, новембра 1992, реаговао формирањем и упућивањем *Мисије УН за напредак Камбоџе (UNAMIC)* ради помоћи сукобљеним странама у Камбоџи око одржавања прекида ватре за време трајања прелазне власти УН и реализације више програма помоћи за потребе цивилног становништва. Тај свој мандат снаге *UNAMIC-а* окончале су марта 1992. године. У међувремену, Савет безбедности је образовао и послао на територију Камбоџе, такође марта 1992, знатно масовније снаге – *Снаге УН за пренос власти у Камбоџи (UNTAC)*, ради надгледања спровођења споразума међу сукобљеним странама у Камбоџи од 23. октобра 1991 (потписаног у Паризу). Мандат који им је поверен снаге *UNTAC-а* успешно су окончале септембра 1993. године.²⁰

Од краја педесетих година до сада, осим наведених, покренуто је још око тридесетак мировних операција УН, претежно посматрачког карактера, у готово свим подручјима света. Многе од њих су, после релативно краткотрајног мандата, мање или више успешно окончане,²¹ а неке, међу којима су оне скоријег датума, али и оне којима се

¹⁸ О историјату случаја Југозападне Африке (која ће касније добити назив Намибија), на којем су УН ангажоване још од 1946, и хронологији акција те мировне мисије УН у Намибији видети опширније у: *The Blue Helmets*, исто, стр. 345–367.

¹⁹ О мисијама *UNAVEM I*, *UNAVEM II*, *UNAVEM III* и *MONUA* видети опширније: исто, стр. 337–345; В. Bentton, *A Gazetteer of Peacekeeping Operations*, “Soldiers for Peace”, Facts On File, Inc., 1996, pp. 231–223; Sipri Yearbook 1999, pp. 93–95; Sipri Yearbook 2001, pp. 78–85.

²⁰ Б. Бентон, исто, стр. 240–241.

²¹ То су, по хронолошком редоследу: Либан – *UNOGIL*, 1958; Западни Иријан – *UN-TEA/UNSF*, 1961–1963; Јемен – *UNYOM*, 1963–1964; Индија–Пакистан (Кашмир), 1965–1966; Доминиканска Република – *DOMREP*, 1965–1966; Авганистан–Пакистан (Кабул и Истамбад) – *UNGOMAP*, 1988–1990; Ирак/Иран – *UNIIMOG*, 1988–1991; Централна Америка (Костарика, Ел Савадор, Гватемала, Хондурас и Никарагва) –

мандат продужава већ годинама, и даље трају.²² У међувремену, привремени и допуни механизам мировних операција УН непрекидно је усавршаван и прерастао је у стални механизам. Током дугогодишње праксе, уз ангажовање Специјалног комитета за мировне операције,²³ утврђена су многа стандардна решења у вези с карактером, основним начелима, мандатом (циљеви), статусом мировних снага, руковођењем тим снагама и финансирањем мировних операција које је прихватила већина чланица УН, мада су, за мању групу чланица УН, неке од њих и даље предмет оспоравања.²⁴

Мировне операције Уједињених нација – основне карактеристике

Под мировним операцијама УН, у изворном смислу, подразумевају се операције за одржавање мира (*peace-keeping operations*) и(или) операције за успостављање мира (*peace-making operations*) тамо где је мир већ нарушен. Мировним операцијама УН, заправо, непосредно се не постиже очување или успостављање мира. Оне су само један од ефективних инструмената принуде којим УН, снагом свог објективног политичког ауторитета и санкција које су предузете и(или) могу тек уследити, фактички присиљава сукобљене стране да приступе решавању узрока свог сукоба политичким преговорима и(или) другим мировним средствима и тиме дефинитивно отклоне стање нарушености или повреде мира. У досадашњој пракси примењивана су два типа тих операција: *посматрачке операције* и *операције уз употребу оружаних снага* (*peace forces*) Уједињених нација.

ONUSCA, 1989–1992; Ел Салвадор – *ONUSAL*, 1991–1995; Ирак/Кувајт – *UNIKOM*, 1991–2003; Сомалија – *UNOSOM I*, 1992–1993; Мозамбик – *ONUMOZ*, 1992–1994; Сомалија – *UNOSOM II*, 1993–1995; Либерија – *UNOMIL*, 1993–2000; Хаити – *UNMIH*, 1993–1996; Уганда–Руанда – *UNOMUR*, 1993–1994; Руанда – *UNAMIR*, 1993–1996; Чад/Либија – *UNASOG*, 1994; Гватемала – *MINUGUA*, 1994–2000; Таџикистан – *UNMOT*, 1994–2001; Хаити – *UNSMIH*, 1996–1997; Хаити – *MIPONUH*, 1997–2000; Централноафричка Република – *MINURCA*, 1998–1999; Гвинеја Бисао – *UNOGBIS*, 1998–2000; Сијера Леоне – *UNOMSIL*, 1998–2000; Источни Тимор – *UNAMET*, 1999–2000 (о тим операцијама видети В. Benton исто, стр. 224–255; *Sipri Yearbook*, 1997, pp. 40–45; *Sipri Yearbook* 1999, pp. 90–98; *Sipri Yearbook* 2000, pp. 78–91; *Sipri Yearbook* 2001, pp. 78–85, *Sipri Yearbook* 2002, pp. 109–150).

²² Реч је о следећим операцијама: Либан – *UNIFIL*, од 1978; Западна Сахара – *MINURSO*, од 1991; Грузија – *UNOMIG*, од 1993; Сијера Леоне – *UNASMIL*, од 1999; ДР Конго – *MONUC*, од 1999; Источни Тимор – *UNTAET*, од 1999; Хаити – *MICAH*, од 2000; Етиопија–Еритреја – *UNMEE*, од 2000 (о тим мисијама видети опширније у изворима наведеним у претходној фусноти).

²³ То тело образовала је на свом 19. редовном заседању 1964. Генерална скупштина и дала му задатак да проучава све аспекте мировних операција и изради компромисна и општеприхватљива решења за сва питања мировних операција УН (UN Doc. A/5900).

²⁴ *Reports of the Special Committee on Peace-Keeping Operations UN*, Doc. A/5915, Doc. A/6603, Doc. A/6654, Doc. A/6815, Doc. A/7131, Doc. A/8001, Doc. A/10366.

Посматрачке операције изводе мање или веће групе посматрача (од неколико појединаца до више стотина), по правилу, ненаоружаних војних лица, опремљених само средствима за осматрање и детекцију. За потребе пратње и заштите посматрача, као и обезбеђења штабова посматрачких мисија, ангажују се посебне, наоружане снаге УН (тзв. страже УН), чија је јачина примерена величини групе посматрача и другим околностима у којима се посматрачка мисија изводи. Основна функција посматрача јесте *посматрање ситуације, прибављање података и информација на лицу места* (на одређеном терену – територији), *строго констатовање чињеничког стања и извештавање о њему*, али без права на изјашњавање или квалификацију стања, што је у искључивој надлежности генералног секретара и(или) Савета безбедности.²⁵

Операције уз употребу оружаних снага УН обухватају комплекс разноврсних, симултаних и(или) сукцесивних акција и задатака које на територији на којој је нарушен мир изводе *мировне снаге Уједињених нација*. Састав тих снага чине готови или припремљени војни контингенти одређеног броја чланица Уједињених нација. Национални контингенти се опремају типовима дефанзивног наоружања (углавном лаког, стрељачког оружја, лаких оклопних борбених возила, и слично) и војне опреме, примереним задацима које ће обављати. Број људства у мировним снагама УН у досадашњој пракси био је веома различит – утврђиван је за сваки конкретан случај, зависно од сложености ситуације и тежине повреде мира.²⁶ Карактеристично је да су појединим операцијама уз употребу мировних снага УН претходиле посматрачке операције, али су, у већини случајева, упоредо са операцијама мировних снага ангажоване посебне посматрачке групе и посебне снаге цивилне полиције УН²⁷ за обављање симултаних, наменских задатака. У оквиру сваке операције уз употребу мировних снага УН редовно је ангажован и одговарајући број цивилног, административног и техничког особља за потребе логистичке подршке мировне мисије у целини. То је поједнако важило и за посматрачке мисије Уједињених нација.

²⁵ Карактеристично је за посматрачке операције да се најчешће изводе упоредо с мисијама за посредовање и мирење (на основу Главе VI Повеље), када се њихове функције преплићу у пракси, па се код недовољно упућених изједначавају те две различите мисије. То није исправно, будући да се посматрачке операције УН покрећу искључиво позивањем Савета безбедности на Главу VII Повеље.

²⁶ Тако су, на пример, снаге *UNFICYP*-а имале око 1.165 (1964), сличне јачине су биле и снаге *UNMIH*-а на Хаитију (1993), док су снаге *UNEF-A I* и *II* (свака) имале више од 6.000, снаге *ONUC*-а у Конгу – око 20.000, а снаге *UNPROFOR*-а чак око 40.000 људи.

²⁷ Састав тих посебних посматрачких група, по правилу, сачињавали су војни посматрачи издвојени из састава мировних снага УН, позајмљени од неких оперативних посматрачких мисија или су посебно регрутовани у тим и(или) другим земљама које немају своје контингенте у мировним снагама Уједињених нација. Што се тиче посебних снага цивилне полиције УН, њихово формирање, опремање, упућивање, статус и мандат заснивају се на истим правилима као и мировне снаге Уједињених нација.

У досадашњој пракси мировних операција утврђена су и општеприхваћена и нека *основна начела* (принципи): 1) *одлуку о покретању мировне операције УН може да донесе само Савет безбедности или Генерална скупштина*, на предлог *генералног секретара*; 2) државе чланице УН *независно и добровољно одлучују* о томе да ли ће своје националне контингенте, војну опрему и друге олакшице ставити на располагање Уједињеним нацијама; 3) приликом формирања мировних снага УН обезбеђује се *уравнотеженост састава тих снага*, односно избегава се укључивање националних контингената оних земаља које би, по свом географском положају, историјској, етничкој, верској или било којој другој основи могле да буду посебно заинтересоване за конкретни сукоб; 4) првобитно начело да у саставу мировних снага УН *не могу да учествују контингенти великих сила сталних чланица Савета безбедности* касније је (од кипарског случаја)²⁸ замењено *правом сталних чланица Савета безбедности да учествују у формирању мировних снага* којег се оне, понекад, могу одрећи, али им се оно не може оспорити;²⁹ 5) мировне снаге УН могу да се упуте и задрже на територији одређене државе *према начелу обавезности*, дакле, независно од *њене сагласности* (што је био првобитни изворни принцип), мада је она увек пожељна; 6) мировне снаге УН *немају овлашћења да спроводе војну принуду, нити могу да се користе у улози стране у сукобу и(или) за рачун једне од сукобљених страна*. Употреба оружја *ограничена је искључиво на легитимну самоодбрану*; 7) мировне снаге УН обавезне су да *непристрасно делују*, односно да се уздржавају од било каквих поступака или акција које би задирале у права, захтеве и положај страна у сукобу.

За организовање и *руковођење мировним операцијама УН првенствено је надлежан Савет безбедности*. За то је надлежна и Генерална скупштина, мада она, осим у два случаја (Египат – *UNEF I* и Западни Иријан – *UNTEA/UNSF*), то своје овлашћење углавном није користила. *Непосредно руковођење* мировним операцијама УН Савет безбедности или Генерална скупштина, по правилу, поверавају *генералном секретару*. Овлашћење за *непосредно руковођење* мировним снагама УН *само се изузетно* може поверити и некој од држава чланица индивидуално, па чак и регионалном савезу или организацији, с тим што *одговорност за опште руковођење мировном операцијом УН* задржава *изворни мандатор*, односно орган УН који је донео одлуку о покретању те акције.³⁰

²⁸ У саставу снага *UNFICYP-a*, ангажованих на Кипру, поред националних контингената Аустралије, Аустрије, Канаде, Данске, Финске, Ирске, Новог Зеланда и Шведске, укључен је и контингент Велике Британије (шире: UN, Doc. S/5603 и S/5678).

²⁹ Интересантно је да се у свим значајнијим случајевима мировних операција УН, од деведесетих година до сада, у саставу мировних снага, по правилу, појављују контингенти бар две до четири од пет сталних чланица Савета безбедности (најчешће апетинира Кина), које такво учешће тумаче и доказом националног престижа.

³⁰ Типичан је, у том смислу, случај Западног Иријана (1962–1963), у којем је непосредно руковођење снагама УН за безбедност Генерална скупштина поверила Пакистану и који је релативно успешно окончан. Међутим, наспрот њему, сличне случајеве: *UNMIH* (1993–1996) и *UNSMIH* (1996–1997) на Хаитију, *UNOSOM II* (1993–1995) у Сомалији.

Једини циљ мировних операција, независно од тога да ли се изводе као посматрачке операције или као операције уз употребу оружаних снага УН, јесте очување и(или) успостављање мира. Међутим, поред тог генералног циља, Савет безбедности или Генерална скупштина, на основу предлога генералног секретара, за сваки конкретан случај утврђују *мандат*, односно, прецизно дефинишу *функције* (или *задатке*) које треба да обављају мировне или посматрачке снаге у свакој конкретној мировној операцији Уједињених нација. Према искуствима из досадашње праксе, мноштво различитих мандата мировних снага УН може се свести на *непосредно обезбеђење, надгледање, контролу или пружање помоћи* угроженој држави или странама у сукобу при обављању следећих функција или задатака: повлачења агресорских и(или) било којих страних оружаних снага; физичког раздвајања снага сукобљених страна; одржавања унутрашњег реда, мира и безбедности (функција цивилне полиције); спречавања поновног избијања непријатељстава; физичке заштите органа привремене извршне власти УН, особља, објеката и средстава посматрачких и различитих хуманитарних мисија УН; спречавања илегалне инфилтрације војних или паравојних група и наоружања преко граница државе; поштовања прекида ватре и(или) споразума о примирју; спровођења споразума о дезангажовању снага и успостављања и одржавања демилитаризованих (тзв. тампон) зона; одржавања референдума, слободних и демократских избора и успостављања легалне власти; разоружавања и демобилизације војних и(или) паравојних формација; обучавања кадра за различите војне и полицијске послове; безбедног повратка и(или) репатријације избеглица; достављања и расподеле хуманитарне помоћи, и спровођења споразума о поштовању људских и(или) мањинских права.

За већину мировних операција УН првобитни мандат је садржао најмање једну основну функцију (према којој су често одређивани називи мировних снага или посматрачких група) и још једну или више допунских функција (задатака), које је, симултано или сукцесивно, требало да обављају мировне снаге или посматрачке групе у сваком конкретном случају.³¹ Често се дешавало да се првобитно утврђени мандат, због новонасталих околности, мења и(или) проширује у току

UNIKOM (1991–2003) у Ираку–Кувајту, *SFOR* (од децембра 1996) у БиХ, *KFOR* (од јуна 1999) на Косову, и *ISAF* (од децембра 2001) у Авганистану, у којима су непосредно руководиле (или и даље то чине) САД, односно НАТО, прате још увек бројне полемике и контроверзне оцене.

³¹ Типични случајеви те врсте су: *UNEF I* и *UNEF II* на Синају; *UNDOF* на Голану; *UNOGIL* и *UNIFIL* у Либану; *UNYOM* у Јемену; *UNIMOG* у Ираку–Ирану; *UNIPOM* у Кашмиру; *UNSF* у Западном Иријану; *DOMREP* у Доминиканској Републици; *UNTAG* у Намибији; *ONUCA* у Никарагви; *ONUSAL* у Ел Салвадору; *UNOMIG* у Грузији; *UNUKOM* у Кувајту–Ираку, и други.

извођења мировне операције Уједињених нација.³² Напокон, мањи број случајева чине комплексне мировне операције УН које су започињане и окончаване, у целини или сукцесивно, с вишефункционалним мандатом мировних снага и посматрачких група.³³

Организација и састав мировних снага УН прелиминарно се утврђују у оквиру процеса консултација, преговора и споразума генералног секретара са државама чији ће војни контингенти учествовати у образовању мировних снага УН (тзв. *државе контрибутори*), као и са државом на чијој ће територији бити стационаране мировне снаге (тзв. *држава пријема*). Прва врста споразума садржи обостране обавезе: државе контрибутора у вези с величином, структуром, начином опремања, припремом и упућивањем националног контингента, и УН у вези с гаранцијом мандата и међународноправног статуса контингента држава контрибутора. Друга врста споразума такође садржи обавезе УН у погледу величине мировних снага, рокова упућивања, локација размештаја, карактера мандата, поштовања суверенитета и уздржавања од поступака који задиру у права, захтеве и положај државе пријема, као и обавезе државе пријема у вези са уздржавањем од поступака који задиру у размештај и мандат мировних снага и поштовањем њиховог међународног статуса према одговарајућој *конвенцији о привилегијама и имунитету УН*, од 13. фебруара 1946. године.³⁴ Споразуми обе врсте постају правоснажни када их својом одлуком верификује Савет безбедности и ратификују парламенти држава контрибутора, односно државе пријема, сагласно својој уставом предвиђеној процедури. Након закључивања потребних споразума са државама контрибуторима и земљом пријема, Савет безбедности, на основу посебне резолуције, прецизира мандат мировних снага УН и утврђује рокове почетка њиховог размештаја. После доношења такве одлуке, на основу претходно разрађеног плана (на терену земље пријема и у седишту УН), започиње процес пристизања, прихвата и размештаја, прво команданта и чланова штаба, а потом и појединих

³² У карактеристичне случајеве те врсте спадају: *ONUC* у Конгу, *UNFICYP* на Кипру, *UNAVEM* (I, II и III) и *MONUA* у Анголи, *UNAMIR* у Руанди, *UNOSOM* (I и II) у Сомалији, *UNMIL*, *UNSMIL* и *MICAH* на Хангију.

³³ Најтипичнији случајеви те врсте су: *UNAMIC* и *UNTAC* у Кампучији, *UNPROFOR* на територији СФРЈ и, делимично, наведени случајеви операција у Конгу, Анголи и Сомалији.

³⁴ Том конвенцијом се уређују питања: пореских олакшица за припаднике мировних снага и друго ангажовано особље у мисији УН; имунитета у односу на кривично и грађанско правосуђе земље пријема; екстериторијалност у односу на управне и полицијске власти земље пријема; права на коришћење националних и заједничких амблема и ознака и истицање заставе УН, и права пролаза и коришћења база, техничких и телекомуникационих постројења и свих других договорених објеката, опреме и олакшица значајних за успешно окончање мандата и остварење циљева мировне операције УН (о садржају те конвенције опширније у: „Службени лист ФНРЈ” – додаток, бр. 20/1950).

националних контингената, на утврђене локације на територији државе пријема. Након размештаја, мировне снаге УН ефективно запо-чињу свој мандат.

Припадници мировних снага УН остају у својим националним униформама и задржавају своје националне амблеме и ознаке. Такође, унутрашњи ред, дисциплина и правила службе регулишу се војним законима њихове земље и подвргавају се команди њихових надређених старешина. Истовремено, сви национални контингенти су обавезни да истичу заставу УН и да њихови припадници носе светлоплаве беретке и(или) шлемове (отуда назив *плави шлемови*) с препознатљивим амблемима УН, као и на рукавима униформи. Објекти у којима су смештени, као и возила која користе припадници мировних снага, такође су обележени видљивим ознакама Уједињених нација.

Свим националним контингентима у саставу мировних снага, односно снагама УН у целини, за све време трајања операције командује *командант мировних снага УН* (реномирани генерал из неке од земаља контрибутора), кога именује генерални секретар, уз сагласност Савета безбедности. За свој рад, командант мировних снага искључиво је одговоран генералном секретару.³⁵ У командовању мировним снагама УН команданту помаже *главни штаб мировних снага УН*, чију структуру, начелно, чине војни и цивилни део штаба,³⁶ и који увек има мултинационални састав. Међутим, када је реч о операцији у којој треба да се обезбеди и функционисање привремене власти УН на територији државе пријема, тада се посебно одређује *орган привремене власти*, којим непосредно руководи *главни цивилни администратор УН*, који је за свој рад директно одговоран генералном секретару.³⁷

Припадници мировних снага УН (војно, полицијско и цивилно особље) дужни су да се придржавају закона државе на чијој се територији налазе. Истовремено, сви они уживају статус међународних службеника, односно привилегије и имунитете који произилазе из таквог статуса. Време

³⁵ За потребе непосредног руковођења мировним операцијама УН генерални секретар располаже Уредом за специјална политичка питања и Одељењем за операције на терену, који су његови помоћни саветодавни органи. Преко њих обезбеђује сталан увид у проблеме и упућивање потребних директива и помоћи командантима снага у свим мировним операцијама Уједињених нација.

³⁶ У састав војног дела главног штаба мировних снага УН обавезно улазе начелник штаба, команданти сектора операција (једног или више) и шефови сектора (за административна и персонална питања, за логистику итд.), који су установљени за конкретну мировну операцију. У овину цивилног дела главног штаба налазе се шеф тзв. цивилне управе, шеф цивилне полиције и одређени број саветника (тзв. виши саветник, саветник за правна питања, саветник за економска питања, саветник за односе са јавношћу итд.), који помажу команданту снага УН у обављању тзв. цивилних послова.

³⁷ Типични случајеви те врсте су, на пример, акције УН у Западном Иријану (*UN-TEA*, 1962–1963), мировне операције УН у Кампучији (*UNTAC*, 1992–1993) и мировне мисије УН на Косову и Метохији (*UNMIK*, 1999).

трајања, односно завршетка мисије мировних снага УН, у основи, веома је тешко унапред предвидети. Стога се углавном прибегава формалном утврђивању рока мандата мировних снага УН, по правилу на шест месеци, с тим што се, на основу процене развоја ситуације на терену, мандат продужава за наредних шест месеци итд., све до одлуке Савета безбедности о окончању мировне операције.

Финансирање мировних операција по први пут је озбиљније третирано као проблем почетком 1957. године, на 11. редовном заседању Генералне скупштине, поводом расправе о начину покривања трошкова издржавања *UNEF-a I* на Синају, будући да за такву врсту мисија нису била планирана средства у редовном буџету Уједињених нација. Том приликом усвојено је *привремено решење*, према којем се установљава посебан *ад хок рачун* за подмиривање трошкова те мировне операције, с тим да они буду распоређени на државе чланице УН сагласно њиховој квоти доприноса за редовни годишњи буџет УН за 1957. годину.³⁸ Размимоилажења и противљења чланица УН које је изазвало такво привремено решење продубљена су и након доношења сличног решења за покривање издатака мировне операције у Конгу 1960. године, мада је неким сиромашнијим чланицама одобрено смањење за 50 одсто у односу на њихове квоте за редовни буџет, с тим да се средства која недостају намире из *добровољних прилога*.³⁹ То се потврдило и приликом покушаја Генералне скупштине да, преко *Међународног суда правде*⁴⁰ и специјално образоване *радне групе*,⁴¹ установи трајније решење за

³⁸ Након опсежног разматрања и размимоилажења око тог питања на Комитету за буџетска и административна питања, Генерална скупштина је, сходно својој надлежности, 22. фебруара 1957. донела Резолуцију 1089/XI, којом је установила такво, привремено решење за финансирање трошкова *UNEF-a I* на Синају (опширније: *GAOR XI, V Ctee*, став САД (533 thmtg), p. 155; ставови Шведске, Мексика, Индије, СССР-а, Чехословачке и Југославије (555 thmtg), p.127–131.

³⁹ Трошкови издржавања мировних снага УН у Конгу већ на почетку су превазилазили износ од 10 милиона америчких долара месечно (опширније: UN Doc. A/4676; О. Рачић, *О проблему финансирања операција УН*, „Међународни проблеми“, бр. 1/1963, стр. 121–122.

⁴⁰ Резолуцијом 1731/XVI, од 20. децембра 1961, Генерална скупштина је одлучила да упути захтев Међународном суду правде за саветодавно мишљење о питању „да ли издаци, које је Генерална скупштина одобрила Резолуцијом 1583 (за трошкове снага *ONUC-a* у Конгу, додао М.О.), представљају издатке ОУН у смислу члана 17, став 2. Повеље УН“. На то питање Генерална скупштина је добила потврдан одговор Међународног суда правде, али то није умањило отпоре дела чланица према усвојеном решењу о финансирању трошкова *ONUC-a* у Конгу (О. Шуковић, *Питање финансирања операција УН у Конгу и на Блиском истоку*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 1964/3, стр. 486–493).

⁴¹ Генерална скупштина је 1960. године образовала посебну радну групу и дала јој задатак да „испита административни и буџетски поступак и припреми одговарајуће предлоге за решавање питања финансирања мировних операција УН“. Тај задатак није обављен ни после четворогодишњег рада због великих неслагања међу члановима радне групе (О. Шуковић, *исто*; О. Ражич, *О проблему финансирања операција УН*, *исто*, стр. 121–127).

финансирање мировних операција УН, а спорења су достигла врхунац на 19. редовном заседању Генералне скупштине, 1964. године, избијањем чувене *финансијске кризе*.⁴²

У Специјалном комитету за мировне операције, после вишемесечног рада, 1965. године постигнута је сагласност око препоруке Генералној скупштини да се финансијске тешкоће за подмиривање трошкова мировних операција УН реше кроз *добровољне доприносе* чланица, с тим што би најразвијеније земље требало да дају значајније доприносе.⁴³ Међутим, касније је проблем кашњења уплата утврђених доприноса чланица УН постајао све већи, па је Генерална скупштина, готово редовно, била принуђена да узима привремене кредитне позајмице из редовног буџета УН и(или) од међународних финансијских институција да би, макар делимично, ублажила последице. Суочена са таквим искуствима, крајем 1979, Генерална скупштина је, поред *специјалног рачуна* (отвореног за сталне доприносе чланица УН, установила и издвојени, *привремени рачун*, који је требало да се попуњава добровољним доприносима чланица и међународних организација, и из других приватних извора.⁴⁴ Од тада се, у основи, примењује тај модел финансирања мировних операција УН, али су се, из године у годину, умножавали и проблеми због неподмиривања текућих трошкова, што се ублажавало *ад хок* решењима – од случаја до случаја. Многе чланице УН, чак и неке из круга економски најразвијенијих, годинама су одлагале уплаћивање својих редовних доприноса⁴⁵ или су испуњавање својих дужничких обавеза условљавале нереалним захтевима,⁴⁶ које већина чланица УН није прихватала. Уз то, при-

⁴² На наведеном заседању Генералне скупштине, као једно од главних, разматрало се питање примене санкција, предвиђених чл. 19. Повеље УН, према СССР-у, Француској и још неким чланицама које су касниле са уплаћивањем својих доприноса за операције *UNEF-a* на Синају и *ONUC-a* у Конгу више од две године. Сједињене Државе су инсистирале на аутоматској примени члана 19. за тај случај, на шта је Совјетски Савез узвратио да ће у случају ускраћивања права гласа напустити *УН*. Суочена са тако жестоким сукобљавањима, Генерална скупштина је избегла гласање о том питању и упутила га на разматрање свом управо формираном Специјалном комитету за мировне операције (шире: N. J. Radelford, *Financing Peacekeeping: Politics and Crisis*, „International Organisation“, 3/1965, pp. 444–462).

⁴³ Таквим решењем фактички је спречено да „финансијска криза“ изазове још теже последице по стабилност и деловање УН, али су неслагања око модела финансирања мировних операција настављена (о предлогу решења Специјалног комитета видети: UN, Doc. A/4676).

⁴⁴ UN, Doc. S/21102; шире: *The Blue Helmets*, исто, стр. 105 и 151–152.

⁴⁵ Тако су, на пример, од 1.600 милијарди долара неизмирених дуговања за трошкове мировних операција УН, закључно са 1998. годином, само дугови САД износили 975 милијарди долара, а преостали део дуга се односио на Јапан, Русију, Украјину, Француску, Бразил и још неколико других чланица (видети: *Sipri Yearbook 1999*, UN Peacekeeping Operations, pp. 102–103).

⁴⁶ Карактеристично је, такође, да САД траже смањење свог учешћа у редовном буџету са садашњих 25 на 22 одсто и да се залажу за концепт реформи УН, посебно Савета безбедности, које већина чланица не подржава (шире: *исто*, стр. 103).

кућање средстава из донаторских извора толико је спорадично и скромно да она, најчешће, нису довољна ни за регресирање трошкова контингентна сиромашнијих чланица. Тиме се, објективно, драстично ограничава могућност њиховог учешћа у мировним операцијама Уједињених нација.⁴⁷ Отуда нису необична готово стална вишекратна смањења првобитно планираних средстава за издржавање текућих мировних операција.⁴⁸ Такође, Савет безбедности се последњих година одлучује за покретање мировних мисија посматрачког карактера, уз што мање ангажовање оружаних снага УН и веће учешће снага цивилне полиције и цивилног административног и техничког особља, са већим учешћем грађана земаља на чијим се територијама мисије налазе.⁴⁹ Истина, трошкови сваке појединачне мировне операције постају, из године у годину, све већи, и укупни годишњи издаци текућих мировних операција УН већ достижу фантастичне размере.⁵⁰ Међутим, тачно је и да недостатак модела решења за финансирање мировних операција УН којим би све чланице биле подједнако задовољне и величина њихових трошкова нису довољан доказ да би их требало напустити и замесити неким другим, економичнијим и делотворнијим механизмом заштите мира. Једноставно – таквог механизма нема.

⁴⁷ Прикупљена средства из донација још увек не достижу ни десетину потребних средстава за годишње подмиривање издатака текућих мировних операција УН (опширније: UN, *Report of the Secretary-General*, UN Fund for International Partnerships, UN Document A/53/700, 24. Nov. 1998).

⁴⁸ Тако су, на пример, трошкови издржавања UNTAG-а у Намибији смањивани у неколико наврата, па су, од првобитно планираних 629, били сведени на свега 383 милиона долара у време окончања те мисије 1990. године. Исто се догодило, на пример, и за период 1995–1998. године, када су укупни издаци текућих мировних мисија готово преполовљени у односу на првобитно планиране трошкове (опширније: UN Doc. S/20412; *The Blue Helmets*, 1990, p. 384, i *Sipri Yearbook*, 1999, p. 102).

⁴⁹ Према званичним оценама, преовлађује схватање да мировне операције УН са ширим ангажовањем цивилне полиције и цивилног особља, а на уштрб војних снага, имају значајне предности, као што су: знатне уштеде трошкова потребних за издржавање мировне мисије, уз претходну реализацију стандардних програма обуке специјализованог кадра цивилне полиције и административног особља у националним и регионалним центрима за обуку кадра УН; лакше прибављање сагласности државе пријема да на својој територији прихвати снаге УН у чијем саставу преовлађује цивилно особље и чијењеница да се цивилни персонал у саставу мировних снага, у односу на војне јединице, показује као знатно флексибилнија компонента, употребљива за неупоредиво више различитих функција и задатака који се у оквиру мандата поверавају мировним снагама УН (*The General Assembly, Resolution 46/48 of 9. December 1991*, – “Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects”).

⁵⁰ Према званичним изворима, проценује се да су укупни издаци за финансирање мировних операција, закључно са 1998. годином, достигли фантастичан износ од око 18 милиона долара, од чега су, на пример, само издаци у 1994. износили више од три милијарде долара, што је преко два милиона долара утрошка за сваки минут ангажовања мировних снага УН у тој години (UN Press Release SG/SM/6732, PKO/74, 6. okt. 1988).

Почетком деведесетих година 20. века у САД и Северноатлантском савезу започет је процес дефинисања и обликовања сасвим новог концепта глобалног мира и безбедности, а у оквиру њега и механизма за реаговање на кризе и(или) случајеве нарушености мира. Тако се, *de facto*, напушта органска веза са системом колективне безбедности УН и његовим механизмом мировних операција. Наиме, у условима настајања нових, глобалних безбедносних изазова и концептуализације новог, ширег приступа безбедности, САД и НАТО већ су 1991 (на Самиту НАТО-а у Риму) дефинисали, а 1999 (на Самиту НАТО-а у Вашингтону) до краја заокружили *концепт превенције конфликта и управљања кризама као један од кључних елемената своје стратегије за 21. век.*⁵¹ У оквиру тог новог стратегијског концепта утврђена су начела понашања чланица Савеза, међу којима и *спремност да доприносе превенцији конфликта, односно да реагују на кризе и да воде операције одговора на кризе које угрожавају интересе Савеза.* Сједињене Државе и НАТО предвидели су и развили веома *широку структуру различитих типова специјализованих снага* које су намењене за обављање неких општих задатака: *од раног упозорења и спречавања конфликта, преко управљања кризама, до операција за наметање, стварање и одржавање мира.*⁵² Мада, према том стратешком концепту, *мировне операције чине посебну врсту операција* у односу на операције управљања кризама, најчешће се изводе у оквиру њих и упоредо са њима, а само изузетно независно од операција управљања кризама. *Мировне операције се могу предузети на захтев државе или држава које су стране у сукобу, на захтев Савета безбедности УН или неке регионалне европске институције (ЕУ, ОЕБС), или без сагласности сукобљених страна,* уколико се оцени да је сукоб претња или да нарушава систем евроатлантске стабилности. У зависности од обима и карактера ризика, могу се комбиновати и примењивати различити типови мировних операција – од операција наметања мира, преко операција за успостављање и одржавање мира, до операција за надградњу мира. Те операције се, зависно од развоја ситуације на терену и угрожености локалног становништва, најчешће комбинују са различитим типовима *хуманитарних операција,*⁵³ којима се побољшава амбијент за успех мировних операција.

⁵¹ *Стратегијска концепција Северноатланског пакта – приказ, „Војно дело“, бр. 1/2000, ВИЗ, Београд, стр. 159–180.*

⁵² Исто, стр. 165–178.

⁵³ *Доктрина НАТО-а за мировне операције – приказ, „Војно дело“, бр. 2/2000, стр. 130–180.*

Мировни инструменти НАТО-а о први пут су тестирани у време мисије *Снага УН за заштиту (United Nations Protection Force – UNPROFOR)* установљене поводом ескалације међунационалних сукоба на територији СФР Југославије. Та мисија је формално започета одлуком Савета безбедности, од 21. фебруара 1992, на основу које је прихваћен чувени „Венсов план“ а генералном секретару наложено да предузме неопходне мере за што скорије распоређивање тих снага према предложеном плану.⁵⁴ Сагласно овлашћењима, која му је пренео Савет безбедности, генерални секретар је прихватио понуде 25 држава да упуте своје националне контингенте у састав *UNPROFOR-a*,⁵⁵ а за команданта тих снага, уз сагласност Савета, именовано је индијског генерала Сатиша Намбијара. Командант и претходница Штаба *UNPROFOR-a* дошли су према плану (8. марта 1992), али се каснило са пристизањем и распоређивањем тих снага (јачине око 14.400 људи) у области под заштитом УН (*UNPAs*), па је оно окончано тек почетком јула 1992. године.⁵⁶ Крајем јула снаге *UNPROFOR-a* успоставиле су потпуну контролу над зонама *UNPAs* и започеле мандат, који се, у основи, сводио на: 1) надгледање и контролу демилитаризације подручја *UNPAs*; 2) спречавање избијања међунационалних оружаних конфликта и нарушавања мира, и 3) заштиту становништва у зонама *UNPAs* и олакшавање повратка избеглица. Део посматрача из састава *UNPROFOR-a* био је ангажован и на контроли рада локалних полицијских органа и царинских органа на граничним прелазима који су изводили ка подручјима под заштитом Уједињених нација. Нешто касније, у децембру 1992, мањи део снага *UNPROFOR-a* (војних посматрача и заштитних снага) распоређен је у граничном појасу северног дела Македоније, према Србији, односно СР Југославији. Мандат тих снага, углавном, своди се на надгледање развоја ситуације и спречавање евентуалног нарушавања мира и стабилности на тој територији.

Будући да су ескалирали међунационални конфликти на територији Босне и Херцеговине, од јуна 1992. Савет безбедности је виšekратно одобравао укључивање нових, додатних контингената у састав *UNPROFOR-a*, тако да су те снаге од јуна 1993. више него удвостручене (више од 38.000 људи). Нови контингенти су размештани на територији БиХ ради мандата у оквиру којег је, поред осталог, било

⁵⁴ UN, Doc. S/23620. Познати „Венсов план“ назван је по тадашњем специјалном изасланику генералног секретара УН Сајрису Венсу, задуженом за мисију посредовања и мирена бивших југословенских република, који је након вишемесечних напора и преговарања сачинио тај план (UN, Doc. S/23280, annexe III).

⁵⁵ Генерални секретар је, наиме, знатно пре одлуке Савета безбедности, од 21. фебруара 1992. доставио позиве 31 чланици УН за учешће у саставу *UNPROFOR-a*, али се позиву није одазвало шест земаља: Аустралија, Бразил, Малта, Пакистан, Сингапур и Венецуела.

⁵⁶ Планом предвиђене три *UNPAs* зоне, због специфичности функција и задатака које је требало да обављају мировне снаге УН, биле су подељене на четири сектора: сектор „ЈУГ“ – Лика и Книнска крајина; сектор – „СЕВЕР“ – Банија и Кордун; сектор „ЗАПАД“ – Западна Славонија, и сектор „ИСТОК“ – Барања и Западни Срем.

предвиђено надгледање и спречавање повреда тзв. зона забрањеног лета над територијом БиХ и Хрватске, као и надгледање и контрола спровођења споразумних аранжмана о прекиду ватре и обустави непријатељстава међу сукобљеним странама (током 1994. године).⁵⁷ Значајно је да је првобитним мандатом свим деловима и припадницима *UNPROFOR*-а било изричито наложено поштовање *начела непристрасности и употребе оружја само у нужној самоодбрани* и све до пролећа 1993. у акцијама снага *UNPROFOR*-а та начела нису значајније нарушавана.

У међувремену, на основу одобрења Савета безбедности, НАТО успоставио је тесну оперативну сарадњу са Главним штабом *UNPROFOR*-а ради пружања, пре свега, ваздушне борбене подршке тим снагама приликом обављања задатака. Тако се догодило да је, након све учесталијих повреда *зона забрањеног лета*, крајем марта 1993. Савет безбедности одлучио да затражи од НАТО-а да *употреби расположива средства силе* ради заштите зона забрањеног лета.⁵⁸ Тиме је формално учињен преседан у пракси мировних операција УН, мада то није изазвало озбиљније последице по активности и позиције сукобљених страна.

Нешто касније, почетком јуна 1993, Савет безбедности је одобрио *коришћење ваздухопловних снага НАТО-а ради осигурања безбедности тзв. заштићених зона* на територији БиХ и делу територије Хрватске.⁵⁹ Ваздухопловне снаге НАТО-а, на основу тог овлашћења, предузеле су прве борбене акције по положајима снага Републике Српске тек 10. и 11. априла 1994, поводом „српске опсаде Горажда“.⁶⁰ Слично се догодило и 19. новембра 1994. године, када су ваздухопловне снаге НАТО-а бомбардовале аеродром Удбину (у оквиру *UNPA* зоне, на територији Хрватске), са којег су, наводно, извођени ваздушни напади српских снага на заштићену зону Бихаћ. Само два дана касније, снаге НАТО-а извеле су и акцију уништења ракетних положаја снага Републике Српске у рејонима око Бихаћа.⁶¹

⁵⁷ О развоју ситуације, распоређивању, мандату и резултатима мисије снаге *UNPROFOR*-а у Босни и Херцеговини видети опширније: R. Gutman, *Bosnia: Negotiation and retreat*, „В. Benton, Soldier for peace, 1996.“, pp. 186–207; Sipri Yearbook, 1995, pp. 41–43.

⁵⁸ Савет безбедности, Резолуцијом 781 од 9. октобра 1992. установио је зоне забрањеног лета над територијом Босне и Херцеговине и делом територије Хрватске. Резолуцијом 816 од 31. марта 1993. донео је одлуку да НАТО примењује силу при заштити зона забрањеног лета.

⁵⁹ Резолуцијом 836 од 3. јуна 1993. Савет безбедности је одобрио ангажовање ваздухопловних снага НАТО-а на спречавању повреда заштићених зона на ширем подручју пет градова у БиХ: Тузли, Горажду, Жепи, Сарајеву и Бихаћу, укључујући и подручје северозападно од тог града које се налази на територији Хрватске.

⁶⁰ Та операција ваздухопловних снага НАТО-а изведена је на основу наведених резолуција Савета безбедности из 1993, као и посебне Резолуције 844 од 9. априла 1994. године.

⁶¹ Опширније: В. Биландић, *Ангажовање ЕУ и НАТО у решавању југословенске кризе*, „Међународно право и југословенска криза – зборник радова“, ИМПП, Београд, 1996, стр. 165–208.

Таквим комбиновањем мировних операција снага УН са класичним борбеним акцијама ваздухопловних снага НАТО-а дефинитивно је означена *метаморфоза операција за одржавање мира у операције за наметање мира*, када и где је то, према процени Савета безбедности и(или) НАТО-а, било неопходно и целисходно. Тиме је, фактички, *дискредитовано начело непристрасности деловања мировних снага УН* (у корист две а на штету једне од страна у сукобу – снага Републике Српске). Дискредитовање тог изворног начела мировних операција образлагано је нужним хуманитарним разлозима, мада се, упркос многим тада (па и до сада) неразјашњеним чињеницама, у каснијем следу координисаног деловања снага *UNPROFOR-а* и снага НАТО-а током 1994. и 1995. године Савет безбедности и, нарочито, НАТО нису претерано ни трудили да одустану од дерогирања тог начела.

Како су током четворогодишње мисије снага *UNPROFOR-а* на територији СФРЈ наступале многе нове политичке и војнобезбедносне околности, Савет безбедности је крајем марта 1995. приступио реконструкцији *UNPROFOR-а* тако што је до тада формално јединствене снаге заменио и организовао у оквиру три издвојене групације снага: 1) *Снаге УН за заштиту – UNPROFOR* за БиХ,⁶² 2) *Снаге УН за обнову поверења – UNCRO* у Хрватској,⁶³ и 3) *Снаге УН за превентивно деловање – UNPREDEP* у Македонији.⁶⁴ Убрзо потом, након потписивања Дејтонског мировног споразума,⁶⁵ на основу одлука Савета безбедности од децембра 1995. и јануара 1996, изведено је ново пререструктурирање мировних снага на просторима СФР Југославије. Наиме, установљене су:

1) *Мисија УН у Босни и Херцеговини – UNMIBH*, којој је додељен веома деликатан мандат – надгледање и контрола спровођења обавеза из Општег оквирног споразума о миру у Босни и Херцеговини. Савет безбедности је, истовремено, одобрио ангажовање мултинационалних *Снага за имплементацију – IFOR (Implementation Force)*, односно *снага НАТО-а* за брзе интервенције (јачине око 60.000 војника), које су биле задужене за робусну (тј. принудну) подршку снагама УН на спровођењу Дејтонског мировног споразума на територији Федерације БиХ и Републике Српске. Ту функцију *IFOR-а*, септембра 1996, преузеле су *Снаге за стабилизацију – SFOR (Stabiliza-*

⁶² Видети: В. Benton, *Soldiers for Peace*, исто, стр. 243–244.

⁶³ Исто, стр. 244–245.

⁶⁴ Исто, стр. 245–246. Мисија *UNPREDEP* фактички је угашена непуних месец дана пре агресије НАТО-а на СР Југославију, тачније 28. фебруара 1999. године.

⁶⁵ После тронедељних преговора у Дејтону (Охајо–САД), тадашњи председници Федерације БиХ – А. Изетбеговић, Хрватске – Ф. Туђман, и Србије – С. Милошевић, 21. новембра 1995, парафирали су Општи оквирни споразум о миру у Босни и Херцеговини, који је потписан у Паризу 14. децембра исте године. Текст тог дејтонско-париског или (скраћено) Дејтонског мировног споразума, видети у: М. Павловић, Н. Поповић: *Сецесија у режији великих сила*, ИЦР–Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр. 403–466.

tion Force), сличног састава и карактера, које су и након престанка мисије UNMIBH, јула 2002, наставиле функцију подршке Канцеларији високог представника УН – ОHR (Office of the High Representative) за контролу имплементације мировног споразума у БиХ;⁶⁶

2) Прелазна управа УН за Источну Славонију, Барању и Западни Срем – UNTAES, која је, мање или више успешно, окончала свој мандат у јануару 1998. године;⁶⁷

3) Мисија посматрача УН на Превлаци – UNPOM, која је, након склапања споразума између СР Југославије и Хрватске о привременом решењу статуса Превлаке, формално окончана 15. децембра 2002. године.⁶⁸

За разлику од мисије UNTAES и UNPOM, које су вођене без значајнијих оспоравања, мисија UNMIBH и IFOR, а потом и SFOR, у Федерацији БиХ и Републици Српској, управо због начина вођења операција за наметање и учвршћивање мира, изазивале су бројне сумње и контроверзне оцене у југословенским политичким и научним круговима.⁶⁹

Операције за наметање мира

У Декларацији усвојеној на Првом самиту држава чланица Савета безбедности, одржаног крајем јануара 1992, на инсистирање САД, наглашена је потреба за развојем тзв. *превентивне дипломатије*, као адекватног одговора на изазове пред којима се, у време радикалних промена, могу наћи *колективна безбедност, стварање и чување мира, разоружање и контрола оружја за масовно уништавање, као и стварање глобалног система међународних односа*.⁷⁰ Неки високи међународни званичници и угледни теоретичари су већ тада отворено указали на опасности од тога да прибегавање превентивној дипломатији, кроз *ad hoc* договоре или компромисе у Савету безбедности, приликом одлучивања о примени колективних мера, фактички може да води ка *легализацији међународног интервенционизма*. Ако се допусти пракса тзв. *превентивних интервенција*, упозоравали су они, и замена, следствено томе, Повељом УН утврђених и у пракси проверених на-

⁶⁶ Мисија UNMIBH формално је започета на основу Резолуције 982 Савета безбедности од 21. децембра 1995. године.

⁶⁷ Мисија UNTAES установљена је Резолуцијом 1079 Савета безбедности од 18. јануара 1996, а окончана је Резолуцијом 1120 Савета од 15. јануара 1998 (В. Вентон, *исто*, стр. 247–248).

⁶⁸ Мисија UNPOM формално је озваничена Резолуцијом 1038 Савета безбедности од 15. јануара 1996 (В. Вентон, *исто*, стр. 248–249).

⁶⁹ Група аутора. *Ангажовање ЕУ и НАТО у решавању југословенске кризе*. „Међународно право и југословенска криза – зборник радова“, ИМПП, Београд, 1996.

⁷⁰ М. Стојковић. *Промене у међународним односима и „нови светски поредак“*. „Војно дело“, бр. 1–2/1993. стр. 44–45.

чела мировних мисија селективним критеријумима и двојним стандардима подобности народа и држава, тада се операције за одржавање мира претварају у операције за наметање мира, односно у најобичније кажњавање „делинквентних и неподобних“ држава, што неизбежно води ка компромитовању таквог механизма заштите мира и превентивне дипломатије, али и међународног угледа држава које подупиру такву политику и(или) у њој учествују.⁷¹

Насупрот таквим, озбиљним упозорењима, у војно-политичким круговима САД и НАТО-а, крајем деведесетих година, већ је преовладало уверење да повећање безбедносних ризика по њихове глобалне интересе: нелегално поседовање и(или) претње употребом оружја за масовно уништавање, акти међународног тероризма или наговештаји некакве хуманитарне катастрофе, може да буде довољан разлог и оправдање за покретање превентивне међународне интервенције. Остале су, истина, сумње и спорења око тога да ли се са наступањем довољних разлога за превентивну међународну интервенцију стиче и аутономно право на унилатерално реаговање, или је неопходно да се за такву интервенцију обезбеди репрезентативан, мултилатерални карактер и прибави међународни легитимитет. Показаће се, убрзо, да је управо та дилема била кобно исходште бахатог игнорисања стандарда међународног мултилатерализма, с једне, и драстичне поларизације чланица УН око карактера и начела будућих мировних мисија УН, са друге стране.

Операција Северноатлантског савеза „Милосрдни анђеос“

Након неуспелих преговора у Рамбуџеу⁷² и тада испољене неспремности југословенске стране да прихвати међународни протекторат (или окупацију) на сувереном делу своје територије ради заустављања аката оружаног насиља према Албанцима на Косову и Метохији и спречавања етничког чишћења и хуманитарне катастрофе,

⁷¹ Опширније: *V. V. Galli, Глобализација и дезинтеграција*, излагање у Француском институту за међународне односе (IFRI) у Паризу, објављено у: „Међународна политика“, бр. 1049/1996, Београд, стр. 8–12; О. Рачић, *Повеља УН и унутрашњи сукоби*, „Међународна политика“, бр. 1043/1996, Београд, стр. 3–6; Н. Чомски, *Шта то у ствари хоће Америка*. Институт за политичке студије, Београд, 1995; Ж. Ракочевић, *Геополитика и „Realpolitik“* међу играчкама капитализма, „Војно дело“, бр. 6/1998, Београд, стр. 60–80.

⁷² Преговори између званичних представника Србије и представника албанске националне мањине са Косова и Метохије, уз посредовање министара спољних послова и других високих званичника земаља чланица тзв. Контакт-групе, одржани су у Рамбуџеу од 6. до 23. фебруара, а потом и од 15. до 18. марта 1999. године у Паризу. Преговори су окончани неуспехом, тачније изнуђивањем потписа „албанске стране“ на нацрту споразума који су припремиле САД, а за који се унапред знало да га српска страна не може прихватити, па тако може бити проглашена одговорном за неуспех преговора.

НАТО, под лидерством САД, 24. марта 1999, *без сагласности Савета безбедности*, покренуо је тзв. *ваздушну кампању против СР Југославије*, под безазленим називом „*Милосрдни анђео*“. Та операција масовног бомбардовања војних, али и цивилних циљева по целој територији Југославије, уз коришћење снажних пропагандних и политичко-дипломатских маневара САД и НАТО-а, није могла да прикрије чињеницу да је то била прва војна интервенција у историји НАТО-а, односно прва превентивна војна интервенција, са многим обележјима агресије, против једне суверене чланице Уједињених нација. Такво уверење, наравно, изазвало је противљење не само већине чланица УН него и дела чланица НАТО-а које је, у једном тренутку, угрозило настављање те интервенције, па и опстанак влада неких утицајнијих чланица Савеза.⁷³

Агресија НАТО-а на Југославију, након 78 дана бомбардовања, уништавања многих војних и цивилних објеката и великог броја жртава,⁷⁴ окончана је 10. јуна 1999. потписивањем *Кумановског војно-техничког споразума* од стране овлашћених представника Војске Југославије и високих војних званичника НАТО-а, као овлашћених представника међународне заједнице. Истога дана, Савет безбедности је усвојио чувену *Резолуцију 1244*. На основу те резолуције и Кумановског споразума, *дислоциране су југословенске снаге безбедности* (снаге ВЈ и полиције) *изван територије Косова и Метохије и установљених заштићених зона безбедности* већ до 11. јуна 1999; *распоредене су мултинационалне мировне снаге НАТО-а – KFOR (Kosovo Force)*, по секторима и предвиђеној динамици на територији Косова и Метохије, а мањим делом и на територији Македоније, Грчке и Албаније,⁷⁵ и *успостављена је на територији Косова и Метохије Привремена*

⁷³ У званичним, јавно публикованим изјавама највиших званичника Француске, Немачке, Велике Британије, Белгије, Италије, Грчке и неких других чланица НАТО-а потврђује се истинитост података о великим несугласицама и спорењима унутар НАТО-а за све време трајања агресије на Југославију. Они су током маја 1999. ескалирали антиратним расположењем у јавности тих земаља, што је претило опстанку појединих влада, па и самог Савеза.

⁷⁴ Процењује се да је погинуло око 2.500 и рањено око 6.000 цивила. Такође, потпуно је уништено или тешко оштећено 66 мостова, 23 деонице железничких пруга, 16 путева, 33 болнице, 480 школа, факултета, студентских домова и обданишта, 14 аеродрома, 50 телевизијских предајника и релејних станица и 35 електричних и трансформаторских станица (опширније : Д. Симеуновић, *Битка за Косово и Метохију – историја, актуелно стање и перспективе*, „Војно дело“, бр. 1/2000, стр. 25–27).

⁷⁵ Интересантно је да је већ 11. јуна 1999. на територију Косова и Метохије пристигао контингент Русије, предвиђен за састав *KFOR*-а, који се, мимо плана и упркос жестоком противљењу Команде тих снага (као и Команде НАТО-а), разместио у подручју аеродрома у Приштини. У раздобљу од 12. јуна до краја месеца, остали контингенти *KFOR*-а, укупне јачине око 40.000 људи, размештени су на територији Косова и Метохије у оквиру четири сектора („Север“, „Запад“, „Југ“ и „Исток“), с тим што је команда над снагама, по секторима, поверена Великој Британији, САД, Немачкој и Француској.

Пре краја јуна 1999. окончан је размештај снага *KFOR-a*, тако да су, заједно са особљем *UNMIK-a*, започеле мандат утврђен Резолуцијом 1244. Њихов мандат, у суштини, не одступа од уобичајених, већ проверених стандарда у многим мировним мисијама УН а своди се на стварање мултиетничког друштва на Косову и Метохији кроз: хуманитарно збрињавање становништва; осигурање безбедног повратка избеглих и расељених лица и заштиту припадника неалбанских етничких заједница; пружање помоћи у обнови и ревитализацији привреде; пружање помоћи у реконструкцији локалних институција власти; надгледање и контролу слободних и демократских избора ради успостављања локалних, прелазних органа власти на Косову; постепено преношење функција и надлежности *UNMIK-a* на прелазне органе власти Косова, и успостављање међуетничког поверења, безбедности, законитости и свих других потребних услова за остваривање високог степена аутономије те покрајине, као интегралног дела СР Југославије, до коначног решења статуса Косова и Метохије, што је у надлежности Савета безбедности.

Досадашњи резултати тако постављеног мандата *KFOR-u* и *UNMIK-u* у току протеклог четворогодишњег периода, међутим, изазивају веома различите, па и сасвим контроверзне коментаре и оцене у званичним политичким круговима. У официјелним ставовима и оценама Србије и Црне Горе преовлађује уверење да *KFOR* и *UNMIK* још увек нису обавили ни минимум задатака који су им утврђени мандатом и да се без остваривања свих обавеза утврђених Резолуцијом 1244 не може приступити решавању коначног статуса Косова и Метохије под покровитељством Уједињених нација.⁷⁶ У званичним саопштењима и оценама Савета безбедности и других умешаних међународних субјеката (НАТО, ЕУ, ОЕБС) преовлађује знатно мекше уверење: да је остварен значајан напредак у спровођењу обавеза из Резолуције 1244, мада још нису испуњени сви потребни стандарди за приступање решавању коначног статуса Косова и Метохије, под међународним покровитељством.⁷⁷ Насупрот томе, у изјавама и саопштењима највиших албанских политичких званичника са Косова заступа се, готово резолутно, становиште да међународна заједница треба, неодложно и приоритетно, да призна независност Косова и Метохије и да је без тога немогуће и бе-

⁷⁶ Такав став и оцена су последњих месеци 2003. у више наврата поновљени у званичним саопштењима Државног савета и МИП-а Србије и Црне Горе, а најпотпуније су образложени у Декларацији о Косову и Метохији, усвојеној у Парламенту Србије и Скупштине Србије и Црне Горе септембра 2003. године.

⁷⁷ У више наврата такву оцену су, током званичних посета Србији и Црној Гори у 2003. години, саопштили високи политички званичници САД, ЕУ и НАТО-а, а потврдио је и Савет безбедности на својој последњој седници, 29. октобра 2003. на којој је разматран извештај шефа *UNMIK-a* Х. Холкерија.

смислено решавање питања стандарда и изградње мултиетничког друштва, са или без међународног посредовања.⁷⁸ Има и, истина ретких, оцена неких утицајних међународних званичника којима се фактички подупиरे то становиште и охрабрују, томе следствене, мегаломанске амбиције Албанаца са Косова и Метохије.⁷⁹

Више је, дакле, него очигледно да се Савет безбедности и међународна заједница у целини налазе пред готово нерешивом енигмом, којој су и сами допринели: како мисије *KFOR-а* и *UNMIK-а* учинити делотворнијим и успешно их окончати а да, при том, за Косово и Метохију буде постигнуто решење којим ће бити задовољени интереси свих актера, али и онемогућено обнављање и прерастање те кризе у још опасније жариште угрожавања регионалног мира и европске безбедности.

Оружана интервенција против Авганистана

Након драматичних самоубилачких акција исламских терориста на Њујорк и Вашингтон, 11. септембра 2001, за те акте САД окривиле су припаднике исламске терористичке мреже „Ал Каида“ Осаме бин Ладена и обзнаниле да ће предузети све расположиве мере ради откривања, хватања и кажњавања починилаца тих злочиначких аката, као и против земаља које им пружају уточиште и(или) подршку. Већ наредног дана, када је Савет безбедности реаговао Резолуцијом 1368, којом је такве терористичке акте квалификовао као претњу светском миру, а пре свега услед међународне солидарности са америчким народом због претрпљене трагедије и антитерористичког расположења, готово спонтано се обликовала тзв. *Антитерористичка коалиција држава*, која је до краја септембра обухватила више од стотину чланица Уједињених нација.

Крајем септембра 2001, Савет безбедности је донео нову резолуцију, којом је затражио од свих чланица да неодложно престану да финансирају или на било који други начин подржавају терористичке групе. Уједно, потврдио је право чланица УН на индивидуалну и колективну самоодбрану, сходно Глави VII Повеље Уједињених нација.⁸⁰ Поводећи се, пре свега, за снажно манифестованом солидарно-

⁷⁸ То становиште упорно заступа већина високих албанских политичких званичника са Косова и Метохије. У најоштријој форми било је садржано у званичном саопштењу прелазне владе и Скупштине Косова поводом сазивања Међународне конференције о Косову, 14. октобра 2003. у Бечу.

⁷⁹ Мисли се, пре свега, на недавне изјаве бившег првог шефа *UNMIK-а* Б. Кушнера и бившег америчког медијатора у преговорима око КиМ и, касније, амбасадора САД при УН Р. Холбрука, дате 9. и 10. октобра 2003. приликом заједничке посете Београду и Приштини. Те изјаве су пренели готово сви значајнији медији у Србији и Црној Гори.

⁸⁰ Видети Резолуцију 1373 Савета безбедности од 28. септембра 1999. године.

шћу светске јавности и подршком Антитерористичке коалиције држава, америчко-британске коалиционе снаге⁸¹ су, 7. октобра 2001, без сагласности Савета безбедности за такву врсту акције, започеле масовне ваздушно-ракетне ударе по војним циљевима талибанског режима, камповима за обуку терориста и логистичким базама „Ал Каиде“ у Авганистану. Уништење тих кампова и база исламских терориста, хватање вође „Ал Каиде“ – Осаме бин Ладена, и свргавање режима талибана дефинисани су као основни циљеви те кажњеничке експедиције против Авганистана. Управо је тада наступио критичан тренутак који је изазвао поларизацију у светској јавности и све учесталије приговоре и сумње у званичним међународним политичким и научним круговима. Они се, у суштини, свode на оцену да би за међународни тероризам, као глобални безбедносни изазов, требало припремити легитиман глобални одговор под покровитељством Савета безбедности који би, уз мноштво ненасилних мера, па и инструмената принуде, садржао и мултилатералне акције усмерене на искорењивање свих видова међународног тероризма. Исхитреним и селективним приступом (само против исламских терориста „Ал Каиде“), унилатералним реаговањем (без праве сагласности Савета безбедности и подршке већине чланица УН) и једностраним одговором (сведеним само на разарање, страдање становништва и окупацију Авганистана), САД ризиковале су да компромитују не само озбиљније мировне акције УН у тој земљи већ и непосредне циљеве интервенције коју су саме покренуле.⁸² А то се, управо, и догодило. Талибански режим је срушен, али Бин Ладен није ухваћен, базе и логистичка упоришта терориста „Ал Каиде“ нису уништени, нити су престале њихове терористичке акције. У међувремену, Савет безбедности је хитно упутио *Међународне снаге за помоћ безбедности Авганистана – ISAF (International Security Assistance Force)*,⁸³ а релативно брзо, на основу тзв. Бонског спо-

⁸¹ Према незваничним проценама, у тој војној интервенцији (тзв. операцији „Трајна слобода“) ангажовано је око 150.000 припадника поморских, ваздухопловних и копнених снага САД и Велике Британије којима су се, касније, сукцесивно придруживали и контингенти чланица Антитерористичке коалиције (између 20.000 и 30.000 људи).

⁸² Опширније: M. Chesney, *La „privatisation“ du terrorisme*, „Defense nationale“, 4/2003, CEDN, Paris, p. 40–46.

⁸³ Снаге ISAF-а, формиране на основу Резолуције 1386 Савета безбедности од 20. децембра 2001. почетне јачине од око 5.500 војника, сачињавали су контингенти 32 земље (све чланице НАТО-а или „Партнерства за мир“). Непосредно командовање тим снагама, после краткотрајног почетног периода, САД пренеле су на Велику Британију. Касније су командовање преузеле прво Турска, па Холандија и Немачка, да би од 11. августа 2003. командовање снагама ISAF-а преузео НАТО. Мандат тих мировних снага УН, у почетку, сводио се на функције заштите и безбедности ексна УН, ангажованих на програмима хуманитарне помоћи, разминирања и реконструкције кабулског аеродрома, а потом је проширен и задацима везаним за обуку кадра домаћих снага безбедности и помоћ новој, прелазној влади Авганистана у заштити реда и безбедности у Кабулу и околној територији.

разума,⁸⁴ конституисана је *Прелазна влада Авганистана*, на челу са Хамидом Карзајем, као шефом државе.⁸⁵ Међутим, активности тих мировних снага и ових нових авганистанских власти обављене су током 2003. године у сенци настављених жестоких америчких обрачуна с терористичким групама „Ал Каиде“ и следбеницима свргнутог талибанског режима. Штавише, објекти и функционери домаће прелазне владе, па и припадници *ISAF*-а, с времена на време, постају мета исламских терориста, чак и у самој авганистанској престоници. Тако је сада на територији Авганистана на сцени такав колоплет супротстављених интереса и утицаја, унутрашњих и спољних актера, да је готово немогуће прогнозировать исход, иначе класичне, мировне мисије *ISAF*, а поготову завршетак авганистанске кризе у условима окупације земље и у „сенци“ операција за наметање мира.

Војна интервенција против Ирака („Други заливски рат“)

Формални повод за покретање последње војне интервенције против Ирака сличне је природе као авганистански случај, али ће стварни узроци остати још дуго у домену спекулација.⁸⁶ Наиме, како су, уз међународни тероризам, производња и поседовање забрањених оружја за масовно уништавање већ раније оквалификовани као глобални безбедносни ризици првог реда, Ирак се нашао на челу америчке листе тзв. држава осовине зла, наводно због поседовања таквог оружја и пружања уточишта исламским терористима. Стога су припреме за војну интервенцију на ту земљу започете и пре упућивања Инспекторске мисије УН у Ирак, септембра 2002. године.⁸⁷ Наиме, чињеница је да су ирачке власти под претњом оштрих санкција Савета безбедности релативно коректно сарађивале са Инспекторском екипом УН, која није успела, ни после вишемесечног рада, да открије арсенале

⁸⁴ На међународној конференцији о Авганистану, одржаној у Бону, на којој су учествовали представници различитих етничких заједница и политичких фракција Авганистана и овлашћени представници заинтересованих међународних организација, 5. децембра 2001. потписан је Споразум о привременим решењима у Авганистану до поновног успостављања сталних владиних институција, са аранжманима о улози УН у току прелазног периода (UN, Doc. S/115/2001).

⁸⁵ Успостављање прелазних органа власти у Авганистану обављено је 22. децембра 2002. године. О акцијама Савета безбедности и *ISAF*-а везаним за помоћ новој прелазној влади Авганистана видети резолуције Савета безбедности 1401 (од 28. марта) 1413 (од 23. маја), 1419 (од 26. јуна) и 1453 (од 24. децембра 2002. године).

⁸⁶ Већина аналитичара, у коментарима и оценама узрока те интервенције, најчешће помиње два чиниоца: први се односи на амерички интерес да оствари контролу над ирачким нафтним басеном, другим по величини природних резерви (иза извора у С. Арабији), а други се тиче онемогућавања потенцијалног утицаја Ирака на недавно промовисану америчку стратегију решавања кризног жаришта на Блиском истоку.

⁸⁷ То је, заправо, било рактивирање Инспекторске мисије УН за контролу ирачког оружја за масовно уништавање која је те послове обављала од 1991. до 1998. године.

и(или) објекте за производњу или складиштење оружја за масовно уништавање. За САД ангажовање и, нарочито, покренути захтеви за продужење рока Инспекцијској мисији УН у фебруару 2003. било је бесмислено губљене времена⁸⁸ и тражиле су погодан тренутак за покретање интервенције против Ирака. Упркос многим упозорењима о могућим последицама таквог исхитреног корака, 20. марта 2003. америчко-британске коалиционе снаге (јачине око 148.000 људи), *без сагласности Савета безбедности*, уз претходне масовне ваздушно-ракетне ударе, отпочеле су инвазију на Ирак. Након неочекивано слабог отпора ирачке војске и брзог слома Садамовог режима, главне операције су фактички окончане већ 15. априла.⁸⁹

Како је један од два прокламована циља те класичне агресије на Ирак био само делимично остварен (уклањање режима Садама Хусеина), у периоду који је уследио америчко-британске снаге су наставиле трагање за бившим ирачким лидером, као и за скривеним депоима ирачког оружја за масовно уништавање, што је квалификовано као крунски разлог покренуте интервенције. Истовремено, и поред брзог успостављања режима окупације, наступило је раздобље готово свакодневних и сасвим непредвидљивих герилских и самоубилачких акција Садамових следбеника и(или) исламских терориста, па и спонтаног отпора ирачког становништва. Америчким окупационим властима није много помогло ни активирање, у међувремену формираног, *Управног савета Ирака*,⁹⁰ па ни *Представништва УН за пружање помоћи Ираку*.⁹¹ Штавише, припадници тих институција су, веома брзо, такође постали мета ирачких герилаца и терориста,⁹² јер их поистовећују са америчким оку-

⁸⁸ Опширније: G.-Eric Touchard, *L' intervention en Irak: un faux débat pour de vraies questions?*, „Defense nationale“, 4/2003, CEDN, Paris, p. 74-81.

⁸⁹ Амерички председник Џ. Буш је тек 2. маја 2003. формално обзанио завршетак рата у Ираку. О току и карактеристикама војних операција у Ираку видети: С. Микић, *Специфичности другог рата у Персијском заливу*, „Војно дело“, бр. 2/2003, Београд, стр. 222-234.

⁹⁰ Управни савет Ирака формирале су САД. Састављен је од, према америчким проценама, угледних политичких представника разних етничких заједница и експерата из Ирака и других земаља (ако имају ирачко држављанство) чија биографија потврђује њихово опозиционо држање према диктаторском режиму Садама Хусеина и демократску провенијенцију. То тело, на челу са Ахмедом Чалабијем, представља неку врсту привремене или прелазне ирачке владе. Наводно, треба да добије главну улогу у пословима обнове и реконструкције земље (Резолуције Савета безбедности S/1483, од 22. маја, и S/1500, од 14. августа 2003).

⁹¹ Исто.

⁹² Мисли се, пре свега, на две од бројних акција ирачких терориста према припадницима тих институција: прва је изведена 7. августа 2003. нападом аутомобила „бомбе“ на зграду Амбасаде Јордана у Багдаду, у којој је било смештено и Представништво УН, при чему је погинуло бројно особље оба преставништва, међу којима и Сержо Вијера де Мело, високи изасланик генералног секретара УН; у другој, 25. септембра исте године убијена је акиле Ал Хасхими, једина жена члан ирачке прелазне владе.

пационим властима и у њима виде инструменте америчке, антиисламске завере, легализације окупације Ирака и пљачке његових нафтних богатстава. Са ескалацијом герилских и терористичких акција, када је апсолутна супериорност високософистициране америчке ратне технике показала сву ограниченост у обрачуна са невидљивим или непрепознатљивим непријатељем и када је ниво америчких жртава већ премашио половину њихових губитака у тријумфалном рату,⁹³ САД објективно су биле принуђене да затраже помоћ светске организације. Тако су на позив генералног секретара УН Кофи Анана, 13. септембра 2003, у Женеви одржани прелиминарни, консултативни разговори сталних чланица Савета безбедности (била је укључена и Немачка, као нестални члан) о већ припремљеном америчком предлогу резолуције о Ираку. Тим америчким предлогом, у суштини, било је предвиђено добијање мандата УН за мултинационалне снаге у Ираку којима би командовао амерички генерал и опрезно и постепено успостављање суверенитета народа Ирака и проширивање улоге постојећег управног савета и УН у тој земљи. Састанак у Женеви, како се и очекивало, протекао је у понављању и полемичком сучељавању, већ раније испољених, различитих ставова и оцена о покренутим питањима.⁹⁴ Наиме, и пре тог женевског састанка САД обзаниле су основне идеје свог предлога које су изазвале најжешће критичке оцене и противљење у Француској. Суштина француског става сводила се на захтеве да се суверенитет што пре пренесе на народ Ирака и да се привремена влада Ирака успостави у року од месец дана; да та привремена влада уз помоћ УН припреми нацрт новог устава до краја 2003. године; да се процес преношења власти обави под надзором и ауторитетом УН, а не америчким, и да се, стављањем мултинационалних снага у Ираку под мандат УН, успостави потпуна одговорност Савета безбедности за руковођење, укључујући и одлучивање о непосредном командовању тим снагама.⁹⁵ Немачка и Русија су биле за нешто флексибилнији приступ питањима динамике преноса суверенитета и командовања мултинационалним снагама УН у Ираку, мада се он није значајно разликовао од предлога Француске.

⁹³ Према званичним америчким изворима, америчко-британске снаге су, за време борбених операција у Ираку (од 20. марта до 2. маја 2003) имале, укупно, 206 погинулих војника (188 америчких и 18 британских). Према тим изворима, до половине септембра, у акцијама ирачких герилаца и терориста погинуло је око 100 америчких војника, мада је, према незваничним проценама, тај број био много већи.

⁹⁴ Извештај „Политикиног“ дописника Д. Пешиха, објављен 15. септембра 2003, стр. 1–2.

⁹⁵ Потпуније образложење француских званичних ставова у вези са америчком интервенцијом у Ираку и идејама за решење те кризе видети у збирци чланака: *Après-guerre*, „Defense nationale“, 7/2003, p/5–86.

На отварању редовног заседања Генералне скупштине УН, 23. септембра 2003, у јавним иступима (за говорницом Генералне скупштине и интервјуима) највиших званичника чланица УН (међу којима и многих шефова држава или влада) доминирале су оштре критичке оцене америчких акција у Ираку, односно њиховог приступа у решавању ирачке кризе уопште. Тако је, на пример, приликом обраћања Генералној скупштини, француски председник Жак Ширак констатовао да је рат који је започет без одобрења Савета безбедности уздрмао мултилатерални систем и, на крају, својим америчким савезницима упутио је јасну поруку да нико не може да дејствује унилатерално у име свих и да нико не може прихватити анархију и понашање без правила. Индиректно критикујући амерички приступ ирачкој кризи, генерални секретар УН Кофи Анан је у свом говору нагласио да је Повељом УН допуштена војна акција као чин самоодбране и упозорио да је до сада важила општеприхваћена обавеза држава да – приликом одлучивања о примени силе изван тог оквира, тј. ради одбране од опасности којима се угрожавају међународни мир и безбедност – прибаве легитимност, коју могу дати само Уједињене нације.⁹⁶ Критичке оцене и упозорења, уопште, сводили су се, у суштини, на захтев огромне већине чланица УН да САД напусте „логику окупације“ и све своје намере или акције у Ираку ставе у легитимни оквир, односно да их подвргну формалној и фактичкој одговорности УН, уколико желе подршку међународне заједнице и њено потпуно ангажовање у обнови и реконструкцији Ирака.⁹⁷

У међувремену, Савет безбедности је наставио рад на усаглашавању новог, преправљеног текста америчког предлога резолуције о Ираку на основу позиција чланица Савета и доминантног расположења чланица УН, манифестованог на заседању Генералне скупштине, али у знатно повољној атмосфери. Наиме, само дан уочи гласања о америчком предлогу резолуције о Ираку (15. октобар) две сталне чланице Савета безбедности, Кина и Русија, оцениле су да би свако даље противљење америчком нацрту резолуције и одлагању њеног усвајања само продужило агонију свих заинтересованих страна, па су изричито најавиле да ће одустати од вета. Уочи самог гласања, Француска и Немачка (као нестална чланица Савета) придружиле су се таквом ставу јер су оцениле да тиме, без преузимања већих обавеза, задржавају шире маневарско поље за јачање свог утицаја на решавање ирачке кризе. Тако је 16. октобра 2003. Савет безбедности, после готово двомесечних напора, уз уздржавање од гласања три сталне и неколико несталних чланица, коначно усвојио Резолуцију о Ираку. Њоме је, у суштини, предвиђено: 1) да се мисија мултинационалних снага у Ираку обавља под мандатом УН; 2) да САД преузму, тачније задр-

⁹⁶ Видети: UN, General Assembly, Official records, A/58/PV.7 (Web.p.2-5, 14-17).

⁹⁷ Исто.

же, непосредно командовање тим снагама, уз обавезу да о томе повремено обавештавају Савет безбедности; 3) да се обезбеди постепено преношење суверенитета на народ Ирака и проширивање улоге Управног савета Ирака, као и улоге УН, у процесу изградње демократских политички институција и обнови земље, с тим што би до 15. децембра 2003. Управни савет требало да сачини календар за израду и усвајање новог устава земље и расписивање слободних демократских избора.⁹⁸ Због доношења такве резолуције амерички званичници су имали разлога да буду више него задовољни, јер су, готово у целини, очувани интерес и ставови за које су се залагали, чиме је и олакшана њихова унутрашња политичка позиција.⁹⁹ Тиме, међутим, није значајно побољшана и међународна позиција САД, јер су остале многе сумње и непознанице у вези са стварном спремношћу чланица УН да подрже њихове акције у Ираку. Наиме, одмах након усвајања те резолуције забележене су неформалне изјаве представника чланица Савета безбедности које су се уздржале од гласања да немају намеру да своје војнике шаљу у Ирак, нити да, за сада, одобравају већа финансијска средства за његову обнову.¹⁰⁰ Остаје, дакле, да се види да ли је прибављање формалног легитимитета за њихово присуство у Ираку довело до отрежњења САД и да ли ће оне то искористити за брзо претварање тог присуства у стварну мировну мисију и потпуну поделу одговорности са УН за резултате и исход те мисије, или ће и даље наставити са применом своје стратегије наметања мира, ризикујући да дугорочно буду заглибљене у „живом песку“ ирачке пустиње.

Закључно разматрање

Изразита већина мировних операција, које су предузете поводом случајева агресија, међународних и унутрашњих сукоба или другог нарушавања међународног мира, од настанка Уједињених нација до данас, несумњиво припада оригинерним мировним операцијама УН, односно операцијама за одржавање и успостављање мира у изворном смислу квалификације коју оне носе. Све те операције су покретане активирањем механизма колективне принуде, установљеног Главом

⁹⁸ Опширније: UN, Doc. S/1511/2003.

⁹⁹ Мисли се, пре свега, на све учесталије, у последње време, критике Бушове политике у Ираку унутар америчког конгреса и Сената, понајвише у редовима опозиционе Демократске странке, па и у америчкој јавности. Оне се, у суштини, свode на његово првобитно бахато потцењивање значаја међународне подршке и игнорисање добронамерних упозорења многих доказаних америчких савезника, чиме су САД фактички доведене у позицију да саме подносе сав терет акција и последица ирачке кризе.

¹⁰⁰ „Политика“, 18. октобар 2003. стр. 1 и 3. Изјаве високих званичника Немачке и Француске, на изврстан начин, потврђене су само недељу дана касније (23. и 24. октобра), приликом одржавања Међународне донаторске конференције о Ираку (одржане у Мадриду), на којој те земље нису учествовале.

VII Повеље УН, и(или) механизма установљеног Резолуцијом „Уједињени за мир“ из 1950. године, односно комбиновањем и јединственим коришћењем мера и инструмената предвиђених тим механизмима. У неким случајевима, где се радило о унутрашњим сукобима (грађански, међунационални, међуетнички), позивањем на Повељом УН утврђено начело забране мешања УН у унутрашње послове држава чланица, било је оспоравања надлежности Савета безбедности да разматра такве сукобе и квалификује их као случајеве нарушавања или повреде међународног мира. Временом су та оспоравања готово у потпуности престала, јер је преовладало опште схватање да је сваки озбиљнији унутрашњи сукоб у некој држави претња за регионалну и(или) глобалну безбедност, па је у томе и најважнији разлог деловања Савета безбедности. Убедљиво највише приговора и оспоравања побуђивали су ретки случајеви прекорачења употребе силе (принуде), изван начела легитимне самоодбране, и не баш ретки случајеви нарушавања начела непристрасности приликом спровођења мандата мировних снага Уједињених нација. На све такве случајеве Савет безбедности је углавном редовно реаговао, мада не увек одговарајућим мерама и правремено, руководећи се превасходно тиме да се очува ненарушен мандат поверен мировним снагама Уједињених нација.

Операције *UNPROFOR-a* у почетном стадијуму мисије на територији бивших југословенских република имале су сва значајна обележја изворни мировних операција Уједињених нација. Међутим, када је Савет безбедности, у пролеће 1993, ступио у аранжмане са НАТО-ом и затражио ангажовање његових снага за брзо реаговање ради помоћи снагама *UNPROFOR-a* у спровођењу мандата, дошло је до својеврсног обједињавања мировне операције УН и акција за наметања мира из доктринарног инструментарија Северноатлантског савеза. Преседан је, наиме, учињен већ и тиме што је, по први пут у историји мировних операција УН, у спровођење мандата мировних снага УН накнадно укључен један регионални војно-политички савез. За оне који су укључивање НАТО-а сматрали оправданим главни разлог за то ангажовање била је угроженост мандата, који снаге *UNPROFOR-a* објективно нису могле саме да реализују. Ако би се такво оправдање за ангажовање НАТО-а можда и могло разумети, чињеница је да су, акцијама њихових снага за брзо реаговање у марту 1993. и априлу 1994, посебно употребом силе изван легитимних оквира, непосредно и драстично модификовани права, захтеви и позиције страна у сукобу на штету једне од страна (снага Републике Српске), чиме је дефинитивно напуштено начело непристрасности. То је, наравно, изазвало противуречна реаговања чланица УН, па и чланица Савета безбедности, али нису била довољно критична да изазову његово адекватно реаговање. Пошто су, тако, снаге једне од сукобљених страна фактички доведене у инфериоран положај, преостало је да се формализује наметнути мир (Дејтонски мировни споразум), па се мисији *UNMIBH* и

снагама НАТО-а (*IFOR*, а нешто касније и *SFOR*) обављање задатака везаних за успостављање и учвршћивање мира, формално и фактички, више није могло оспоравати.

Ако су издвојени делови сложене мисије *UNPROFOR*-а у бившим југословенским републикама, па и у већем делу мандата комбинованих мировних снага у БиХ, задржали органску везу са изворним мировним операцијама УН, то се не може тврдити за мисије мултинационалних снага на Косову и Метохији, у Авганистану и у Ираку. Успостављање те органске везе пропуштено је због покретања нелегалних оружаних интервенција против СР Југославије, Авганистана и Ирака које су претходиле упућивању мировних снага УН на територије прве две земље (*KFOR*-а на Косово и Метохију и *ISAF*-а у Авганистан), односно формалном озакоњењу (*post festum*) њиховог присуства у Ираку. Наиме, у сва три случаја војне интервенције су предузете без директне или изричите сагласности Савета безбедности, што је довело, мање-више, до оспоравања легитимитета тих акција и њиховог изједначавања са актима агресије на суверене земље чланице Уједињених нација. Будући да је једна од сталних чланица (САД) била главни актер интервенција у свим тим случајевима, остале чланице Савета безбедности нису желеле, нити су објективно могле (у случају Ирака), да се озбиљније супротставе тим њеним намерама. Тако су државе жртве агресије фактички лишене могућности да затраже и добију било какву ефективну помоћ Савета безбедности.

Тек када су, после употребе масовних мултинационалних снага и примене најбруталнијег насиља, циљеви интервенција мање-више остварени и наметнут мир, успостављањем окупације на делу територије СР Југославије (КиМ), односно на целокупној територији Авганистана и Ирака, на сцену је могао да ступи Савет безбедности. Међутим, приликом одлучивања о саставу мировних снага УН и мандату који треба да извршавају на територији тих земаља, Савет безбедности (у случају *KFOR*-а и *ISAF*-а) није желео, и(или) није могао, да изађе из оквира који су му наметнути политиком „свршеног чина“. То је, заправо, значило да исте снаге које су учествовале у акцијама наметања мира и окупацији дела или целе територије земље треба да се ангажују у операцијама успостављања и стабилизације мира на Косову и Метохији у оквиру Србије и Црне Горе, односно у Авганистану. Истина, за разлику од снага *KFOR*-а, снаге *ISAF*-а знатно су мање, тако да обављање њихове мисије, па и опстанка, готово пресудно зависи од присуства бројнијих америчких специјалних снага за противгерилска и противтерористичка дејства које су ангажоване на сасвим другачијим задацима и изван мандата Уједињених нација. При томе су, наравно, потпуно занемарени интереси држава којима је фактички одузета сувереност на делу територије, односно на целој територији, тако што се, упркос јавним резултатима мировних мисија у њима,

игноришу политички захтеви и упозорења легитимних власти (Србије и Црне Горе), односно сумња и(или) оспорава легитимитет власти-ма (Авганистана) које би такве интересе могле да артикулишу на политички начин.

Може се само претпоставити да су међународна заједница и сви утицајни актери у ирачком случају извукли драгоцене поуке из искустава мировних мисија на Косову и Метохији и у Авганистану. На то, на изванредан начин, упућује и опште политичко расположење, манифестовано на последњем, 58. редовном заседању Генералне скупштине УН и на седници Савета безбедности одржаној 16. октобра 2003, на којој је легализовано присуство мултинационалних снага у Ираку. За сада је све то, наравно, још далеко од гаранција да се мисија будућих мировних снага УН у Ираку може извући из сенке (тачније, „стега окова“) операција за наметање мира које су јој претходиле. Раскидање тих „стега“ је, несумњиво, услов *sine qua non* за излаз из „ћорсокака“ и делотворно окончање мисије колико и мировних мисија УН на Косову и Метохији и у Авганистану.

Доктрина „праведног рата“ од Гроцијуса до Уједињених нација*

УДК: 341.312.5

Проф. др Златко Исаковић**

Начело признавања правила у вези с вођењем праведног рата налази се, у одређеним облицима, у свим културама за које постоје, мање или више, детаљни историјски записи.

*Груцијусова настојања да установи концизан корпус међународног права за вођење рата кулминација је хиљадугодишњег покушаја свођења моралних принципа на објективне критеријуме. Међутим, пошто у вођењу људских послова чак и најобјективнији критеријуми морају субјективно да се тумаче и примењују, он је схватио да је немогуће установити потпуно објективан стандард правде. Зато његов рад не садржи само систем специфичних закона него и расправу о начелима на којима се заснивају (њихову сврху или „намеру“) и смернице за њихову примену. Сходно његовој концепцији, да би рат био званично праведан морају бити задовољени одређени критеријуми *jus ad bellum*. У 20. веку Лига народа је забранила агресију „условно“, а затим Уједињене нације – „безусловно“. Штавише, УН дале су дефиницију агресије, а мировне или сличне снаге УН коришћене су у мноштву случајева, али нису нестали ни међународни ни унутрашњи ратови. У ратовима вођеним због појединачне или колективне самоодбране и као помоћ жртви агресије оружане снаге су ангажоване према одлуци Савета безбедности УН итд. Ти ратови су праведни у савременом значењу тог израза, а други су неправедни (пре свега они које је Савет безбедности оквалификовао као агресије). На основу тога, Груцијусова концепција праведног рата још увек се може сматрати актуелном, барем до извесног степена.*

*Кључне речи: *jus ad bellum*, *jus in bello*, зачеци доктрине праведног рата, услови оправдане употребе силе по Гроцијусу, *jus ad bellum* у 20. веку.*

* Чланак је први пут објављен у Данској: „*Jus ad Bellum from Grotius to the United Nations*“, *COPRI Working Papers*, No. 11 (1999), 22 pp., <http://www.copri.dk/copri/downloads/11-1999.doc>; <https://www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/wpsfrm.html>.

** Аутор је научни саветник Института за међународну политику и привреду, Београд; гостујући професор на Београдском и Мегатренд универзитету, у Београду; председник *Balkan Peace International Research Network* (<http://www.uottawa.ca/associations/balkanpeace>) и истраживач УН универзитета у Токију.

Начело признавања правила која се односе на вођење праведног рата постоји, у одређеним облицима, у свим културама о којима има, мање или више, детаљнијих историјских трагова. Подела у Католичкој цркви током реформације довела је до Тридесетогодишњег рата у којем није било правила и који је изнедрио познати рад Хуга Гроцијуса на основу којег је он постао „отац међународног права“. Његов рад обухвата познате критеријуме *jus ad bellum* који морају да буду задовољени да би се рат формално сматрао праведним. У 20. веку Лига народа је забранила агресију „условно“, а затим Уједињене нације (УН) – безусловно, па су у више од двадесет случајева ангажоване мировне или сличне снаге Уједињених нација. Међутим, у савременом добу, као и у средњем веку, постоје бројне теоријске, моралне, практичне и друге дилеме.

Према традицији, од како су настале, државе нису никада биле спремне да признају монопол било којој од њих на поседовање и употребу силе у међународним односима. Веровало се да је право на вођење рата релевантан знак суверенитета, а рат најважније средство које државе користе да би оствариле права која не могу да остваре кроз апеле упућене међународним телима. Рат је сматран уобичајеним средством којем су државе могле да прибегну без великих премишљања кад год би доносиоци одлука закључили да се одређени циљеви спољне политике не могу постићи на други начин.¹

За разлику од *ius in bello*, тј. права којима се регулише понашање зараћених страна, постојало је и право на рат, *ius ad bellum*, као једно од основних државних права. Оно је правдано чињеницом да је међународна заједница примитивна и без монопола на насиље који је подељен међу члановима заједнице. Штавише, ратови су кроз историју били тако чести да многи историчари нису могли да одлуче да ли је у међународним односима „нормално стање“ рат или мир. Ратови су сматрани неутралним инструментом.²

Мада се током 20. века ситуација променила (посебно у нормативном погледу), неки њени елементи су остали наизглед слични, па се поставља питање да ли се концепција *ius ad bellum*, коју је створио холандски правник и научник Хуго Гроцијус (1583–1645), још може сматрати актуелном, бар до одређене мере.

¹ У раду је коришћена дефиниција рата као стања или односа у којем се физичка сила, првенствено средство за примену оружане силе, користи на организован и неограничен начин. Неки аутори користе податке о броју жртава у таквом сукобу као додатни критеријум (мислећи да, на пример, у рату мора погинути бар 5.000 војника), који може да има теоријске предности, али и да изазове проблеме (детаљније у: З. Исаковић, *Рат и социјализам упливи међународних оружанних сукоба на социјалистичке земље и покрете*, „Стручна књига“, ИМРП, Београд, 1989, стр. 10–11).

² Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи – Основи опште теорије*. Центар за публикације Правног факултета, Београд, 1988, стр. 377–378.

У раним фазама развоја међународних односа процена о томе да ли ратови треба да се воде зависила је од циљева који су њима могли да се постигну. Ипак, многи мислиоци бавили су се проблемима везаним за одређивање критеријума за њихову квалификацију као праведних или неправедних ратова. Начело признавања правила која се односе на вођење праведног рата (што у овом раду значи коришћење *ius ad bellum*, а из теоријских разлога углавном се игнорише његов елемент – *ius in bello*) постоји, у одређеним облицима, у свим културама о којима има, мање или више, детаљних историјских трагова. Зачеци „доктрине праведног рата“, *bellum justum*, датирају још из 5. века п.н.е., када су Кинези прописали да се ратови не смеју започињати уколико за то не постоје праведни поводи. Неки трагови те доктрине могу се наћи и у Астечком царству, старом Египту, Индији, Вавилону итд.

Филозоф Платон (427–347. п. н. е.), који је веровао да је рат неопходно зло, био је међу првим заговорницима те доктрине у старој Грчкој. Он и његов ученик Аристотел (384–322. п. н. е.) веровали су да нико не води или изазива ратове због самог ратовања, већ да се ратови воде да би људи могли да живе у миру (он је био први мислилац који је користио израз „праведни мир“). У свом раду *Rhetorica ad Alexandrum* усредредио се на начине на које се може оправдати покретање рата и настојати да се поврати мир. Сократов ученик, писац и филозоф Ксенофонт (430–354. п. н. е.), као и неки други старогрчки аутори, такође се бавио питањем праведног рата.³

Док су старогрчки филозофи правили разлику између праведних и неправедних ратова првенствено на основу мотива, циљева и учесника у њима, стари Римљани су се усредсређивали на задовољење разних формалних услова да би дошли до њихове одговарајуће квалификације. Марко Тулије Цицерон (106–43. п. н. е.), познати говорник, филозоф и писац, веровао је да се ниједан необјављен рат, као ни рат којем су претходили захтеви за одштету, не може сматрати праведним. Сматрао је да су ратови покренути без разлога – неиспровоцирани ратови – такође неправедни и да идеална држава не води ратове, осим да заштити властиту моћ и сигурност, или част и безбедност својих савезника (укључујући ратове вођене ради освете или одмазде). Он је познат по својим полуироничној реченици: „Наш народ је, бранећи своје савезнике, остварио доминацију над целим светом“. Цицерон је дефинисао следеће услове за вођење праведног рата:

1) Рат мора бити последње средство, које се користи само ако се преговори покажу као неуспешни.

³ Опширније: Paul Cristopher, *The Ethic of War and Peace – An information to Legal and Moral Issues*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall; Wil Durant, *Ум царује – животи и мишљења великих филозофа*. „Народно дело“ (година непозната).

2) Рат може објавити само одговарајући орган власти (у његово време римски *Collegium fetialis*).

3) Непријатељи морају бити обавештени о објави рата.

4) Пре избијања непријатељства, непријатељу се мора допустити да спор реши мирним средствима (старо римско право предвиђало је посебну детаљну процедуру за испуњавање тих последњих услова).⁴

Следећи кораци у развоју доктрине праведног рата начињени су у оквиру теорија Католичке цркве. Неки аутори наглашавају да је рано хришћанство садржало значајне пацифистичке елементе, пре свега делови *Новог завета* којима је хришћанима забрањивано да учествују у ратовима и да буду насилни, али је садржало и мисли које се могу тумачити као правдање употребе силе у извесним околностима. Штавише, неки аутори су налазили пацифистичке ставове у истим деловима *Новог завета* које су други тумачили као оправдање за насиље које су починили крсташи. Неки аутори верују да су те нејасноће у *Новом завету* у вези с ратом, војном службом и прибегавањем насиљу навеле многе хришћане да верују да је Христово неомирање закону, у ствари, значило неомирање безакоњу. Они мисле да проблем тумачења постаје изузетно комплексан ако се узме у обзир и *Стари завет*, па се оба завета анализирају као целина.

Како се хришћанство ширило, пацифистичка уверења почела су да угрожавају саму основу друштвеног поретка. Истовремено, Римско царство су почели да нападају варвари и Црква је почела да развија теорију праведне употребе силе и *ius ad bellum*. Све је то веома узнемиравало оне који су тврдили да Христова порука имплицира пацифизам. Неки аутори верују да је хришћански пацифизам био компромис између хришћанских и римских вредности настао након што је хришћанство постало државна религија Римског царства.⁵ Други мисле да су се те две групе вредности стопиле. Трећи, опет, сматрају да је римска правна концепција праведног рата на тај начин постепено замењена моралном и верском концепцијом, према којој су се силе добра бориле против сила зла.

Свети Августин (Аурелије Августин, 354–430) модификовао је наведену Цицеронову дефиницију праведног рата тако што је у њу укључио ратове који су вођени по Божијој вољи, коју су владари само испуњавали. Један мање познат мислилац, Полин, допунио је Августиново учење тезом да су земаљски политички органи власти под Божијом контролом, чиме је учење много више приближено пракси која је примењивана приликом вођења крсташких и других светих ратова.⁶

⁴ P. Christopher, *исто*, стр. 13.

⁵ Videti: Stanley Windass, *Christianity Versus Violence*, London: Sheed and Word, 1964.

⁶ Видети: Christopher, *исто*, стр. 13–29. Тумачење рата као врсте судског процеса („коначног суда“) у којем Бог, тј. натприродне силе, помаже страни која треба да

Тома Аквински (1225–1247) удаљио се од ставова Аристотела и св. Августина. Он је рекао да се *raison d'être* политичких владара налази у промовисању општег добра и да су они зато присиљени да осигурају безбедност својих друштава од спољних непријатеља. Аквински је мислио да ратови могу да буду праведни само ако се воде из праведних разлога и имају моралне циљеве, и да их морају објавити највиши државни органи. Рат се користи за кажњавање оних који су учинили неправду када нема другог начина да се та неправда исправи. Тај став су касније разрадили Францискус Суарез (1548–1617) и други аутори, а потом је постао и начело према којем рат мора увек да буде последње средство (*ultima ratio*). Аквински је сматрао да се одбрана може претворити у агресију ако се користи више насиља него што је неопходно да би се одбио напад, док штета изазвана средствима која се користе за постизање правде не сме да буде већа од штете изазване неправдом.⁷

Гроцијусова концепција *ius ad bellum*

Били су потребни векови да се староримске и хришћанске концепције праведног рата претворе у правила међународног права. Добро познати раскол у Католичкој цркви чија су последица били жестоки политички и идеолошки оружани сукоби (пре свега Тридесетогодишњи рат) у којима се нису поштовала никаква правила, као и шпанска освајања индијанских држава у Северној и Јужној Америци, утрла су пут за појаву познатог опуса Хјуа (Huigh) или Хугејануса де Грота (Hugeianus de Groot), односно, на латинском, Хуга Гроцијуса (Hugo Grotius), оснивача школе природног права и, према мишљењу многих аутора, оца међународног права.⁸ Де Грот се није сла-

победи у оружаном сукобу заснивало се на веровању да Бог управља биткама и да, чак, директно интервенише у њима. Међутим, два аутора сматрају да рат није никад остварио функцију „божјег суда“ јер је победа увек зависила од бројних околности, од којих је претежна војна моћ, а не од тога ко има право, без обзира на то колико је свест становништва да се бори за праведну ствар увећавала његов морал. Штавише, у одсуству међународног арбитра који би одредио ко је у праву, држава не само да одлучује о томе да ли ће водити рат већ и о томе да ли је управу или није. Како су показали многи међународни сукоби, држава може да буде у заблуди чак и кад је савесна при доношењу такве одлуке „Тврдња да је рат погодно средство за се задовољно право у суштини је мирене с тим да је у праву јачи“ (В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто*, стр. 379).

⁷ Опширније: Р. Christopher, *исто*, стр. 49–58.

⁸ Тридесетогодишњи рат, који је поведен између католика и протестаната 1618. године због немира који су избили у Европи, окончан је 1648. када је закључен Вестфалски мир.

Бруталности које су Шпанци починили против америчких несрећника навеле су Франциска де Вигора (1480–1548), филозофа и теолога, да дефинише минималне стандарде (норме) понашања којих сви људи треба да се придржавају у свим временима, па чак и у одбрамбеним ратовима.

гво ни са пацифистима (који су мислили да нема оправдања ни за какав рат и осуђивали су их и одбацивали због патњи и жртава изазваних насиљем), ни са реалистима (који су веровали да у међународним односима нема места етици и да у рату нема никаквих правила, према староримској изреци *inter arma silent leges*).⁹

Де Грот је закључио да схватања само једне државе или нације не могу никада да буду потпуно објективна. Стога је покушао да дефинише опште услове под којима употреба силе у међународним односима може да буде оправдана, чиме је, у ствари, изразио властито разумевање *ius ad bellum*. Његов *први услов који праведни ратови морају да испуњавају јесте да за њих постоји праведан повод (iusta cause)*. То, пре свега, значи да држава прибегава оружју због неправде која јој је учињена, или због кршења њених права (ако је нападнута њена имовина), или се нека друга држава (на пример, владар друге државе) понаша према својим поданицима на начин који ни за кога не би био допуштив.

У другом случају, прибегавање рату може да се оправда потребом да се казни или спречи кршење хуманитарних правила која постоје за добробит целокупног људског рода и на основу којих се, релативно често, правдају хуманитарне интервенције у савременим међународним односима. Де Грот је веровао да су ратови који се воде у самоодбрани или ради кажњавања неког ко је прекршио нечија права или му учинио неправду – праведни, док су ратови који су мотивисани страхом од потенцијалног напада или неправде – неправедни ратови. Он је упозоравао да и сви други услови морају да буду испуњени да би неко имао право да води рат.¹⁰

Де Грот је изоставио услов да је рат праведан само ако су праведни његови циљеви или намере његових вођа. Сматрао је да намере, као унутрашњи индивидуални услови, не могу променити квалификације рата: ако се рат оквалификује на одређени начин (као праведан или неправедан), никакве другачије намере лидера не могу да ту оцену учине неважећом. Међутим, требало би узимати у обзир Де Гротово становиште да политички циљ због којег се води неки рат не може да обухвата уништење или потчињавање једне нације. Он је, такође, закључио да политичке заједнице не губе свој територијални интегритет и политички суверенитет чак ни у случају војног пораза.¹¹

Објашњавајући главне разлоге којима се руководио када је писао своје дело *De Jure Belli ac Pacis* (*О праву рата и мира*, 1625), Гроцијус је закључио да је таква књига била неопходна јер су многи људи мислили да је међународно право само празна фраза која нема везе са стварношћу, чак и у његово време (опширније: Hugo Grotius, *The Law of War and Peace*, Indianapolis: Bobbs Merrill, 1962, p. 9, 20).

⁹ Видети: Windass, *исто*.

¹⁰ H. Grotius, *исто*, књ. 2, стр. 184, 468, 475 и 560.

¹¹ Опширније: *исто*, стр. 556.

Други Де Грот услов јесте потреба за пропорционалношћу између зла које ће донети рат и добра које рат штити, тј. разлога за рат. Де Грот је тврдио да би краљ који започиње рат због племенских разлога или непотребног кажњавања требало да се сматра одговорним за губитак добара његових поданика, непријатеља, а и других. Према томе, пре уласка у рат морају се јасно дефинисати његови политички циљеви. Рат који се у почетку сматра праведним, може накнадно да постане неправедан ако престане да се испуњава наведени услов пропорционалности.¹²

Трећи услов јесте постојање реалних могућности за успех у рату. Де Грот је одбацио борбу за слободу, али се није слагао са начелом „слобода или смрт“, тј. био је против узалудног и/или самоубилачког отпора јер је веровао да је живот вреднији од слободе.¹³ Волс је приметио да то начело значи да се „држава не упушта у јалове напоре да одбрани њихов праведан разлог када је вероватноћа успеха сувише мала. Оно забрањује племените гестове или принципијелна становишта због којих ће бити изгубљени животи и за која се може предвидети да неће постићи свој циљ“. Међутим, само то начело мало указује на то колико је вероватноће довољно за успех.¹⁴

Четврти услов који је поставио Де Грот био је да се ратови који могу да се оквалификују као праведни морају објавити. Прави разлог за тај услов јесте давање прилике противнику да избегне употребу силе тако што ће исправити првобитну неправду. Друго, објаве потврђују чињеницу да су ратови израз воље народа и њихових легалних вођа, тј. да нису приватна иницијатива. Другим речима, Де Грот је тврдио да објава рата отвара јавну расправу о томе да ли је неправда довољна да се оправда прибегавање оружју. Као пример навео је праксу Сената у старом Риму који је прво заузимао став о томе да ли је рат праведан, па тек ако би одлучио да јесте, расправљао би о његовом вођењу.¹⁵ Објава рата држави која је починила неправду доказ је јединствене намере да постигне одређени циљ страна која га објављује. То може да буде јак подстицај за покушај да се проблем реши, а чињеница да је објава рата јавна разликује је од политичке уцене, која је по правилу тајна.

Неки аутори сматрају да објава рата може да изгледа стратегијски бесмислена ако се под политичким циљевима једне државе подразумева и потпуно потчињавање друге државе.¹⁶ Објава рата би могла да има смисла ако се политичким циљевима те државе обухвата пот-

¹² Исто, 549, 575 и 560; P. Christopher, исто, стр. 89–91.

¹³ Видети: H. Grotius, исто, стр. 573–74; P. Christopher, исто, стр. 91.

¹⁴ Andrew Walls, *Terrorism and Just War Theory*, излагање на 39. годишњој конвенцији Асоцијација за међународне студије, Минеаполис, САД, 18–21. марта 1998. године.

¹⁵ Видети: H. Grotius, исто, стр. 184.

¹⁶ Видети: P. Christopher, исто, стр. 93.

чињавање друге државе тако што ће се она предати с намером да избегне ратна разарања.

Према петом услову, само највиши легитимни органи власти, који имају суверено право, могу да објаве праведан рат.¹⁷

Шести Де Гротов услов за вођење праведног рата гласи да је рат последње средство којем би требало прибегавати. У том случају Де Грот је прихватио *ultima ratio* доктрину, према којој је рат последње средство којим се могу обезбедити или добити права (када то не може да се постигне на друге начине). Односно, рат би могао да се оквалификује као праведан када се задовољавајуће решење не може постићи никаквим другим средствима.¹⁸

Остала је дилема да ли је Де Грот у своје услове за праведан рат укључио захтев да се у борби поштује *ius in bello*.¹⁹ Неки аутори мисле да је он на *ius ad bellum* и *ius in bello* гледао као на два одвојена система правила. Први се примењује на односе између држава, а други на односе између трупа на бојишту. Према томе, један рат може да испуњава услове обухваћене у *ius ad bellum*, али не и оне који чине *ius in bello*, и обратно.²⁰ Други мисле да би се неки Де Гротови ставови могли тумачити тако да значе да правила *ius in bello* чине један услов *ius ad bellum* према којем рат не може да буде праведан у смислу *ius ad bellum* ако не испуњава услове које поставља *ius in bello*.²¹

У средњем веку ратове су сматрали праведним следбеници „истинске вере“, која је надахњивала њих, али вероватно не и становништво региона у којима је проглашавана „отворена сезона лова“ на пагане. Легалисти су сматрали да су праведни ратови они који се воде против држава које крше међународно право. У вековима које је обележило буђење националне свести, праведним су сматрани ратови за национално ослобођење и уједињење, али их таквим нису сматрале државе које су уништене током тог процеса сецесијама, анексијама или на друге начине. Такозвани напредни мислиоци сматрали су да су ратови који се воде ради рушења застарелих економских система праведни јер се помоћу њих остварују или убрзавају промене за које нема довољно енергије у доба мира; бројни аутори мисле да су пра-

¹⁷ Опширније: *исто*.

¹⁸ Детаљније: Н. Grotius, *исто*, стр. 579 и 560–564; Р. Christopher, *исто*, стр. 95–96. Де Грот је сматрао да би требало покушати да се спрече ратови и разарања који прете целој држави организовањем конференција, арбитражом, извлачењем жреба или једном битком, па чак и изручивањем једног невиног грађанина непријатељу (Н. Grotius, *исто*, стр. 579).

¹⁹ Он је веровао да се не може тврдити да у рату није ништа дозвољено, нити да је све дозвољено.

²⁰ Видети: Michael, Walzer, *Just and Unjust Wars*, New York: Basic Books, 1997, p. 28.

²¹ Видети: William V. O'Brien, *The Conduct of Just and Limited War*, New York: Preager Publishers, 1981, p. 35; Н. Grotius, *исто*, стр. 848; Р. Christopher, *исто*, стр. 96–100.

ведни ратови који се воде рада самоодбране. Према томе, у том другом случају вероватно није прикладно ни говорити о рату пошто је одлука о одбрани наметнута и није резултат слободног избора средстава. Међутим, сложене околности у којима рат избија не омогућавају увек да се направи јасна разлика између нападнутих и нападача. То је било нарочито очигледно када је рат започињан да би се променило неприхватљиво решење наметнуто ранијим ратом.²² Томе се могу додати резултати развоја медија (прво штампана, а у 20. веку – радио, фотографија, филм, телевизија, компјутерска технологија итд.) и других прилика и средстава за манипулисање људима (пре свега, „говор мржње“ или ратнохушкачка пропаганда), тако да готово свако решење може да се представи као неприхватљиво, „неправедно“, а рат као „наметнут“, „одбрамбени“ итд.

Од средине 19. века, два века након Гроцијусове смрти, популарност концепције праведног рата почела је да опада, а изгледа да су се теоретичари у области друштвених наука усредсредили на откривање и анализирање узрока и функција употребе силе и ратова у међународним и другим политичким и друштвеним односима. Тај закључак могао је да се заснива, прво, на развоју ставова реалистичке и неореалистичке школе који се углавном заснивају на познатим хипотезама Томаса Хобса (1588–1679) да су људи по самој својој природи зли и да теже да остваре моћ, која се, по правилу, може добити само силом. Друго, тај закључак је заснован на тзв. теорији чисте политике силе, која се може проучавати као засебна теорија или, боље, као радикална верзија теорије силе. Они не траже узроке за такву ситуацију у људској природи, него их налазе у друштвеним односима, тј. у неоспорној чињеници да међународни односи имају политичку форму и суштину.²³ С друге стране, у 19. и 20. веку супротстављене пацифистичке теорије добиле су нови замах првенствено због избијања светских ратова, бројних локалних ратова и „хладног рата“. Те теорије су углавном произишле из гледишта да је сила ендемска појава у људском друштву у раним фазама његовог развоја (у тзв. природном стању) и да развојем правних институција, система и културе она може да буде отклоњена јер је претња за друштвени живот и његов развој.²⁴

²² В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто.*, стр. 377.

²³ Видети: Hans J. Morgenthau, *Politich Among Nations*, New York: Knopf, 1978, pp. 4-5. Аутори те теорије углавном се слажу са дијагнозом ситуације у међународним односима садржаном у теорији реалиста и доносе закључке који су нешто радикалнији.

²⁴ У 19. веку Џо Дајмонд, на пример, веровао је да се рат мора или апсолутно забранити или дозволити без икаквих ограничења. Пацифисти верују да се ненасиљан отпор може успешно користити у унутрашњим политичким борбама и у међународним сукобима. постављају питање шта би се догодило кад би само неколико људи са обе стране одговорило на позиве на мобилизацију и тврде да се људи боре и због тога што имају оружје. Неки аутори закључују да су мање драматична али реалнија

Неки аутори сматрају да једна од слабости наведене теорије реалистичке школе о чистој политици силе, као и пацифистичких теорија, јесте то да се не узима довољно у обзир утицај психолошких, друштвених и психосоцијалних чинилаца на феномен рата, него се углавном остаје на критичкој анализи утицаја политичких чинилаца. Следбеници психолошких теорија силе покушали су да попуне тај вакуум, верујући да је људска психологија главни извор друштвених фрустрација и сукоба у којима се могу догодити агресије (облици насилног понашања ради убиства људског бића или да би му се учинила штета).²⁵

Неслагања у објашњавању феномена силе и рата не би требало да су изненађење, а одмах се запажа и релативна једностраност (моно каузалност) у тумачењу силе. Изгледа да су рат и сила, заједно са њиховим узроцима и последицама, тако комплексни феномени да их не може сама објаснити ниједна научна дисциплина. Тек кад се стекне увид у потврђене резултате у разним областима може се запазити спектар који обухвата готово све значајне сфере људског живота у којима се сила и рат јављају, користе и трансформишу, па су стога релевантне за истраживање. Другим речима, само мултидисциплинарним истраживањем могло би да се дође до свеобухватног сазнања које би могло да се приближи сложеној структури релевантних феномена, њиховим мултидимензионалним природама и бројним облицима појављивања, комплексности узрока и услова из којих произилази њихов настанак и последице њихове употребе.²⁶

питања о томе шта би се догодило ако би једна страна у спору одбила да користи силу ради смањења разлика у ставовима и ипак инсистирала на постизању праведног решења. А шта би се догодило кад би једна страна у сукобу била незаштићена и не би могла да одговори на употребу силе и неправду која јој је учињена? Шта ефикасније одвраћа војно моћне и шта их више провоцира: војна моћ или немоћ? Чен мисли да би једнострано и потпуно негирање пре повећало него смањило људску наклоњеност доминацији и агресији. Међутим, он закључује да то не значи да би наоружање, приправност или живавост спречили сукоб и осигурали мир (напротив). Детаљнији подаци о ставовима у 19. веку: Steve Chan, *International Relations in Perspective – The Pursuit of Security, Welfare, and Justice*, New York: Macmillan, Publishing Company, 1984, p. 108–113).

²⁵ Најистакнутији заговорници те групе теорија били су Сигмунд Фројд (1856–1939), творац контроверзног метода психоанализе, и Ерих Фром (1900–1980), који је прво подржавао, па онда критиковао Фројда. Фром је утврдио да постоје два типа људске агресије: урођена бенигна одбрамбена агресија, која нестаје заједно са својим узроком (који угрожава интересе које људи сматрају виталним), и злоћудна научена агресија, која се стиче током живота, а која је углавном карактеристична за човека и сама себи сврха (детаљније: Erich Fromm, *The Anatomy of Human Destructiveness*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973; Z. Isaković, Erich Fromm's Concept of Aggression and the Missing Element of Ethnonational mobilisation in the Second Yugoslavia, COPR i Working Papers, No. 8, 1997).

²⁶ Детаљније о теоријским гледиштима о употреби рата и силе уопште у међународним односима: Z. Isaković, *The Dayton Peace Accords and Balkan Security*, Occasional Paper, Center for International Studies, University of Missouri – St. Louis, 2003.

Током 20. века свет је схватио да ратови који почињу као ограничени, у било којем смислу, могу да се прошире и прерасту у тоталне ратове, без обзира на то да ли су се та ограничења заснивала на међународним правним нормама, или на једностраној вољи, или на прећутним или изричитим споразумима између учесника. Поред тога, ток рата може да доведе до психолошке дилеме: победити или изгубити, живети или умрети, без простора између тога. Ту дилему намеће нападачу његов целокупни идеолошки програм, који не дозвољава компромис, док се бранилац не суочава само са губитком неких предности или са делимичним погоршањем положаја него и с нестанком основних вредности, па чак и физичке егзистенције.²⁷

Осуда рата који се не заснива на неправедности његовог циља актуелизована је поново у 20. веку, највише због жртава и штете учињене човечанству, поготову у време два светска рата у Европи, као и због предвиђања још већих жртава у случају рата нуклеарним или другим оружјем за масовно уништење. Детаљнији приказ проблема повезаних за ратовима може да буде основа за веровање да је то опасан ирационалан потез, јер није економичан, њиме не може да се постигне никакав циљ с разумним степеном извесности и тешко може да се контролише. Поред тога, учешћем у рату свака држава ризикује да буде поражена, чиме се угрожавају њени интереси и вредности, како у смислу у којем реалисти дефинишу интересе, тако и у другом смислу.²⁸ Активирањем свих снага и добијањем иностране подршке рат се, по правилу, проширује и у друштвеном смислу, тако и по броју држава које су умешане. Тенденције да ограничени ратови достигну светске размере велики друштвени преокрети до којих је дошло у светским ратовима показали су да држава која је започела рат релативно брзо губи контролу над развојем догађаја, који добијају својствен замах и, према томе, постају непредвидиви.

У 21. веку концепција *ius ad bellum*, или праведног рата, обновљена је донекле у новим облицима. Објава рата у безусловном или условном облику (ултиматум) јесте обавезан чин према Трећој хашкој конвенцији из 1907. године. Неки аутори се не слажу са закључком да је то

²⁷ Видети: В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто.* стр. 376–378.

²⁸ Један аутор је рекао: „Често се запажа да је једна од највећих подела у теорији морала подела између деонтолошких и консеквенцијалистичких теорија. Прве се усредсређују на то које врсте дејстава су дозвољене, а друге на то којем стању ствари би требало тежити. Деонтолошке теорије обично садрже неке апсолутне забране у погледу дејстава, без обзира на последице, док консеквенцијалистичке теорије не садрже такве забране. Најбољи пример консеквенцијалистичке теорије моралности је утилитаризам, који нам саветује да повећамо до максимума укупан ниво добробити, чак и ако то захтева кршење нечег што би неки деонтолози сматрали апсолутним правима“ (Walls, *исто.* стр. 5–6).

правило елемент општег међународног јавног права и мало је случајева објављених ратова у неколико последњих векова.²⁹ Напротив, пошто државе настоје да избегну одговорност за започињање ратова, у многим случајевима њихови лидери покушавају да увере јавност да немају непријатељске намере, већ пријатељске, мировне, мирољубиве и сличне, према земљи која треба да буде нападнута.

Неки аутори тврде да је у садашње време захтев за покретање јавне дебате након објаве рата нереалан углавном зато што се тиме непријатељу даје време – захваљујући комуникацијама и ратним технологијама – да размотри вођење превентивног напада. С друге стране, неки сумњају да објава рата обезбеђује супротној страни неправедну предност. Наиме, државе којима, можда, највише прети превентивни напад и чије су војне снаге и потенцијално најосетљивије на изненадне нападе непрестано су на опрезу због веома брзог и разорног нуклеарног оружја других држава. Поред тога, сматрало се да трострука организација нуклеарних снага (ракете, подморнице и авиони) чини већи изненадни напад једва могућим у пракси.

Услов да праведан рат могу да објаве само највиши легитимни органи власти, који имају суверено право, сматра се комплекснијим него што то може да изгледа на први поглед у савременом свету, поготову када је реч о демократским системима са барем донекле подељеним учешћем у власти органа власти. Уставом САД, на пример, одређено је недвосмислено да је Конгрес овлашћен да објави рат. Међутим, од 1945. године Конгрес није ниједанпут користио то овлашћење иако су америчке оружане снаге учествовале у више ратова. *Резолуција о покретању рата*, усвојена 1973. године – упркос вету председника Никсона – била је покушај Конгреса да поврати своју одлучујућу улогу у вези с вођењем рата.³⁰ Мада су сви наредни председници САД тврдили да се том резолуцијом ограничава њихова моћ и да није у сагласности са Уставом, Врховни суд САД одбио је да арбитражу у том спору. Иако би се могло закључити да се тај услов може тумачити као последица намере да се искључи могућност вођења приватног рата, у пракси се показало да је војска САД ангажована у ратовима без одобрења Конгреса, а то је учињено више пута и поред забране Конгреса.³¹ Осим тога, постоји и дилема у погледу односа између унутрашње и спољне легитимности, тј. да ли је унутрашња легитимност услов за спољну легитимност. Неки аутори сматрају да из унутрашње перспективе само демократска држава може да буде леги-

²⁹ Детаљније: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1956, str. 404.

³⁰ Том резолуцијом се дозвољава председнику САД да упути поморскодесантне снаге да се боре до 60 дана без одобрења Конгреса (осим када Конгрес продужи тај период), а он мора да обавести и консултује Конгрес у року од 48 сати од одласка снага. Резолуција му дозвољава да у својству врховног команданта одмах делује у случају наведених промена док Конгрес справља о настављању војне интервенције.

³¹ Видети: P. Christopher, *исто*, стр. 93–95.

тимна, али гледајући спољна, и недемократска држава може да се сматра легитимном.³²

Након Првог светског рата агресија је забрањена Пактом Лиге народа, којим је обухваћена забрана употребе оружане силе у међународним односима, али само пре него што сукобљене стране покушају да реше спор мирним путем, тј. на начин који је она регулисала.³³ Како је то значило да државе имају *ius ad bello* након неуспелог покушаја да реше спор на миран начин, учињен је покушај да се то поправи нормама Женевског протокола из 1924, Резолуцијом Скупштине Лиге народа о забрани агресивног рата из 1927. и Генералним актом из 1928. године.

Следећи корак у сужавању правних могућности за међународни оружани сукоб био је Келог–Брајанов пакт или Париски пакт из 1928. године којим су безусловно забрањени (недефинисани) агресивни рат и претње ратом као средство спољне политике. Државе су биле обавезне да своје спорове решавају мирним средствима, али су тим пактом обавезане само државе потписнице и није био одређен начин спровођења. Пакт није био делотворан због тога што су га државе потписнице тумачиле на бројне начине, тако да се не би могле забранити војне обавезе из Пакта Лиге народа, уговора о савезима итд.³⁴

Агресија је безусловно забрањена и одредбама Повеље УН из 1945. године, којом се обавезују све земље, без обзира на то да ли су чланице УН или нису. Од држава се тражи да се уздрже од претње или употребе силе против територијалног интегритета или политичке самосталности сваке друге државе у међународним односима, као и од сваке друге мере која није у складу с циљевима Уједињених нација. Мере предузете против сила Осовине током Другог светског рата не могу се оквалификовати као агресија, као ни мере које државе

³² Видети: A. Walls, *исто.* стр. 10–11.

³³ Када је Италија извела инвазију на Абисинију у октобру 1935, Лига народа се позвала на чл. 16 свог пакта и наметнула санкције Италији које су укључивале бојкот њених производа и ограничену забрану извоза у ту земљу. Међутим, та забрана није обухватала нафту, железно и челик, што је све изванредно важно за ратна напрезања. Осим тога, Лига народа није била светска организација и чланови који су сматрани стубовима организације нису доследно примењивали ту меру. Санкције су првенствено биле намењене за заустављање италијанских трупа и подстицање абисинијских снага да се супротставе италијанским нападима. Међутим, италијанске јединице су сломиле отпор етиопске војске и након девет месеци, када су санкције укинуте, преостало је само да се забележи да се санкцијама нису постигли жељени резултати. Штавише, ситуација се чак и погоршала јер су санкције изазвале пораст италијанског национализма и ефекат „окупљања под заставом“ (David A. Baldwin, *Economic Stratecraft*, Princetfon, N. J. : Princetcon University Press, 1985, pp.157–159; В. Дамјановић и Р. Стојановић, *исто.* стр. 357).

³⁴ Видети: Friedman, Lissitzyn i Pugh, *International law – Casesand Matherials*, St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1969, p. 883; J. Andrassy, *исто.* стр. 325–326.

предузимају ради самоодбране или колективне одбране, или мере које предузима Савет безбедности УН ради заштите међународног мира и безбедности. Опширне дискусије вођене су о чл. 51, у којем се каже да ништа у Повељи не сме да угрози неotuђиво право на индивидуалну и колективну самоодбрану ако дође до оружаног напада на чланицу Уједињених нација. У тим дискусијама углавном се расправљало о томе да ли то значи да је то једини случај када је дозвољена употреба силе у међународним односима.³⁵ Чланице УН обавезне су да решавају међународне спорове према чл. 33–38 и разним другим члановима којима се регулишу дужност и начини решавања спорова без употребе оружане силе (преговори, истражне комисије, посредовање, измирења, арбитраже, судска решавања, прибегавања регионалним установама или споразумима или други мирни начини које стране саме изаберу).³⁶

Нека акција се сматра агресијом на основу одговарајуће квалификације (оцене) коју је усвојио Савет безбедности. Како се то, практично, не може постићи када је починилац стална чланица Савета или њена савезница, учињен је покушај да се та ситуација поправи. Резолуцијом Генералне скупштине УН из 1950. године, названом „Уједињење за мир“, предвиђено је да надлежност за давање одговарајућих сугестија (које нису обавезујуће као одлуке Савета безбедности) буде пренесена са Савета на Скупштину. Први разлог за тај пренос била је блокада рада Савета због недостатка једногласја међу сталним чланицама, а други разлог је био услов да је реч о питању које је директно везано за очување међународног мира и безбедности.³⁷ Ти амандмани Повеље први пут су примењени 1956. године, али неки теоретичари и политичари још оспоравају њихову правну исправност.³⁸

Агресија, која представља злочин против мира, дефинисана је 1974. године Резолуцијом 3314 – XXIX Генералне скупштине Уједињених нација. Према чл. 1, агресија је примена оружане силе од стра-

³⁵ Видети радове у којима су приказани коришћени аргументи: Yehuda Melzer, *Concepts of Just War*, Leyden: A. W. Sijthoff, 1975. pp. 17–56; Sheldon M. Cohen, *Arms and Judgement*, Boulder, Colorado: Westview Books, 1989. pp. 63–71.

³⁶ Видети: Friedman, Lissitzyn i Pugh, *исто.* стр. 247–254; Andrassy, *исто.* стр. 525–526.

³⁷ Према правилима наведеним у Повељи УН, потребно је да девет од 15 чланица Савета безбедности, укључујући сталне чланице, гласа за суштинску одлуку, а одлуке о процедуралним питањима усвајају се већином од девет гласова било којих чланица Савета. Међутим, одлуке о томе које је суштинско, а које процедурално питање доносе се према наведеним правилима о доношењу одлука о суштинским питањима. Према томе, стална чланица може да употреби двоструки вето. Прво, она може да спречи усвајање одлуке којом се квалификује једно питање као процедурално, чиме га чини суштинским када се о њему одлучује. Друго, та чланица може поново да спречи доношење суштинске одлуке о њему, али не може да утиче на усвајање те одлуке ако нису испуњени наведени услови.

³⁸ Видети: J. Andrassy, *исто.* стр. 401–403.

не једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке самосталности друге државе или угрожавање на било који начин који није у складу с Повељом Уједињених нација. Та дефиниција обухвата: прву употребу силе противно одредбама Повеље УН; инвазију, бомбардовање или употребу другог оружја против неке друге државе, блокаду лука и обала, нападе оружаним снагама, упаде оружаних банди, војнопоморске нападе, окупацију, анексију итд. Резолуцијом је Савет безбедности овлашћен да окарактерише и друге акције као чинове агресије на основу одредаба Повеље УН: формулисањем основних принципа Резолуцијом је требало да се Савету безбедности обезбеде смернице при дефинисању аката агресије. Та резолуција постала је обавезујућа тек 1986. године, када је Међународни суд правде заузео став да она изражава суштину међународних правних норми.³⁹

Пре него што је Резолуција постала обавезна, Палмеова комисија је 1982. објавила теорију заједничке безбедности са намером да се реши, превазиђе или заобиђе безбедносна дилема коју су описали Тукидид, Хобс, модерни реалисти и неореалисти. Под њеним утицајем, оно што државе чине ради своје националне безбедности има тенденцију да их ослаби. Ако нису упућене у унутрашње мисли и намере других држава, државе у анархичном окружењу имају тенденцију да једне друге сматрају „потенцијалним противницима“. Штавише, у току настојања да буду безбедне у односу на друге, то обично остварују на начине који представљају узајамне претње *ad infinitum*. Та дилема се манифестује тркама у наоружавању, превентивним ратовима, превентивним нападима и склапањем конкурентног савеза. Може да се реши „узимањем у обзир безбедносних интереса сваког противника и давањем предности таквим средствима за остваривање националне безбедности која не угрожавају безбедност других“. Другим речима, неофанзивна одбрана се дефинише као „војна стратегија“, материјализована у војном понашању које максимизира одбрамбене снаге, док истовремено минимизира офанзивне опције напада преко границе.⁴⁰ Том врстом одбране могу да се отклоне могући негативни ефекти сигурносних дилема (као што су велики издаци за војску, ескалације сукоба, ратови, разарања, биполарне поделе света током „хладног рата“ итд.).⁴¹

Савет безбедности може прво да тражи од заинтересованих страна да се повинују привременим мерама, које треба да буду без негативних последица по њихова права, захтеве или положај. Савет има

³⁹ Детаљније: J. Andrassy, *исто*, стр. 257; В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто*, стр. 284.

⁴⁰ Bjørn Møller, *The Post-Cold War (ir)relevance of Non-Offensive Defence*, Copri Working Papers, No. 7, 1997, p. 3.

⁴¹ Детаљније: Møller, *исто*, стр. 2-4; о могућој примени неофанзивне одбране на разне делове света видети у: Møller, *исто*, стр. 14-17.

обавезу да води рачуна о неиспуњавању таквих привремених мера (чл. 40 Повеље УН). За реаговање на акте које оцењује као претње или кршење међународног мира и безбедности или као агресије – према Повељи УН – Савет безбедности има на располагању невојна и војна средства и мировне операције.

1. *Невојна средства*. Члановима 39 и 41 Повеље УН Савет безбедности је овлашћен да даје препоруке или да одлучује која невојна средства би требало користити ради спровођења његових одлука, те да позове државе чланице да прекину, делимично или потпуно, економске односе и железничке, поморске, ваздушне, поштанске, телеграфске, радио и друге везе са државом која угрожава међународни мир и безбедност, као и да, евентуално, предузму друге невојне мере потребне за спровођење његових одлука. Савет има на располагању мере које су, по правилу, сродне санкцијама срачунатим на одмазду, тј. веома велики избор казних мера којима се наноси штета државама које не поштују међународни мир и безбедност и делују супротно одредбама Повеље Уједињених нација. Типичан пример те врсте санкција јесте суспензија неких права такве земље чланице (као што је суспензија права представника СР Југославије да учествују у раду Генералне скупштине УН).

О обиму и интензитету блокаде одлучује Савет безбедности сходно својој процени тежине, опасности и карактеристика сваког специфичног случаја, с једне стране, и адекватности изречених мера за уклањање претње, с друге стране. Из досадашње праксе види се да су се у многим случајевима економске и сличне мере (често називане санкцијама) показале као неуспешне или чак контрапродуктивне. Њихов ефекат је посебно очигледан у два случаја: прво, у случају мера предузетих против Родезије 1966. године, и друго, у случају таквих мера примењених против СР Југославије за које се верује да су најопсежније у историји Уједињених нација.⁴²

⁴² Опширније: David A. Baldwin, *исто*, стр. 189; Frederic S. Pearson i J. Martin Rochester, *International Relations – The Global Condition in the Late Twentieth Century*, New York: Mc Graw–Hill, inc. 1992, pp. 263, 193–94. Те мере су наметнуте од маја 1992, након што је Савет безбедности закључио да је ситуација у Босни и Херцеговини и другим деловима СФР Југославије претња за међународни мир и безбедности и, на основу Главе 7 Повеље УН, одредио мере које њихове чланице морају да примењују. Већина економских мера укинута је када је потписан Дејтонско-париски мировни споразум, крајем 1995, а неке политичке мере остале су на снази и након тога (Håkan Wiberg, "Making Peace in former Yugoslavia: Problems and Lessons" у: James Caleja, Håkan Wiberg & Salvino Busuttill, у сарадњи са: Sanaa Ossiran & Peri Pamir (eds.), *The Search for Peace in the Mediterranean Region. Problems and Prospects*, Valetta: Mireva Publishers, 1994, pp. 236–238, 251; H. Wiberg, "Former Yugoslavia: nations above all", у: Bogdan Góralczyn , Wojciech Kostecki, Katarzyna Zukrowska (eds.), *In Pursuit of Europe – Transformations of Post – Communist States*, 1989–1994, Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences, 1995, pp.

Зависно од обима и интензитета примењених мера и извесних карактеристика земаља према којима су биле употребљене, те мере могу негативно да утичу на политичку димензију безбедности, обе димензије економске безбедности (као посебне врсте безбедности и као основе војне моћи), тзв. социјалну безбедност, безбедност животне средине или еколошку безбедност, као и на „развојну“ димензију безбедности.⁴³ Посебно је вероватно да ће се потенцијални утицај на безбедност пре испољити у „слабим“ државама у Бузановом смислу, као и у слабим државама у класичном значењу те речи.⁴⁴

Мада економски рат може да буде функционална замена за употребу војне моћи, државе нападнуте на тај начин могу да појачају своју економску безбедност аутархијом (самодовољношћу), увођењем диверзификације (ширењем веза зависности) и/или настављањем међусобне сарадње упркос одлуци Савета безбедности.⁴⁵ Аутори који су се бавили тим проблемима слажу се да је, генерално, прилично тешко проценити економске и политичке ефекте међународних економских мера. Такви покушаји увек су се завршавали закључцима који нису охрабрујући за оне који верују да те мере могу да доведу до испуњења захтева других актера међународних односа. Један аутор је дошао до закључка да тзв. општа теорија о економским санкцијама (заснована на претпоставци да ускраћивање економских вредности води ка економској пропасти, што опет води ка политичком распаду и, затим, до потчињавања стране којој су уведене присилне мере) има две основне слабости. Прва слабост се односи на занемаривање ефекта „окупљања под заставом“, тј. појачаног политичког повезивања изазваног економским санкцијама (обично се наводи као један од ненамераваних или нежељених пратећих ефеката). Штавише, санкције често пружају кажњеним властима изговор за лошу унутрашњу економску ситуацију, без обзира на то да ли је она изазвана санкцијама, неспо-

---

100–105; Vojin Dimitrijević and Jelena Pejić, “MN Sanctions Against Yugoslavia: Two Years Later”, Dimitris Bournantonis and Jarrod Wiener (eds.), *The United Nations in the New World Order – The World Organization at Fifty*, London: Macmillan, 1996.

⁴³ Она се дефинише као „способност друштва да не мења свој суштински карактер под утицајем променљивих услова и могућих или стварних претњи када почне да сматра угроженим свој идентитет и када, на основу тога, почне да делује у режиму безбедности покрећући извесну врсту понашања (Ole Wæver, „Societal security: the concept“, у: O. Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre – eds., *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London, Pinter Publishers Ltd., 1993, p.23). Како је закључено, већина земаља на југу изузетно је осетљива на економска средства „принуде“, као што су економске санкције (детаљније о наведеним димензијама безбедности: Møller, *Security Concepts: New Challenges and Risks*, CO-PR I Working Papers, No. 18, 1993).

⁴⁴ Видети: Barry Buzan, *Individual Security and National Security*, in: *People, States and Fear*, second edition, Harvester Wheatsheat, Simon & Scusterr International group, London, New York, 1991, pp. 94–107.

⁴⁵ B. Møller, *исто*, стр. 12–13.

собношћу или другим разлозима.⁴⁶ Закључено је да, генерално, спољне негативне санкције пре повећавају, него што смањују, друштвену повезаност и политичко интегрисање, тј. становништво се више подстиче да се „окупља под заставом“ него да врши унутрашњи притисак на власт да промени своју политику.⁴⁷ Пошто је органима власти потребно да се ослоне на јачање националних осећања у време криза, логично је да прибегавају пропаганди и манипулацији масовним медијима.⁴⁸ Поред тога, санкцијама се кажњава широка популација земље, а не њени владари. Та пракса тешко може да се оправда у случајевима у којима би земља могла да се сматра недемократском и у којима погађа оне делове становништва демократске земље који немају право гласа, нити на неки други начин учествују у политичком животу (деца, на пример).

Један од аутора не оспорава (бар не у потпуности) закључак да су санкције „оружје“ ограничене вредности, али о њима мисли другачије. Он сматра да је за процену ефикасности мере неопходно што је могуће прецизније одредити примарни, секундарни и све друге циљеве сваког покушаја да се утиче на једну државу. Друго, пре оцењивања ефикасности економских санкција мора се стећи увид у варијанте којима располаже онај који их уводи. Такође, сматра да се мора узимати у обзир чињеница да други поступци (дипломатија, пропаганда или војна моћ) имају недостатке који су готово исти као недостаци карактеристични за економске мере, односно санкције (рат може да се покаже исто тако спор као и санкције, али је обично скупљи од економске принуде, а његов терет може да буде чак и неправедније распоређен). Најзад, сматра да ефекат „окупљања под заставом“ није гвоздени закон политике.⁴⁹

2. *Војна средства.* У случајевима у којима не дође до добровољног потчињавања или до потчињавања услед страха од санкција или самих санкција, Савет може закључити да ће бити довољно да испољи утицај одређене врсте или интензитета. Међутим, у другим случајевима, или у истом случају ако се један или више покушаја утицања покажу као неуспешни, може да одлучи да прибегне сили. Наиме, Савет може да предузме исти или шири обим мера или да нареди друге мере, као, на пример, оружану силу, које се могу користити према

⁴⁶ Видети: Margaret P. Doxey, *Economic Sanctions and International Enforcement*, Oxford: Oxford University Press, 1971, p. 133.

⁴⁷ Детаљније: Johan Galtung, *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*, "World Politics", Vol. XIX, April, 1967, pp. 388–391.

⁴⁸ Спољни свет се слика само у црној и белој боји и дели на неколико правих пријатеља, с једне стране, и велики број непријатеља, који праве завере против самог постојања те нације. Тежиште се не ставља на оно што је проузроковало санкције, већ на разлоге због којих међународна заједница одбија да прихвати „истину“ и, сходно томе, нађе неке друге кривце.

⁴⁹ Видети: Baldwin, *исто*, стр. 149 и 199.

овлашћењу садржаном у чл. 42 Повеље Уједињених нација.⁵⁰ Та друга мера нема за циљ да утиче на агресора: не препушта му да одлучи да ли ће да промени понашање, него га на то присиљава.⁵¹ Мада војне акције које Савет покреће ради заштите међународног мира и безбедности (блокада и друга дејства ваздухопловних, војнопоморских и копнених војних снага) могу да буду веома сличне онима које примењују агресори, такве акције се не могу квалификовати као акти агресије, као ни поступци које предузимају нападнуте државе у појединачној или колективној самоодбрани. Примери таквих акција које је иницирао Савет релативно су били ретки у историји УН током „хладног рата“ (на пример, акције за време рата у Кореји почетком педесетих година 20. века), а касније се број таквих случајева релативно брзо повећавао (међу најпознатијима је интервенција САД и њихових савезника против Ирака 1991. године).⁵²

3. *Мировне операције.* Те операције обухватају превентивно распоређивање снага пре него што избије рат, операције наметања мира пре прекида ватре (на пример, операције НАТО-а против Војске Републике Српске 1995. године) и операције очувања мира.⁵³ Мада такве мисије нису увек успевале, повећава се број случајева у којима се примењују, нарочито после окончања „хладног рата“ и од када су сталне чланице Савета безбедности почеле да сарађују.⁵⁴ Међутим,

⁵⁰ Тај члан се примењује у најтежим случајевима, када се оружане снаге користе против агресора, што може имати за последицу повлачење његових снага и покретање ефеката агресије.

⁵¹ Детаљније: Војин Dimitrijević, *Efficacy of International Sanctions*, "Review of International Affairs", No. 722, 1980, p. 13.

⁵² Опширније о колективној безбедности и хуманитарним интервенцијама: Møller, *Towards a New Global Military Order*, COPRI Working Paper, No. 23, 1997, pp. 16-17.

⁵³ Видети студије о случају Македоније: Vankovska – Cvetkovska, *UNPREDEP in Macedonia: New Approach to the Concept of Modern Diplomacy?* (излагање на 39. годишњој конвенцији Асоцијације за међународне студије Вестфалијски систем у глобалној и историјској перспективи). 17–21. март, Минесота, 1998; детаљније у: Исаковић, *The Dayton Peace Accords and Balkan Security*, Occasional Paper, Center for International Studies, University of Missouri – St. Louis. Плави шлемови су одржавали поново успостављени мир у Хрватској од почетка 1992. до напада хрватских снага у августу 1995. године. Мировне снаге НАТО-а (ИФОР, касније СФОР) налазе се у Босни и Херцеговини у функцији регионалне организације од потписивања Дејтонско-париског споразума 1995. године. Један аутор сматра да су мировне операције практично замена за колективне војне санкције предвиђене у Глави VII Повеље УН (детаљније у: Младеновић, *Колективна безбедност у Повељи и пракси УН* (магистарска теза), Правни факултет, Београд, 1985, 125–132). Друга могућност је да се мировне мисије налазе између предлога у Глави VI VII и „по томе што обухватају војну активност без наметања, засновану на престанку домаћина на такву активност као и активност донатора и спонзора“. Према трећој варијанти, операције подршке миру, укључујући мисије очувања мира, потпадају под Главу VI исте повеље, иако се ту изричито не помињу (Møller, исто, 1997, str. 17).

⁵⁴ То се прво догодило при слању прелазних снага УН у Либан, крајем седамдесетих, и у Сомалији почетком деведесетих година (видети детаљније о операцијама УН за подршку миру и о импликацијама нових мисија у вези с војним захтевима: В. Мøller, исто, стр. 17–18.

аутори постављају бројна питања у вези са тим мисијама и понекад сугеришу различите одговоре. На пример, постоји дилема у вези с тим да ли би мировне снаге УН требало да поштују суверенитет држава које учествују у рату: могу ли се оне тамо распоредити само уз одобрење њихових власти и да ли би требало да се повуку ако се те власти предомисле, као што је до сада био случај, или могу да делују упркос и против воље власти?⁵⁵ Постоји још једна дилема у погледу тога да ли би снаге УН требало да се повуку ако сукобљене стране одбијају да преговарају или ако њихови преговори дуго трају без резултата, или би требало стрпљиво да чекају да постигну споразум.⁵⁶ Најзад, поставља се питање да ли се операције очувања мира могу побољшати успостављањем регуларне армије УН или оне то не би требало да раде.⁵⁷

Може се занемарити чињеница да се Савет безбедности састоји од представника држава које имају и своје посебне интересе (па заштита међународног мира и безбедности не мора да буде првенствена) и да су ти представници „само људи“, као и лидери држава које представљају, са властитим интересима, искуством, знањем и моралним и другим вредностима и ставовима. Цео проблем може да се резимира као питање степена до којег су ти представници и лидери способни да правилно схватају оружани сукоб и да дођу до одговарајућих процена и квалификација. Да би та схватања била што је могуће праведнија, потребне су тачне информације (у ствари, оне су прве „жртве“ и у рату их ретко има довољно).⁵⁸ У ситуацијама када је немогуће или опасно остваривање директног увида у догађања на ратом опустошеним територијама, чланице Савета безбедности морају да се ослане на обавештајне податке својих државних и информационих служби или служби УН (за који се не може сматрати да су без грешака), као и на масовне медије (који често остављају много простора за маневрисање агитаторима који раде за сукобљене или друге стране). Поред тога, пошто би ниво спознајне меродавности представника и лидера могао да буде сувише низак за обављање успешне улоге светске владе на плану међународног мира и безбедности, то би могло да

⁵⁵ Hu Yumin, *UN's Role in a New World Order*, „Beijing Review“, Vol. 34, No. 23, 1991, pp.8–10. Videti: Kunugi Tatsuro, *Towards a Renaissance of the United Nations*, „Japan Quarterly“, Vol 38, No. 1, 1991, pp. 23–32.

⁵⁶ Ова дилема може најбоље да се илуструје примером снага УН за очување мира на Кипру које се тамо налазе од 1964. године и раздвајају грчку и турску етничку заједницу које не постижу споразум.

⁵⁷ Видети: Alan K. Henrikson, *How Can the Vision of a 'New World Order' Be Realized?*; „Fleser Forum“, Winter, 1992, pp. 63–79; Paul Diehl, *A Permanent UN Peacekeeping Force: An Evaluation*, „Bulletin of Peace Proposals“, Vol. 20, No. 1, 1989, pp. 27–36.

⁵⁸ Према Огу Бизмарку, пруском председнику Владе који је уједињено Немачку и постао њен први канцелар, највеће лажи говоре се пре избора, за време рата и после лова.

доведе до погрешне процене вероватних последица предуzetих мера.⁵⁹ Представници тако ризикују да добију мање или више нетачна сазнања и перцепције и да заузму ставове који се не заснивају на стварној ситуацији на фронтовима и на развоју сукоба широм света; последице тога могу да буду, мање или више, неправилне одлуке опасне за међународни мир и безбедност. Најзад, постоји могућност и да извесне процедуралне или техничке околности лоше утичу на такве одлуке.⁶⁰

Закључци

Рат је вековима био морално оправдан чин, па су се вредносни судови искристалисали и довели до поделе на праведне и неправедне ратове. Пошто су ти вредносни судови били резултат епоха у којима су се појавили, ратови су сматрани праведним у неким периодима и на неким географским и политичким просторима, док су другачије квалификовани у другим временима, другим земљама или, чак, различитим деловима исте земље или дела света у истом периоду.⁶¹

Описане верзије доктрине о *ius ad bellum* умногоме су одражавале политичке, привредне и друге околности у свету, превасходно у Западној Европи, у време када су се појавиле. Те нормативне теоријске и друге верзије некада приказују настојања њихових аутора да сузбију огромну моћ тадашњих лидера у области која је имала изузетан значај за већину држава. Ако се посматра генеза те доктрине, могу се запазити резултати компромиса, чак и потчињавања политичким и другим аспирацијама властодржаца. Изгледа да је то изазвало промене те доктрине након што се хришћанство изједначило са другим религијама, и касније, када је постало привилегована државна религија у доба старог римског царства.

Религије су донекле изгубиле значај који су имале у средњем веку, мада бројни етнички сукоби, за које су карактеристични мање или више изражени верски елементи (као што су сукоби на Блиском истоку, у Северној Ирској, у већини држава наследница СФР Југославије, или у Чеченији) не поткрепљују ту тврдњу. Међутим, дилеме које се понекад јављају показују да та доктрина и даље опстаје иако су прошли векови од када је настала.

⁵⁹ О резултатима донекле сличног случаја експертизе Европске заједнице као посредника у југословенској кризи 1992–1994. године видети: Н. Wiberg, *Making Peace in former Yugoslavia: Problems and Lessons*, исто, стр. 233–235.

⁶⁰ По својој прилици, Савету безбедности би било немогуће да донесе одлуку о заједничкој акцији САД и савезника за време рата у Кореји да су совјетски представници присуствовали седници; СССР накнадно је покушао да негира легалност те одлуке, али без успеха (опширније у: J. Andrassy, *Међународно право*, исто, стр. 38.

⁶¹ На пример, Аристотел је сматрао да су оправдани ратови против варвара ради добијања робова. Може се претпоставити да се припадници народа из којих су на тај начин узимани робови нису слагали са тим ставом: они, међутим, нису имали свог Аристотела који би изразио њихово мишљење.

Ширина комплексности Де Гронове и више других доктрина праведног рата може се објаснити чињеницом да су ратови претили да изазову економско, политичко, културно и друштвено назадовање Европе. Та претња је потицала не само од ратова који су вођени у Европи него и од ратова које су Еврпљани водили на другим континентима, из којих су се враћали често материјално богатији али психички и/или физички осакаћени.

Мада државе имају више или мање искључиви монопол на поседовање и коришћење инструмената за примену силе унутар друштва (тај монопол у савременим условима угрожавају терористи, организовани криминал и неке друге организације) у међународним односима релативно су ретке обавезујуће (а поготову опште) норме и тела овлашћена да их примењују.⁶² У оквиру правног система УН рат није забрањен у свим случајевима. Једна држава може да користи *ius ad bellum* ако се сматра жртвом агресије, а друге државе могу да јој пруже подршку војном силом на основу тог истог права (све до доношења одлуке Савета у најкраћем року). У ствари, акције којима ратови обично почињу јесу забрањене, мада би могао, али не мора, да их оквалификује као агресију искључиво и у последњој инстанци Савет безбедности. Ако су оквалификоване као агресија, Савет може да употреби силу користећи наведене мере и средства, као и да позове чланице УН да допринесу очувању међународног мира и безбедности.

Наведена Повеља УН и други документи, када се посматрају заједно, индиректно одражавају аспекте доктрине и традиције праведног рата или *ius ad bellum* у поменутом значењу, које би требало да буде јасно формулисано у савременом међународном праву, а изнад свега услови праведног повода (*casus belli*) и до извесног степена *ultima ratio*. Пре свега, праведан повод налази се имплицитно у агресији, која није прецизно дефинисана, док се наведени специфични случајеви и групе

⁶² На пример, у међународним односима о репресалијама и кажњавању у име одмазде најчешће одлучују државе, па користе своју политичку моћ и, понекад, моћ својих савезника ради спровођења казне. Како међународна заједница нема довољно развијен првосудни систем, државе извршавају казну као њени заступници, а последица тога је често руковођење сопственим мотивима и интересима. Чланом 47 Повеље УН предвиђено је стварање војног штабног комитета који треба да саветује и помаже Савету безбедности у вези с војним питањима мира и безбедности, употребом и командовањем војним снагама које су му на располагању, као и регулисањем наоружања. Тај комитет треба да чине команданти ОС сталних чланица Савета или њихови представници, као и представници било које друге чланице УН позване да се придружи ако се процени да је њено ангажовање изузетно важно за успешно обављање задатка. Комитет одговара Савету за стратегијско ангажовање свих оружаних снага стављених на располагање Савету и може да оформи регионалне поткомитете на основу овлашћења Савета и након консултација са одговарајућим регионалним институцијама. Како тај комитет, међутим, не функционише у пракси (детаљније: J. Andrassy, *исто.* стр. 421–422), изгледа да је у југословенској кризи Војни штаб НАТО-а имао улогу тог комитета, а и његових европских поткомитета.

случајева употребе војне силе изричито искључују. Други праведан повод јесте кршење или претња међународном миру и безбедности који су, чак, још мање прецизно дефинисани него претходни. Такви услови, изгледа, донекле су повољни за ширење и заштиту моралних вредности заснованих на осећањима за правду чланица Савета безбедности (посебно оних сталних), као и њихових интереса, уместо очувања и заштите, или упоредо са очувањем и заштитом тих вредности и интереса, међународног мира и безбедности. Чинећи то, велике и друге силе изгледа да воде бригу о миру и безбедности у међународним односима зато што би уништење постојећег система могло да буде претња њиховим интересима и/или моралним вредностима.

Де Гротов услов за вођење праведног рата, према којем је рат последње средство којем се прибегава, био је некад јасније изражен у оквиру Пакта Лиге народа него у Повељи УН и у процесу њеног спровођења. Један од аутора сматра да би могло да буде веома тешко утврђивање да ли је такав услов испуњен пошто је тешко утврдити да ли су све друге могућности исцрпљене и да ли се довољно дуго чекало, на пример, на резултате дипломатских настојања или економских санкција.⁶³ Тај услов се „можда најбоље тумачи као једноставан захтев да се учини напор добре воље и истраже алтернативна решења“.⁶⁴ Међутим, изгледа да се ту може наћи много простора и за моралне и друге вредности (на пример, обичајне вредности), које би се могле користити, на пример, приликом одређивања необјављивања специфичне намере или циља који би требало да се оствари применом економских санкција (као у случају санкција примењених против СР Југославије за време рата у Босни и Херцеговини). Друга прилика за употребу тих вредности могла би да се користи при оцењивању и тумачењу могућих исхода дипломатских напора (на пример, компромиса) као срамотних и нечасних, или као часних и таквих каквим се може поносити, или бар као одраза постојећег односа снага или слично, што зависи не само од интереса актера који дају оцену већ и од политичког и општег морала и културе у извесним друштвима итд.

Према Трећој хашкој конвенцији савремени праведни ратови морају да се објаве, али се највиши легитимни органи власти не сматрају јединим који могу да објаве такве ратове. У вези с тим би се могло поставити питање етике државних лидера који не поштују ту норму, која се готово уобичајено не поштује или крши од када је усвојена. Друго, могло би се поставити питање етике целе међународне заједнице која

⁶³ Тај услов не подстакао на расправу током рата у Персијском заливу 1991. године о томе да ли је остављено довољно времена да економске санкције УН и блокада ирачких обала почну да показују резултате пре него што је започет напад по одобрењу Уједињених нација. Неки су сматрали да је војна акције преурањена, а да је услов о којем је реч био испуњен оног тренутка када су ирачке трупе напале Кувајт.

⁶⁴ A. Walls, *исто*, стр. 13.

толеранше ту праксу. С друге стране, праведне или неправедне намере лидера нису, *прво*, уопште важне за коришћење савремене верзије *ius ad bellum*. Наиме, лидери често покрећу јавне кампање цинично покушавајући да убеди свет да имају добре намере према земљи коју планирају да нападну. Изгледа да је због таквог понашања такође неопходна расправа о моралности њихових ставова и вредности.

Друго, не захтева се пропорционалност између зла које ће произвести рат и добара које ће се тим ратом штити.⁶⁵ Један од аутора указује на нејасноће и тешкоће у примени захтева пропорционалности:

„Прво, изгледа да је за пропорционалност потребно да се сва добра која су укључена могу међусобно поредити. Али, колико вреди један људски живот, а колико принцип самоопредељења или територијалног интегритета? ... Даље, ... некако је сувише лако подесити циљеве тако да су они више него у равнотежи са неопходним средствима. Ако изгледа да опишљива добра која треба да буду остварена не оправдавају масовне губитке у људским животима, онда је доведено у питање више начело, или одвраћање од будућег кршења права, и тако даље.“⁶⁶

Треће, не захтева се постојање реалних могућности за успех рата као услов *ius ad bellum* у Гроцијусовом значењу. Два аутора тврде да поређење циљева и исхода свих недавних ратова наводи на закључак да „ниједан победник није остварио ни осигурао оно што је хтео када је изабрао рат као средство за постизање циља, да је рат обично попримао неку властиту динамику, чије су последице биле или поста-

⁶⁵ Овде су изнети примери ове процене рата у скорашњој историји. Генерал Даглас Мекартур инсистирао је да оружане снаге САД које су потискивале севернокорејске јединице треба да прошире операције на Кину, односно Манџурију, чиме би превазишао првобитне политичке циљеве. Неки аутори тврде да је он прекршио традиционалне норме у погледу цивилно-војних односа у САД и да је тадашњи председник Хари Труман био у праву када га је сменио након што је прешао линију која раздваја војнике и политичаре (видети: Candolezza Rice, *The Military Under Deceit*, "Journal of Democracy", Vol. 3, No. 2, 1992, pp. 36–37). Други пример: УН одобриле су употребу силе против Ирака након што је извео инвазију на Кувајт 1990. године. Када су ирачке снаге у Кувајту поражене, генерал Норман Шварцкоф, командант снага УН, инсистирао је да се ирачке трупе потисну кроз до Багдада и униште, те да се сруши власт Садама Хусеина. То би значило не само прекорачење овлашћења одређеног Резолуцијом УН која одобрава употребу силе него и кршење принципа пропорционалности изазвано доношењем штете (трошкова) која превазилази ону која је произлазила из почетних политичких циљева (детаљније: P. Christopher, *hero*, стр. 90). О праведности тог рата у Персијском заливу постоје различита теоријска гледишта: неки аутори критикују убијање око 40.000 ирачких војника и хиљаде цивилних жртва бомбардовања и уништавање објеката инфраструктуре (видети: George Lopez, *The Gulf War: Not so Clean*, "The Bulletin of Atomic Scientists", September, 1991, pp. 30–35), док други тврде да се то питање тиче *ius in bello*, а не *ius ad bellum* (видети: Fotion, *The Gulf War: Clean by Fought*, "The Bulletin of Atomic Scientists", September, 1991, pp. 24–29; детаљније у: P. Christopher, *hero*, стр. 91).

⁶⁶ A. Walls, *hero*, стр. 14–15.

вљање ирационалних циљева или потпуно одустајање од свих циљева осим да се добије рат. Према томе, „рат тежи да постане сам себи сврха, чиме престаје да буде употребљиво средство.“⁶⁷

Четврто, ако постоји дилема око тога да ли је Де Грот својим условима за праведан рат обухватио захтев да се *ius in bello* поштује у борби, изгледа да је садашња ситуација јаснија. Поштовање *ius in bello* није услов за употребу *ius ad bellum*, него обавезује све зараћене стране, без обзира на то да ли оне (могу да) користе *ius ad bello* или не користе (не могу).

Међутим, мада последња четири Гроцијусова услова нису услови за употребу савременог *ius ad bellum*, може се претпоставити да је већина тих околности више или мање значајна за људе (лидере, представнике држава и друге) који доносе одлуке у Савету безбедности и његове сталне и друге чланице. Као и у бројним случајевима, тешко да се може избећи стварање судова на основу њихових вредности, интереса, ставова итд.

Два аутора су закључила да се у последње време променио став да је право на употребу силе важан знак суверенитета. Одвраћа се од коришћења принуде, „али су околности такве да се и легална примена принуде још увек налази у рукама свих субјеката, што оставља утисак да је у међународним односима има више“.⁶⁸ Све радикалнија међународна правна забрана агресије, без које не може да буде рата, није успела да искорени агресију из међународних односа. Подела на праведне и неправедне ратове још увек постоји, барем у неким случајевима, садржана, у основи, у наведеном Пакту Лиге народа, Повељи УН и другим међународним нормативним документима, стварајући основу за закључак да се након завршетка „хладног рата“ појавио и да се развија неки нови медијеализам.

Литература:

1. Juraj Andrassy, *Objava rata*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, No. 3, 1956.
2. Војин Димитријевић, „*Онечовеченје и еуфемизми као припрема за велике (геноцидне) подухвате*“; у: Божидар Јакшић (ед.), *Ка језику мира*, Форум за етничке односе, Београд, 1996.
3. Jonatan Dymond, *An Unquiry into the Acordancy of War with the Principles of Christianity and an Examination of the Philosophical Reasoning by which It Is Defended*, Philadelphia: Brown, 1834.

⁶⁷ В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто*, стр. 376–378. У књизи *Страховлада – Оглед о људским правима и државном терору*. Димитријевић је преформулисао ту мисао: „Ратови обично избијају са једним циљем, који се касније претвори само у реч ‘победа’ па ратовање постаје само себи сврха“ (В. Димитријевић, „Рад“, Београд, 1985, стр. 172).

⁶⁸ В. Димитријевић и Р. Стојановић, *исто*, стр. 328.

4. S. Garczynski, *Blad – zrodla – unikanie*, Warsaw, Nasza ksiegarnia, 1973.
5. John M. Gibson, *Those 163 Days*, New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1961.
6. A. R. J. Groom, „United Nations Peacekeeping“, Paper for presentation at the International Conference the 350th Anniversary of the Peace of Westphalia 1648–1998 *From Pragmatic Solution to Global Structure*, the University in Twente at Enschede, Netherlands 16–19. July 1998.
7. Albert O. Hirschman, *National Power and the Structure of Foreign Trade*, Berkeley: University of California Press, 1980.
8. K. J. Holsti, *International Politics – A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, Inc. 1972.
9. Zlatko Isaković, *The Dayton – Paris Peace Accords – Failure or Success*, излагање на 39. годишњој конвенцији Асоцијације међународних студија *Вестфалијски систем у глобалној и историјској перспективи*, 17–21. mart, Минеаполис, САД, 1998.
10. Zlatko Isaković, *Introduction to a Theory of Political Power in International Relations*, Ashgate, Aldershot, 2000.
11. Златко Исаковић, *Комуникације и политичка моћ у међународним односима*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 1–2, 1998.
12. Johnson James Turner, *The Quest for Peace*, Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1987.

Др Слободан В. Микић, генерал-мајор у пензији

Сви сегменти рата као друштвене појаве, од његовог настанка до сада, пролазили су кроз еволуционе промене – чиниоци, садржаји, облици и начини извођења борбених дејстава. Еволуција рата резултат је деловања многих чинилаца, од којих су најважнији: развој људског друштва, технолошки и технички развој, и достигнућа у науци и ратној вештини.

Еволуцију рата аутор разматра кроз епохе друштвеног развоја: робовласништво, феудализам, капитализам и савремено доба. Наведена су основна обележја промена улоге и значаја чинилаца рата, а посебна пажња посвећена је савременом добу и неким најзначајнијим карактеристикама ратова садашњице. Анализиран је изузетно брз и свеобухватан развој ратне технике и технологије и његов утицај на физиономију рата, и наглашено да је човек и даље његов одлучујући чинилац.

Ратна борбена дејства оружаних снага великих сила заснивају се на масовној употреби врхунске ратне технике, којом рукују професионалци. Тежишно се ангажују ратно ваздухопловство, ракетне и специјалне јединице и јединице за електронска дејства, укључујући и космос као амбијент рата. Дејства се изводе са великих висина и одстојања, а копнене снаге (пре свега, оклопне и механизоване) користе се тек пошто им се масовним ватреним ударима створе повољни услови за „чишћење“ и запоседање територије противника.

Кључне речи: еволуција рата, чиниоци еволуције рата, савремени рат, технолошки и технички развој, индустријска револуција, масовни ватрени удари.

Рат, као једна од најсложенијих (ако не и најсложенија) друштвених појава, постоји у људском друштву око 10.000 година. Свет се и сада суочава са многим ратовима, а нажалост, тако ће бити и у будућности. Пошто је реч о друштвеној појави, рат је попримао утицаје свих битних чинилаца који су значајни за стање и развој друштва (на глобалном и локалном нивоу).

У протеклом времену рат се мењао. Промене су биле сталне, уз одређене осцилације, некад веће – некад мање. То је процес који траје и има одговарајуће одлике друштвеног процеса. Разумевање суштине, улоге и утицаја рата на стање у друштву и општа друштвена кретања намеће потребу да се сагледају значајни аспекти процеса промена кроз које је рат пролазио у протеклом периоду. Као најва-

жнији чиниоци који су uticali на еволуцију рата издвајају се: општи развој друштва и односа у њему, техничка и технолошка достигнућа и развој науке и ратне вештине.

Рат се мењао и добијао нове карактеристике (мање или више значајне), али су његови узроци, суштина и одређење остали исти. *Под ратом се подразумева сложена дисјунктивна друштвено-историјска процесна појава у којој се сукобљавају државе, војно-политички савези или друштвене групе унутар појединих држава (нације, народи, етничке групе, племена, класе, слојеви, верске и друге интересне заједнице и групе), уз масовну и интензивну примену оружане, пропагандне, политичке, економске, психолошке и других врста борби ради остваривања својих економских, политичких и других интереса и циљева.* Једно од значајних питања односи се на карактер и суштину промена кроз које је пролазио рат од настанка до сада. Те промене, и поред већих или мањих осцилација, у суштини су имале еволуциони карактер и значење.

Синтагма *еволуција рата*, полазећи од основног језичког значења термина *еволуција* и *рат*, означава суштину и особености историјског развоја и промена које карактеришу рат као друштвену појаву.¹ Рат је пратио све промене у људском друштву, тј. у његовом укупном развоју – технолошком, економском, политичком, научном, културном, етичком и медијском. У суштини, рат има карактеристике непрекидне еволуције и прилагођавања општим друштвеним кретањима, у којима је човек био и остао одлучујући, основни чинилац. На основу тога, под *еволуцијом рата* се подразумева: *поступан развој и мењање основних чинилаца и садржаја рата и прелазак из нижих, несавршених, једноставнијих, у више, савршеније, комплексније садржаје, начине и облике испољавања према општем току и променама у људском друштву.*

Чиниоци од којих зависи еволуција рата

Промене које карактеришу рат од његовог настанка условљене су многим чиниоцима. Основни су: развој људског друштва, техноло-

а) „Еволуција, лат., поступни прелаз, поступни развитак из једног стања у друго, из једне развојне фазе у другу; поступна промена у природи и друштву; супр. револуција“ (*Речник српскохрватског књижевног језика*, „Матица хрватска“ – „Матица српска“, Нови Сад – Загреб, књ. прва, 1967, стр. 829.

б) „Еволуција (l. evolutio) развијање, развитак, развој, развиће вишега, савршенијег и компликованијег из нижега, несавршенијег и једноставнијег“... (М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1972, стр. 260).

ц) „Еволуција, поступан унутрашњи развитак нечега“ (М. Московљевић, *Речник српскохрватског књижевног језика са језичким саветником*, „Аполон“, Београд, 1990, стр. 215).

шки и технички развој и достигнућа у домену науке и ратне вештине. Сваки од тих чинилаца има сложenu структуру и посебан значај, а делују обједињено на нивоу сваког конкретног друштва.

1) *Развој људског друштва* је основни чинилац који утиче на рат. Друштво је изузетно сложено: чини га много унутрашњих веза и односа,² и све их треба узимати у обзир када се разматра појава каква је рат.³ Сваки елеменат људског друштва (било да је реч о глобалном или ужем друштву, у границама одређене државне заједнице) утиче на рат, његове узроке, услове, ток и резултате. Рат је својеврсна слика структуре, стања и односа у друштву које је њиме захваћено. Наиме, у рату се испољавају квантитет и квалитет друштвене основе и надградње конкретног друштва (одређене друштвене заједнице).

Људско друштво је у свом развоју пролазило кроз одређене историјске епохе. Свака друштвено-економска формација је, поред општих, давала и посебне карактеристике рату. Те разлике у ратовима појединих епоха развоја људског друштва условљене су посебношћу услова у којима живе и делују људи (ниво и квалитет производње, карактер власништва, улога друштвених скупина, ниво и карактер друштвене надградње). Отуда се може говорити о ратовима робовласничког, феудалног и капиталистичког историјског периода, као и о ратовима савременог доба. Најопштије одређење особености ратова могло би се означити као тенденција њиховог развоја од простих ка све сложенијим, како по условима, тако и по облицима, садржајима и начинима реализације ратних дејстава. Оно што им је увек било заједничко, без обзира на специфичности испољавања, то су њихови узроци, који су били превасходно економске природе, а усмеравани су

² Радомир Лукић друштво дефинише „као скупину која материјално производи (и производи нове људе). везана процесима који чине друштвену основу (односно материјалним процесима), која јој омогућује опстанак, који процеси, опет, условљавају процесе који чине друштвену надградњу“ (Радомир Д. Лукић, *Основи социологије*. Универзитет у Београду, 1962, стр. 275).

Олег Мандић одређује појам друштва „као организирану заједницу људи повезаних својим радом и средствима, којима располаже у одређеној природној околини ради производње, стварања, набаве и расподеле добара потребних за њихов живот“ (Oleg Mandić, *Uvod u opću sociologiju*, „Narodne novine“, Zagreb, 1960, str. 22).

³ Под елементима друштва Олег Мандић подразумева: „Особине, које су заједничке свим конкретним друштвима у садашњости и прошлости представљају њихове елементе. Ти елементи су, дакле, рад људи и његова организација, начин споразумевања људи и онај део природне околине, што га људи искоришћавају као предмет својег рада“ (*исто*. стр. 37).

Радомир Лукић, разматрајући састав друштва, наглашава: „Свако друштво се, наиме, састоји из две основне групе друштвених појава, од којих једне чине друштвену основу, а друге друштвену надградњу. Оне стоје у одређеној међусобној вези, која се најопштијим изразом изражава тиме што се каже да је надградња условљена друштвеном основом“ (Р. Лукић, *исто*. стр. 214).

политичким чиниоцима. Увек се радило о настојањима једне зараћене стране (најчешће агресора) да себи обезбеди повољнији економски положај и услове заузимањем територије, и коришћењем природних, економских и људских ресурса ради властитог богаћења и развоја. То је постигано потчињавањем противника, а рат је за то погодан инструмент (ако друга средства и начини не дају резултате). У унутрашњим (грађански) ратовима основни узрок је, такође, економско-социјални чинилац. Потлачени (сиромашни, угрожени грађани или скупине) опредељују се за рат да би променили услове свог живота и опстанка, а повлашћени (богати и они на власти) да би очували сопствене позиције и богатство.

Сваки рат, поготову савремени, у одређеној мери, резултат је услова и околности које постоје у конкретном друштву (државна или друга заједница), непосредном окружењу (суседство, регион) и шире (условно, међународна заједница), што је веома значајно за разумевање и изучавање сваког конкретног рата.

Одређени период друштвеног развоја специфично утиче на рат, пре свега због посебних услова (економски, социјални, политички, културни, етички, војни). Из њих се изводе узроци и поводи за сваки конкретан рат, снаге које о њему одлучују и које у њему учествују, као и начини ратних дејстава. У сваком рату препознају се интереси друштвених скупина које имају доминантан утицај и интересе у друштву које је захваћено ратом (без обзира на то да ли је реч о владајућем слоју и структурама на власти или о делу друштва које је у неповољном економско-социјалном положају).

2) *Технолошки и технички развој*, као део укупног друштвеног развоја, има посебан утицај на еволуцију рата. Наиме, свако значајније откриће и достигнуће у домену технологије и технике одражава се на рат. Свако ново оруђе, средство, уређај, машина, технички систем и напредак у технологији утиче на производњу ратне технике, поготову наоружања, на опремање оружаних снага и начине извођења ратних борбених дејстава. Стога, суштину рата чини нераздвојни спој ангажовања људи и употребе одговарајућег наоружања, као и других значајних техничких и технолошких достигнућа.⁴ Нека од тих средстава и проналазака била су одлучујући чинилац за промену постојећих и изналажење нових садржаја и начина ратних борбених дејстава који пресудно утичу на исход појединих етапа рата или рата у целини. Некада су то била артиљеријска и оклопна оружја, касније авијацијска и ракетна, а сада су то оружја у којима преовлађује електроника, као и друга технолошка достигнућа најновијих генерација велике

⁴ Барут, експлозив, парна машина, мотор с унутрашњим сагоревањем, летелице, пловна средства, електронски уређаји, нуклеарна енергија итд.

прецизности и домета, огромне ватрене моћи и различите намене и могућности. На основу најзначајнијих технолошких и техничких достигнућа која су нашла примену у рату означавају се одговарајуће епохе појединих врста оружја – хладног, ватреног, електронских и других оружја, која дају основна обележја ратним дејствима у одређеном историјском периоду.⁵

Проналасци, развој и усавршавање појединих врста оружја и средстава ратне технике имали су, често, значај револуције у технологији и техници у целини, па су утицали на општи технолошки и технички прогрес људског друштва. То је био случај са нуклеарном енергијом, аутоматизацијом, кибернетиком и многим достигнућима у електроници и ракетној техници. Отуда неки теоретичари, попут Фрица Штернберга, сматрају да се војна револуција одвија упоредо са индустријском, а некада иде и испред ње, као у случају друге индустријске револуције. Он, поред осталог, наглашава да су се „у војној револуцији усавршила аутоматика, као и електронски апарати и машине,... који су почели да преображавају производњу и мењају друштвену структуру...“.⁶

Штернберг разматра прву и другу индустријску револуцију. У првој индустријској револуцији људски рад је замењиван применом парних машина, прво у текстилној, а потом и у осталим гранама индустрије. Друга индустријска револуција је настала крајем Другог светског рата. Заснива се на мирнодопској примени нуклеарне енергије, аутоматизацији индустријске производње и примени електронских рачунара и електронских мозга.⁷ Другу индустријску револуцију, као и каснији савремени технолошки развој (широка примена кибер-

⁵ Ера хладног оружја трајала је до 16. века, када је на сцену ступило ватрено оружје, које још доминира, уз непрекидно усавршавање и повећање ефикасности и ефеката дејстава. Електронска техника је почела да се примењује у ратовима почетком 20. века; хемијско оружје највише је примењивано у Првом светском рату и у Вијетнамском рату; нуклеарно оружје употребљено је само против Јапана (две бомбе, 1945. године), а зрна са осиромашеним ураном (радиоактивна) коришћена су у ратовима у Персијском заливу (1991. и 2003), у НАТО-југословенском рату (1999) и у Авганистану (2001).

⁶ Ф. Штернберг, *Војна и индустријска револуција*. ВИЗ, Београд, 1965. стр. 31.

⁷ Исто, стр. 165–166 и 231.

„Аутоматизација... просто речено, састоји се у томе што једне машине контролишу друге уместо да их контролишу људи... Аутоматизација није механизација. Механизација значи замену људске радне снаге машином, док аутоматизација значи замену људске контроле машином. У механизацији човек мисли за машину, док у аутоматизацији једне машине мисле за друге. У механизацији машина обавља рад, али човек управља њоме. У аутоматизацији такође машина обавља рад али њоме управља друга машина“ (исто, стр. 228).

„Аутоматизација, 1. примена аутомата у производњи, 2. претварање појединих радњи човека честим понављањем у аутоматске“ (*Речник српскохрватског књижевног језика*, „Матица српска“ – „Матица хрватска“, Нови Сад – Загреб, 1967. стр. 110).

нетике, информатике и електронике), иницирала су достигнућа у домену војне технологије и технике.

Непрекидни развој и усавршавање учинили су да рат буде све сложенији, засићенији оружјем и другом ратном техником, све скупљи и са све тежим последицама (људски губици, материјалне штете и разарања). Такође, знатно је теже припремити и водити ратна дејства. Руковођење и командовање у рату постало је изузетно сложено, пропорционално повећаном коришћењу ратне технике и њеној компликованости и разноврсности. Стога су нужна нова и већа техничка и технолошка знања људи, тј. већа улога науке и образовања у оружаним снагама. За борбену обуку и васпитање неопходне су нове методе, облици и средства да би се искористиле потпуне могућности и ефекти савремене технике и оружја. Од припадника оружаних снага захтевају се не само одговарајуће физичке способности (како је било у ери хладног оружја), већ изузетне стручне, техничке и интелектуалне способности (у ери масовне употребе ватреног, поготову савременог оружја најновијих технолошких генерација, у којима преовлађују електроника, ракетна и информатичка техника). Наиме, потребан је човек мислилац и успешан организатор ратних дејстава и коришћења савремене ратне технике.

3) *Достигнућа у области науке и ратне вештине*, као део друштвене надградње, доприносе развоју друштва,⁸ па развијено друштво има и развијену науку. Наука је историјска творевина која се мења, допуњава, долази до нових и одбацује превазиђена схватања и сазнања. На рат и његову еволуцију утичу друштвене, природне и техничке науке. Будући да је рат комплексна друштвена појава, обухвата појаве које су у домену интересовања многих наука – примењених и фундаменталних. Дакле, рат је подручје научних истраживања, и процес у којем се користе достигнућа многих наука. Сложеност рата, пре свега његових садржаја, указује на разнолике научне проблеме за чије је решавање неопходно ангажовање стручњака и коришћење сазнања не само из полемологије и војних наука већ и из других наука.

Једно од централних питања, које је одувек привлачило пажњу војсковођа, државника, теоретичара, научника и других, односи се на узроке ратова. О томе постоје бројна гледишта, писани радови мислилаца и истакнутих личности различитих идеолошких и политичких оријентација. Рат је, уосталом, толико значајна друштвена појава, са огромним последицама по живот и опстанак људи, да му се мора посвећивати највећа могућа пажња и тражити одговори на проблеме

⁸ „Наука представља најезактнију, најистинитију друштвену духовну творевину, којом се открива стварност онаква каква је. Наука је, наиме, уопштавање искустава, било свакодневног, обичног искуства маса људи, било посебног, специфичног искуства научних радника“ (Р. Лукић. *Основи социологије*, исто, стр. 258).

које намеће. Сва разматрања и радови теоретичара о рату који се одnose на узроке његовог настанка групишу се у одређене сродне теорије зависно од полазишта и ставова на основу којих се одређује суштина рата,⁹ односно од тога да ли су основни узроци рата у биолошкој, психичкој, етичкој или друштвеној природи човека (као политички, економски или социјално делатног субјекта). Опште карактеристике свих тих теорија јесу њихова једностраност, тј. инсистирање на некој од одредница, особина или карактеристика човека као бића (физичког, делатног, друштвеног, психичког и духовног).

Гледишта и теоријски радови о рату увек су били одраз услова и времена у којем су настали, као и интереса владајућих кругова, структура, класа, нација и организација којима су њихови творци припадали или служили. Кроз те теорије, најчешће, требало је оправдати политику и праксу оних који су били на власти и који су рат користили као средство за остваривање својих интереса. Значајна одлика већине тих теорија је идеалистички поглед на свет и друштвена кретања, пристрасност и назадност. Оне су често резултат индивидуалног размишљања, без довољно ваљаних аргумената, са неизграђеним методолошким приступом и научним поступком. Такође, те теорије су у многим случајевима оптерећене личним интересима оних који су их стварали.

Од времена када су се појавили први ратови до садашњих дана, уз све разлике у друштвеној бази и надградњи и промене услова живота и деловања људи, основни узроци ратова били су у економској (материјалној) сфери друштва (државе) или глобалног друштва у целини. Од свих услова који пресудно утичу на настанак рата, који га узрокују, увек су доминантни и економски услови. На бази економских услова стварају се и одређени социјални, политички, војни и други секундарни услови. Према томе, рат није у човековој природи – човек се не рађа као ратник. Као што је настао на одређеном степену развоја друштва, тако ће рат временом нестати на одређеном степену и у одређеним условима, па се због тога и третира као друштвено-историјска појава.

⁹ Теорија о узроцима ратова су бројне: биологистичка, антрополошко-културолошка, психологистичка, демографска (Малтусова), етичка, марксистичка, ројалистичко-урбанистичка, геополитичка, милитаристичка, пацифистичка, субјективистичка, идеологистичка, космополитска, математичка, теолошка и теорија сукоба цивилизација (*Војна енциклопедија*, том 8, стр. 38–44; Група аутора. *Политичка социологија*, Радничка штампа, Београд, 1978; Д. Волкогонов и група аутора, *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*. „Воениздат“, Москва, 1984; Д. Дозет, *О карактеру и физиономији савременог рата*. „Народна армија“, Београд, 1966; Б. Ковачевић, *Рат*. „Светови“, Нови Сад, 1995; С. Мркић, М. Прелевић, А. Беговић, *Теорија о рату*, ВИЗ, Београд, 1966; Хантингтон. *Сукоби цивилизација и преобликовање светског поретка*. ЦИД, Подгорица, 1988).

Рат, као комплексну друштвену појаву, чине бројни садржаји: оружана, пропагандна, политичка, економска, психолошка, информатичка и друге врсте борби (у домену науке, културе, права, идеологије...). Сваки од тих садржаја налаже потребу да се у његовој реализацији користе одговарајућа сазнања појединих наука. Пре свега, то су научна достигнућа војних, техничких, социолошких, економских, политичких, психолошких, историјских, комуниколошких, информатичких и других наука. Успех у вођењу савремених ратних дејстава зависи, дакле, од познавања и умешног коришћења достигнућа наведених и других наука. Пре свега, то су достигнућа у домену технике и технологије која се односе на наоружање и ратну технику, али највећи значај имају научна знања у домену војних наука, првенствено војне стратегије, оператике и тактике.

Војна наука се развијала неравномерно, зависно од материјалних услова друштвеног живота, усавршавања техничких средстава, повећаних борбених могућности војске и нагомиланих искустава из ратова, а поготову оружане борбе. Често је, нажалост, била запостављена и заостајала је за праксом – ратном вештином. Војна наука је највише заостајала у истраживању и откривању законитости и закона рата и оружане борбе, као обавезног садржаја сваког рата. Дуго, чак и у последње време, многи теоретичари, поготову практичари који су се бавили питањима и проблемима рата, потцењивали су и, чак, одрицали постојање законитости рата. Потцењивање научних законитости и закона рата уочљиво је и код неких од најистакнутијих војних мислилаца и теоретичара, као што су Карл фон Клаузевиц и Андри Жомини. Насупрот њима, улогу и значај законитости у рату наглашавали су Никола Макијавели, потом француски генерал Левел, совјетски теоретичар С. И. Гусјев, и други. Највећи допринос схватању значаја и изучавању научних законитости и закона рата и оружане борбе дали су совјетски војни теоретичари Козлов, Смирнов, Баз, Сидоров, Ротмистров, Трифоненков, Попов, Конопљев, и други.

Процес еволуције рата

Рат се непрекидно мењао током времена и те промене су саставни део укупних промена у људском друштву које га и условљавају. Људско друштво ствара основне услове за еволуцију рата – оно је општи оквир у којем рат постоји и у којем се мења. Отуда је неопходно да се еволуција рата разматра у дијалектичкој вези са еволуцијом људског друштва. Како је рат настао на преласку из првобитне заједнице у епоху робовласништва, то његова еволуција прати промене у друштву карактеристичне за све епохе друштвеног развоја.¹⁰

¹⁰ Епоха робовласничког друштва трајала је од краја 4. и почетка 3. миленијума п. н. е. до 5. века н. е. Феудални поредак је преовладавао од 6. до 18. века н. е., а смењен је

У доба робовласништва, најсуровијој друштвено-економској формацији, о рату је одлучивао појединац (владар, који је био и командант војске). Ратови су вођени за освајање територија, прибављање нових робова и ратног плена. Због несносног положаја робова у многим робовласничким државама вођени су ратови између робовласника и робова (устанци робова на Сицилији, у Риму, Малој Азији и другде). Оружане снаге су, по правилу, биле малобројне, јачине до 100.000, осим у Риму, где су достигле и до 350.000 људи. Најчешће су биле милицијског типа (за заштиту владара), понегде је постојала и стајаћа војска (од добровољаца и плаћеника), а изузетно је било обавезно служење у војсци (стара Грчка, Рим). Војску су чиниле два основна рода – пешадија и коњица, а поморске државе су имале и морнарицу. Све војске су биле наоружане искључиво хладним оружјем. Основну војничку масу чинили су неписмени људи, од којих се захтевала изразита физичка снага, издржљивост и вешто баратање хладним оружјем, а у војскама које су имале коњицу, и вештина у коришћењу коња у борби (Асирија, Монголија, Персија, Македонија, Картагина). Поморске државе су у саставу морнарице имале изузетно снажне људе, јер је бродове требало покретати веслањем, па чак и тегљењем.

Простор је у основи био природни амбијент, без вештачких објеката (сем објеката за становање), јер је преовладала пољопривредна производња, а касније и занатство и трговина. Ратна дејства су извођена на копну (ретко на мору). Преовладавао је систем издвојених бојева или решавајућих битака. Брзина дејстава била је ограничена, а војске су се кретале пешке или на коњима.

Основна карактеристика ратних борбених дејстава били су непосредни борбени додир и борба прса у прса, уз коришћење хладног оружја, на почетку чак и алатки за рад (мотке, тољаге, ашови, мотике, секире, ножеви итд.). Преовлађивали су згуснути борбени пореци, смакнути (фаланге), уз извођење решавајућих бојева и битака на ограниченом (малом) простору. Крајем робовласничког периода у неким војскама су се појавили и први витезови. Основни, скоро једини, садржај рата била је оружана борба. Спорадично, у назнакама, јављали су се зачеци пропагандне, политичке и других врста борби.

Према тадашњим условима, у доба робовласништва, било је и истакнутих војсковођа и владара. Они су значајно допринели изградњи и усавршавању ратне вештине тога времена. Познатији од њих су

капиталистичким друштвено-економским системом, који у разним варијантама још траје (*Орса енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1978, стр. 144, 261 и 690). У 20. веку су створене и тзв. социјалистичке државе (почев од Октобарске револуције у Русији). Крајем 20. и почетком 21. века већина тзв. социјалистичких држава ушла је у процес повратка у капитализам (транзиција), неке кроз крваве ратове и сукобе. Остале су још неке тзв. социјалистичке државе у Азији, затим Куба и НР Кина, која је специфичан случај.

Александар Македонски, Јулије Цезар, Дарије I, Ханибал Барка и Октавијан Август.¹¹ Тада су настали и неки теоријски радови из области ратне вештине (значајан је допринос Сун Цу Вуа у Кини и Тукидида у античкој Грчкој).¹²

У периоду феудализма преовладала је пољопривредна производња. Основне друштвене класе чинили су феудалци (племићи и црквени сталез) и кметови (као радна снага), а у том периоду настао је и грађански сталез (трговци, занатлије и слободни сељаци). Војске су биле мале и припадале су појединим феудалцима. Основну масу чинили су витезови, плаћеници и обвезници, а крајем тог периода било је и стајаће војске. Отуда неки теоретичари тај период зову и доба витезова и плаћеника.¹³ До 15. века основно је било хладно оружје, а тада се јавља прва пушка. Од 16. века и артиљерија добија важну улогу у оружаном борби.¹⁴ Родови војске били су пешадија, коњица, артиљерија и, као помоћни род војске – инжењерија. Масовно су грађене тврђаве и замкови феудалаца који су упорно брањени.

Истакнути феудалци водили су ратове ради стварања нових феудалних поседа, територијалног ширења, експлоатације кметова и пљачки. То је време многих пљачкашких похода и крсташких ратова,¹⁵ али и заостајања ратне вештине, поготову војне теорије и науке.¹⁶ Тек са појавом ватреног оружја борбена дејства су се изводила са мало већих одстојања ради смањења властитих губитака (у зони домета пушака). Оружана борба је била и даље главни садржај рата, а ватрено оружје, крајем тог периода – главно оружје. У феудализму није било никаквог значајнијег друштвеног напретка, па ни у војној сфери – било је то време мрачњаштва.

Капиталистичка друштвено-економска формација, иако временски најкраћа, донела је највећи напредак у развоју људског друштва. То се поготову односи на технолошки, технички и укупан економски развој, научна достигнућа и стваралаштво. Све је то утицало на развој војне науке, ратне технике, оружане снаге и ратне вештине.

¹¹ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 775, 820, 832, 876 и 991.

¹² *Исто*, стр. 1069 и 1102.

¹³ Витез, ратник на коњу, са групом коњаника и пешака у 8. и 9. веку. Плаћеници су добили већи значај у време Карла VIII, у Француској, крајем 15. и, поготову, у 16. веку, и били су у апсолутној служби господара (М. Хауард, *Рат у европској историји*, СКЦ, Београд, 1999, стр. 13, 39. и 63).

¹⁴ *Војна енциклопедија*, исто, том 7, стр. 659.

¹⁵ *Војни лексикон*, исто, стр. 932 и 969.

¹⁶ Значајнији војни теоретичари у то време били су Лер Генрих, Никола Макијавели, Рајмонд Монтекуколи, Мориц Саксонски и Себастијан Вобан. Истакнуте војсковође у доба феудализма били су Симон Боливар, Еуген Савојски, Фридрих II Велики, Густав II Адолф, Карло Велики, Кромвел, Михаил Кутузов, Мориц Орански, Петар I Велики, Сулејман II Величанствени, Александар Суворов, Јан Жишка, Џингис Кан, Огодај, и други (*исто*, стр. 848, 854, 861, 973, 909, 932, 936, 952, 970, 971, 990, 873, 805, 1007, 1068, 1069, 1128).

Доба капитализма карактеришу многи сукоби и ратови. Догодили су се бројне буржоаске револуције, контрареволуције и устанци, вођени су ратови између држава и коалиција држава, и ратови за национално ослобађање од колонијалних господара или окупатора. Ратови су вођени за нове територије и зоне утицаја, а узроци и циљеви су били превасходно економске природе.¹⁷ Брз, разноврстан и свеопшти технолошки и технички развој основна је одлика капиталистичког друштва, уз неколико технолошких револуција. Наука је достигла неслућене размере и дала највећи допринос друштвеном напретку. Сва та достигнућа директно су се одразила на нагли (револуционаран) развој ратне технике, поготову оружја (аутоматска оружја, авиони, тенкови, радио-техника, ракете, оружја за масовно уништавање, електронска средства, информатичка техника).

Дошло је до великих промена у саставима и организацији оружаних снага. Осниване су велике, масовне војске, које су, прво, биле најамничке, потом стајаће, а касније је уведена општа војна обавеза. Настали су бројни нови родови и службе, који су груписани у видове оружаних снага. Формиране су дивизије, корпуси и, касније, армије, а у Првом светском рату и после њега у оружаним снагама великих сила образоване су групе армија, односно фронтови и групе фронтова (СССР). Тако велике јединице и састави условили су потребу да се образују одговарајући органи за успешно командовање јединицама – штабови, почев од виших тактичких здружених јединица, преко оперативних, до стратегијских групација и састава.

Увођењем нових и усавршених оружја ватра је добила посебан значај у оружаном борби – њоме су решавани тежишни задаци и остваривани циљеви ратних дејстава. Ватра је условила велике и корените промене у организацији и извођењу ратних дејстава. Нестали су смакнути и линијски борбени распореди, јер су јединице трпеле огромне губитке од стрељачке ватре. Почеле су да се примењују колоне и стрељачки стројеви, а потом и борбене и тактичке групе. Борбени распореди су постали растресити, шири и дубљи, а маневар је добио истакнуто место у ратној вештини због повећане покретљивости, брзине и изненадности дејстава. До изражаја су дошла партизанска и поморскодесантна дејства. Од почетка 20. века непрекидно се повећавају значај и примена дејстава из ваздушног простора (авијација, ракете, ваздушни десанти), а у последње време и из космоса.

Људски чинилац је у капитализму прошао кроз многе промене. Знатно је повећан број становника на Земљи. Снажан и изузетно брз развој индустрије допринео је стварању бројне и утицајне радничке класе, која има специфичне социјалне захтеве и утицај у друштву.

¹⁷ Неки теоретичари, као Мајкл Хауард, ратове тог времена класификују као ратове трговца, ратове професионалаца, ратове револуције и ратове нација (М. Хауард, *исто*, стр. 64–162).

Упоредо је јачао и средњи слој друштва, којем припада већина становништва у развијеним државама. Видан напредак је постигнут у пољопривреди, занатству и услугама. Повећана је продуктивност и квалитет производа у свим гранама привреде, а привредни развој је наметнуо потребу за стварањем нових занимања и профила кадра. Образовање је постало услов сваког напретка и школовањем је обухваћен све већи број људи. Наука је стално у успону, што ствара услове за још већи и бржи технолошки, технички и укупан развој друштва. У капитализму су остварене све досадашње индустријске и технолошке револуције, а човек је добио значајну улогу у свим сегментима друштва.

Све то је утицало и на човекову улогу и значај у рату. Он је носилац свих ратних збивања: одлучује о рату, носилац је ратне производње и услуга, учесник је у ратним борбеним дејствима. Наведене промене су утицале и на физиономију, организацију, опремање и ангажовање оружаних снага. Постале су технички опремљеније, стручно оспособљене и борбено ефикасније. У њима је наука добила значајну улогу, а школовање професионалног кадра у оружаним снагама постало је услов за успешно обављање задатака оружаних снага у миру и рату.

Економски развој, нова ратна техника и друга технолошка и техничка достигнућа дали су нов квалитет и карактеристике простору као амбијенту ратних дејстава. Због изградње саобраћајне инфраструктуре, развоја индустрије и градње различитих објеката простор је постао култивисанији и добио је нове одлике и карактеристике, што се одражава на начин припремања и извођења ратних борбених дејстава. Нова и усавршена ратна техника омогућава брже и ефикасније савладавање простора и препрека на њему (железницом, бродовима, аутомобилима, авионима, хеликоптерима, ракетама, сателитима). Достигнућима у радио-техници и телекомуникацијама створени су предуслови за квалитетнији, бржи и ефикаснији рад институција које руководе и командују снагама у припреми и извођењу ратних борбених дејстава, па је скраћено време потребно за обављање свих задатака и функција у рату.

Рат постаје све сложенији и садржајно богатији, а њиме се обухватају све структуре друштва и све друштвене делатности и институције. При томе, изузетан значај имају пропагандна, економска, политичка и психолошка борба. Оне постају саставни део рата, и испољавају се на свим нивоима – стратегијском, оперативном и тактичком нивоу. Оружана борба, поготову у другој половини 20. века, од основног и главног, постаје само један од садржаја рата. Будући да рат постаје предмет интересовања многих наука, интензивно и свеобухватно се развијају ратна вештина и војна наука, поготову у 19. и 20. веку. Јер, успех у рату умногоме зависи од коришћења научних достигнућа.

Од војних старешина се захтева да, поред ратне вештине, познају и користе достигнућа војних и других наука. Успешно руковођење и командовање јединицама и саставима оружаних снага претпоставља задовољавајуће познавање и уважавање деловања научних законитости и закона оружане борбе и рата.

Савремено доба је даља етапа у еволуцији рата.¹⁸ У свету се уочавају следеће појаве и тенденције: неједнак привредни развој, велике разлике између богатих и сиромашних земаља и велике социјалне разлике унутар држава; постојање једне суперсиле – Сједињених Америчких Држава; снажне сепаратистичке тенденције и ширење тероризма; непрекидно ширење и јачање Северноатлантског савеза (НАТО) и његов велики утицај на светска збивања. Те појаве и тенденције су утицале на специфично деловање раније наведених чинилаца еволуције рата.

У савременом добу уочљиви су изразито неједнак привредни развој и огромне разлике у поседовању материјалних богатстава у свету. Економска и укупна моћ привилегија је мањег броја држава и најбогатијих људи.¹⁹ Огромне разлике у економском и укупном развоју држава утичу на све елементе рата. Најразвијеније државе су у могућности да издвајају велика финансијска средства за наоружање и опремање својих оружаних снага.²⁰ Те неједнаке могућности држава утичу на њихов приступ рату – на војну стратегију, доктрину, наоружање, организацију и начин ангажовања оружаних снага у савременом рату. Најразвијеније државе, поготову САД и чланице НАТО-а, у савременим ратовима користе врхунску ратну технику. Насупрот томе, мање развијене, нарочито сиромашне, државе немају те могућности. Због тога су савремени ратови за развијене државе амбијент у којем максимално користе предности употребе најсавременијих оружја и друге ратне технике (пре свега, ракета, авијације, електронске технике, информатичке технике, сателита). Мање развијене земље користе ратну технику старијих технолошких генерација, изузетно и понешто од новијих средстава (ако су у ситуацији да примају војну помоћ од неке развијене државе). У унутрашњим (грађански) ратовима савременог доба претежно се користе оружја старијих генерација. Будући да се ти ратови, по правилу, воде у неразвијеним и заосталим државама,

¹⁸ У овом тексту, под савременим добом подразумева се крај 20. и почетак 21. века (од 1991. године до сада).

¹⁹ У расподели светског богатства САД учествују са 25,13, Јапан са 17,41, Немачка са осам, Француска са 5,8 и Велика Британија са 3,9 одсто. У САД 10.000 људи (0,008 одсто становништва) поседује 25 одсто капитала. Разлика између просечних дохода најбогатијих и најсиромашнијих земаља на крају 20. века била је у односу 80 према један. Тројица најбогатијих људи поседују имовину већу од друштвеног бруто продукта 48 најсиромашнијих држава света („Политика“, 31. октобар 1999. и 13. мај 2002).

²⁰ Војни буџет САД у 2002. години износио је 379 милијарди долара (3,3 одсто од њиховог БНП), Јапана – 45, а Кине – 20 милијарди долара.

користи се и све оно што се нађе при руци, укључујући примитивна средства и оружја. Отуда карактеристике савремених ратова зависе од могућности и начина ангажовања основних актера рата. Наиме, посве су различите карактеристике савремених ратова у којима учествују велике силе и најразвијеније државе од ратова у којима су главни актери неразвијене државе или је реч о ратовима између актера унутар појединих заосталих и мање развијених држава, какви су грађански ратови. Свакако, за војну науку и ратну вештину најзначајнији су савремени ратови у којима учествују велике силе, односно најразвијеније државе, јер у њима долазе до изражаја најновија научна, технолошка и техничка достигнућа савременог света.²¹

После распада СССР-а и распуштања Варшавског уговора настала је ера доминације једне суперсиле – Сједињених Америчких Држава. Оне поседују апсолутну надмоћ – економску, политичку, научну и пропагандну, коју обилато користе (често и злоупотребљавају) за остваривање својих интереса и циљева у међународним односима. Утицај САД у међународним организацијама (ОУН, Светска банка, Међународни монетарни фонд, Светска трговинска организација итд.) највећи је и одлучујући при решавању најважнијих светских проблема и у ангажовању међународних организација и институција. Понекад, ако не успеју да остваре своје интересе кроз међународне организације, САД наступају унилатерално, што ствара нове сукобе, неспоразуме и кризе у свету.

Савремени свет је суочен са два изразито негативне и опасне појаве, које у последње време узимају маха широм света. То су сепаратизам и тероризам (често удружени). Сепаратизам је дестабилизовао и разбио многе државе (пре свега, вишенационалне или вишеконфесионалне) у Африци, Азији и Европи. Он је био узрок многих грађанских ратова, изазвао је огромне људске жртве, материјалне штете и друге негативне последице. Сепаратисти често имају подршку иностраних чинилаца, који на тим просторима настоје да остваре своје интересе и циљеве (економске, политичке и војне).

Тероризам је добио глобалне размере и велика је опасност по мир у свету, односно по безбедност људи и држава. Терористи изазивају велике жртве (по правилу, то су недужни грађани) и материјалне штете и стварају општу несигурност код људи. Терористи настоје да, путем злочиначких акција, остваре своје политичке и криминалне интересе и освоје власт у појединим државама или њиховим деловима, заједно са мафијом, која их најчешће финансира. Тероризам је потенцијална опасност за избијање грађанског рата у некој држави или, чак, стварање услова за сукоб ширих размера, као у случају Авганистана 2001. године.

²¹ Такви ратови су били: Први (1991) и Други рат у Заливу (2003), НАТО-југословенски рат (1999) и тзв. антитерористички рат у Авганистану (2001).

Војно-политичка организација најразвијенијих западних држава Европе, САД и Канаде – Северноатлантски пакт (НАТО), настао је као одбрамбена организација 4. априла 1949, у Вашингтону, ради заштите својих чланица од могућег оружаног напада.²² Временом је НАТО примао нове државе чланице, јачао и ширио свој утицај и деловање и изван граница својих чланица.²³ Од одбрамбене, НАТО постала је офанзивна организација, која шири свој утицај и експанзију на нове просторе, првенствено на земље бивше чланице Варшавског уговора (средња и источна Европа), с тенденцијом даљег ширења ка Каспијском мору, Кавказу, Блиском истоку и даље – у Азији. Помињу се и иницијативе за ширење НАТО-а, у будућности, и на северну Африку, па и на Латинску Америку. Стога је НАТО променио и своју стратегију, тако да своје оружане снаге може да ангажује и изван граница држава чланица, чак и без сагласности Савета безбедности Уједињених нација. Тај преседан је већ испробан у пракси, у агресији на СР Југославију 1999. године. Осим тога, снаге НАТО-а све чешће постају окосница и главна снага многих мисија УН (у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији, у Македонији), а главну реч и одлучујући утицај у НАТО-у имају Сједињене Америчке Државе.

Садашњи *технолошки и технички развој* је импресиван. Нарочито је уочљив у области електронике и информатичке технике, које налазе примену у многим, нарочито профитабилним гранама привреде и другим делатностима. Савремена врхунска технологија и техника су софистициране, што их чини веома прецизним и ефикасним. Информатичка техника је заступљена у многим областима живота, све је доступнија широком кругу људи и без ње се не може ни замислити успешно обављање већине професионалних обавеза и свакодневних послова. Тако значајан и брз технолошки и технички развој непосредно је утицао на развој, производњу и увођење бројних нових и усавршених оружја у оружане снаге, пре свега, богатих земаља, нарочито великих сила. Најсавременија оружја, заснована на електронској и информатичкој технологији, софистицирана су, вишенаменска, веома прецизна, ефикасна и примењива у свим условима простора и времена. Савремена технологија се највише користи у наоружању ракетних јединица, ваздухопловству, ратној морнарици, јединицама за електронска дејства и снагама за обавештајна, пропагандна и друга

²² Уговор организације Северноатлантског пакта, чл. 3. (*НАТО и Партнерство за мир*, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Београд, 1996, стр. 208).

²³ На дан оснивања НАТО имао је 12 држава чланица; 1952. после пријема Грчке и Турске – 14 чланица; 1955. године примљена је СР Немачка, а 1982. – Шпанија; 1999. године, после пријема Пољске, Чешке и Мађарске, имао је 19 чланица, а од 22. новембра 2002, после пријема нових седам држава (Естонија, Летонија, Литванија, Словачка, Румунија, Бугарска и Словенија) НАТО има 26 чланица. На пријем чека још држава Европе, па и Азије (*исто*, стр. 9).

специјална дејства. Таква технологија је омогућила и да космос постане простор из којег се и у којем се изводе борбена и друга дејства и активности у рату.

Савремено доба карактеришу највећи развој и *достигнућа науке*. Развијају се постојеће и настају многе нове науке и научне дисциплине, поготову у техничким наукама. Конституисане су многе нове специјалистичке научне дисциплине, а научна истраживања су постала комплекснија. За решавање научних проблема нужни су интердисциплинаран и мултидисциплинаран приступ, тимски рад и одговарајући методи и поступци у руковођењу научним радом и пројектима. Напредак друштва није могућ без великих улагања у науку, па најразвијеније државе издвајају за науку чак до четири процента свог друштвеног продукта.

Нажалост, научна достигнућа се, осим за опште добро и напредак, све више (понекад и првенствено) користе у војне сврхе, за потребе рата, за развој и производњу наоружања и друге ратне технике. Изузетна сложеност савременог рата, поготову све већи значај пропагандног, политичког, економског, психолошког и других сегмената, намеће потребу за коришћењем резултата многих наука. Успех у рату може постићи само она страна која, поред осталог, користи научна достигнућа, научне законе и законитости. Некада, и то веома дуго, за успех у рату биле су довољне физичка снага и ратна вештина. Сада је за успех у рату нужно редовно и зналачко коришћење науке, па је војна наука направила најдубљи продор и добила је место које јој припада: призната је као равноправна са осталим наукама.

Савремени ратови су карактеристични по веома израженим пропагандним, политичким, економским и психолошким садржајима, помоћу којих се противничка страна слаби, исцрпљује и доводи у инфериоран положај. Оружаној агесији, односно употреби оружаних снага, прибегава се само ако противничка страна није савладана наведеним агресивним актима и деловањима. Дакле, оружана борба је последње средство којем се прибегава у сукобима и конфликтима.

Пропагандни сегмент рата је добио изузетну улогу у савременим ратовима, како у фази припрема, тако и у току рата. Њиме, по сваку цену, жели да се оправда ступање у рат и противничка страна прогласи за искључивог кривца. На тај начин жели се придобити наклоност свог и светског јавног мњења за такву политику. За то се користе сва доступна средства, поступци и методи пропагандног и психолошког деловања на људе. Спроводи се усмерено и организовано информисање, пласирају се полуистине и дезинформације, мењају се и искривљују историјске и актуелне чињенице. Пропаганду обављају бројне, разноврсне, специјализоване снаге, тимови, институције и јединице. Користе се сва средства за информисање јавности и пропагандно деловање (телевизија, радио, Интернет, филмови, публикације, штам-

па, леци, образовне установе, научни и други скупови). Људи су изложени непрекидној пресији и психолошком притиску да би прихватили ставове и политику влада које пропагирају рат и потребу за ангажовањем у њему. Као и у другим сегментима рата, богате земље су у великој предности и могу да користе све могућности пропаганде за остваривање ратних циљева. Сиромашне и недовољно развијене државе немају могућности да се адекватно супротставе пропагандном деловању високоразвијених земаља.

Политички садржај рата, такође, има много већи значај него у претходном периоду. Велике силе и високоразвијене државе имају и велику политичку моћ, поготову светска суперсила. Оне ту моћ користе и за ратне потребе. Политичка моћ се користи на унутрашњем и међународном плану, а остварује се кроз институције политичког система у земљи и кроз међународне организације (регионалне и глобалне), укључујући Организацију уједињених нација и њен најважнији орган – Савет безбедности. Није редак случај да се Савет безбедности злоупотребљава за правдање појединих агресивних аката најмоћнијих држава. Политичким утицајима, притисцима, уценама и ултиматумима разне врсте настоји се да се противник принуди да прихвати захтеве јачих на штету свог суверенитета, територијалног интегритета и достојанства.

Економске мере, поготову разне врсте санкција, постале су веома ефикасно средство за слабљење државе која је објекат агресије. Различитим врстама и облицима ембарга и економским санкцијама одређеној држави се ограничавају или онемогућавају неопходне активности у спољној трговини, финансијском пословању и трансакцијама, комуницирању и сарадњи са светом. Држави под санкцијама се често онемогућава уредно снабдевање енергентима, лековима и храном. То доводи до поремећаја целокупног рада и живота становништва и до страдања људи. Држава под санкцијама постаје сиромашна, будући да се зауставља сваки њен развој, тако да се доводи у ситуацију да прихвати ултиматуме и захтеве агресора или да јој се наметне рат. Економске санкције према појединим државама трају годинама, чак деценијама – агресори не бирају средства и начине за остварење својих циљева. Дакле, пропагандна, политичка и економска средства, поступци и методи у савременим условима имају изузетан значај. Веома често се злоупотребљавају и, понекад, имају одлике агресије. Најчешће жртве таквих агресија су мале и сиромашне земље и народи, нејаки да се на одговарајући начин супротставе агресору.

Ниједна савремена држава се олако не одлучује да ступи у рат. Познато је да сваки рат доноси велике људске жртве, огромне материјалне штете и разарања, и да спречава развој и напредак. Да би се избегао рат и, ипак, остварили одређени интереси и циљеви, у пракси међународних односа настале су многе нове појаве, средства и методи. Поред агресије, у ту категорију спадају: хладни, специјални, про-

пагандни, психолошки, информатички, геофизички, метеоролошки и неокортикални рат, сукоби „ниског интензитета“ и, у последње време веома изражен – тероризам.²⁴ Сви ти облици нису ратови у потпуном значењу тог појма, већ појаве које имају само неке (непотпуне) одлике или садржаје рата, али не и његову суштинску одредницу – масовну оружану борбу, као обавезни садржај сваког рата. То не значи да те појаве треба потцењивати. Напротив, оне, у одређеним условима, могу дати резултате сличне онима који се постижу правим ратом, али уз мање трошкове и губитке агресора.

Савремени ратови су карактеристични и по образовању и ангажовању коалиција зараћених страна. У регионалним и локалним ратовима то су коалиције држава, а у грађанским ратовима – коалиције локалних учесника (покрети, групације, племена, и слично). Стварањем коалиција терет рата и одговорност распоређују се на више учесника. Ствара се повољнији однос снага и претпоставка за успех у рату. Коалиција, поготову када је предводи велика сила, лакше и ефикасније обезбеђује одговарајућу пропагандну, политичку и другу подршку јавног мњења и међународних организација и институција, чак и када се упушта у отворену агресију.

У савременим ратовима, поред регуларних снага и састава, поготову у грађанским ратовима, учествују и различити нерегуларни и незаконити састави (паравојска, терористи, мафијаши, криминалци), који настоје да искористе прилику и остваре своје интересе. Они, по правилу, чине разне злочине, спроводе терор над становништвом и заробљеницима, пљачкају, руше и пале објекте на простору на којем се појаве. Неке такве групе и састави селе се са једног ратишта на друго, чак и са једног континента на други (терористи, муџахедини, плаћеници).

Стратегијско изненађење у савременим ратовима је мало вероватно. Рат се може предвидети, чак и време његовог избијања. Свет је постао веома повезан, а средства, снаге и методи за праћење и сагледавање кризних ситуација и припрема за рат су ефикасни. Често агресори и не крију своје намере и планове за отпочињање рата. Свака држава која има добро организован систем одбране и одговарајуће обавештајне службе може да избегне стратегијско изненађење. То се нарочито односи на стабилне и јаке државе, с високим степеном унутрашњег јединства грађана и органа власти.

Савремена ратна техника, знатно сложенији садржаји и начини борбених дејстава и скраћено време за обављање функционалних задатака у рату наметнули су потребу за све већом професионализацијом састава оружаних снага (војнички састави). Тај процес је најизраженији у оружаним снагама великих сила и богатих земаља. Све ви-

²⁴ *Војни лексикон*, исто, стр. 146, 171, 287, 478 и 509; „Информативни билтен превода“, ЦВНДИ, Београд, бр. 3/87.

ше га прихватају и остале државе, зависно од материјалних могућности. Професионална војска много више кошта од класичне, у којој постоји систем обавезног служења војног рока. Што је нека војска опремљенија савременом техником, то је већа потреба за професионализацијом основног војничког састава (руководиоци оружјем и другом ратном техником).

Борбена обука и васпитање савремених оружаних снага прилагођавају се потребама ефикасног коришћења наоружања последњих технолошких генерација (електронска, софистицирана, ракетна и информатичка техника). Поред уобичајених задатака, јединице и састави оружаних снага оспособљавају се и за обављање антитерористичких и специјалних дејстава. Посебна пажња посвећује се и обуци војске за обављање задатака у међународним мисијама широм света под заставом Уједињених нација. Редовна је пракса да се припадници оружаних снага обучавају и учествују на заједничким вежбама са припадницима оружаних снага из других држава у региону или на основу потписаних уговора и програма (на пример, у оквиру „Партнерства за мир“, и слично).

Простор има нешто измењену улогу у савременом рату. С обзиром на техничке могућности савременог наоружања, све врсте и димензије простора лакше се и брже савлађују. Космос се све више користи за ратна дејства, пре свега, у армијама великих сила и НАТО-а, као амбијент за извиђање, обавештајне задатке, одржавање везе, командовање и борбена дејства. Основна средства за дејства у и из космоса су сателити и ракете различите намене, као и средства за електронска дејства.

Рељеф, хидрографски елементи и климатски услови имају нешто другачији значај у рату. Они и даље утичу на борбена дејства и условљавају их, али је њихов утицај нешто мањи него у ранијем периоду. Авијација, хеликоптери и сателити, али и многа друга средства у опреми копнених снага, омогућавају лако и брзо савладавање простора и препрека на правцима и у зонама ратних дејстава.

Време, као један од услова рата, другачије утиче на његово вођење јер се све активности, борбене радње и ратна дејства изводе у знатно краћем времену. Скраћено је време припрема за ратна дејства, рад органа руковођења и командовања, доношење одлука и за логистичке задатке. Томе су највише допринели савремена технологија, техника (пре свега, ратна) и информатичка техника. Отуда и повећан значај школовања и обуке кадра за успешно руковање том техником, посебно специјалиста, који те задатке обављају у веома кратком времену.

Улога времена као климатског и метеоролошког чиниоца такође је донекле промењена, будући да савремена ратна техника мање зависи од тих елемената времена. Савремена авијација успешно изво-

ди борбена дејства и у лошим метеоролошким условима (осим у екстремно лошим), док ракетна борбена средства најмање зависе од временских услова. Постоје средства (специјалне авиобомбе и аеросоли) којима се може за краће време мењати микроклима, односно метеоролошки услови, разбијањем облака или изазивањем кише.

Оружана борба у савременим ратовима добила је нове квалитативне одлике, нарочито у ратовима у којима учествују оружане снаге најмоћнијих држава. У оружаној борби до највећег изражаја долази употреба масовне, снажне, прецизне и ефикасне ватре, уз коришћење најсавременијег оружја и електронских средстава, којима се противнику наносе огромни губици у живој сили и ратној техници и штете у вези с материјалним ресурсима и инфраструктуром. На тај начин се одлучујуће утиче на слабљење ратне и укупне моћи противника. Тежишно се ангажују ваздухопловство, ракетне и специјалне јединице и јединице за електронска дејства, а масовни ватрени удари су постали нов, често одлучујући начин стратегијских дејстава у савременом рату.²⁵ Кошнене снаге (пре свега, оклопне, механизоване, специјалне и ваздушнодесантне) ангажују се за коришћење ефеката ватрених удара и у завршној етапи рата за заузимање територије противника и увођење одговарајућег политичког система на запоседнутој или окупираној територији.

Ратна дејства су брза, интензивна и непрекидна. Агресор настоји да рат траје што краће, ради смањења сопствених губитака и трошкова. Дејства на копну су маневарског карактера, брза, избегавају се фронтална дејства. Копненим јединицама пружа се снажна подршка из ваздушног простора (укључујући и космос) ракетама различите намене и ефеката. Електронска дејства су саставни део сваког боја, операције и других борбених активности. Информатичка техника чини окосницу система руковођења и командовања на свим нивоима.

Борбена дејства са великих висина и одстојања (дистанца) имају велики значај у савременом рату. Савремена наука, техника, комуникације, информатика и друга достигнућа омогућавају да се многи садржаји рата успешно реализују са велике удаљености од противника, без обзира на којем делу Земље се он налази. То нарочито важи за пропагандна, психолошка, политичка и информациона дејства и економске мере и активности у рату.

Посебна карактеристика савремених међудржавних ратова јесу дејства оружаних снага с великих одстојања и висина када међу противницима није успостављен непосредни борбени додир на копненом делу ратишта. Таква дејства омогућавају савремена авијација, крстареће и друге ракете и сателити. Њима прибегавају најмоћније војне силе, поготову када изводе операције против малих и војно инфериорних држава. На тај начин избегавају властите губитке у живој сили

²⁵ „Војно дело“, Београд, бр. 2–3/2002, стр. 196–214.

и снажним, масовним и прецизним ватреним ударима постижу жељене ефекте на копну и у другим амбијентима простора.

Специјалне снаге, које имају велику улогу у савременом рату, део су армија свих водећих држава и модерних оружаних снага. У различитим војскама имају и различите називе – маринци, командоси, специјалци итд. По правилу, то су најобученије и најспремније јединице, које обављају најтеже борбене задатке, најчешће у позадини противника. Оне изводе тзв. специјална дејства – обавештајна, психолошка, диверзантска, пропагандна, противдиверзантска, противтерористичка и друга. За извођење специјалних дејстава, зависно од конкретних потреба и ситуације, ангажују се групе, чете, батаљони, одреди или бригаде специјалних снага које дејствују продорима на копненим правцима или се десантирају (падобранима и хеликоптерима) у дубину територије противника. Оне поседују посебну опрему и наоружање, по правилу софистицирано, за задатке извиђања, позиционирања, везу, дејство и маневар. Дејства специјалних снага одликују тајност, иницијатива, самосталност, изненађење, смелост, брзина, маневар и честа промена рејона базирања.

У савременом рату свака зараћена страна настоји да одмах, на почетку, у првом стратегијском удару, дезорганизује, неутралише и, по могућству, уништи највећи део система руковођења и командовања противника. Снажни ватрени удари изводе се по рејонима и објектима распореда команди и штабова противника и систему веза и информисања. Упоредо с тим, изводе се електронска дејства и пропагандне, политичке и психолошке акције да би се дезорганизовао систем одбране противника и изазвао хаос у земљи. Користе се крстареће ракете, ракете других врста и намена, авијација, сателити, електронска средства и средства за пропагандно и психолошко деловање.

Највећи значај у савременим ратовима добили су пропаганда, информатика, економске мере и масовни и снажни ваздухопловни и ракетни удари, којима се слаби и паралише противник. Велике силе своје копнене снаге користе тек пошто им ракетне, ваздухопловне, космичке и специјалне јединице створе повољне услове за ангажовање на простору противника. Копнене снаге великих сила користе се у ратовима с инфериорним противницима за „чишћење“ простора и поседање територије која је пре тога „обраћена“ изузетно снажним ватреним ударима авијације и ракета, и из космоса.

Закључак

Рат се од свог настанка мењао, усавршавао и добијао неке нове одлике и садржаје. Био је то еволуциони процес. Најзначајнији чиниоци који су утицали на еволуцију рата били су: развој људског друштва, технолошки и технички развој и достигнућа у науци и ратној

вештини. Примарни утицај на еволуцију рата има развој људског друштва, јер је рат једна од друштвених појава. Он је увек био одраз стања и односа у друштву, односно у држави која у њему учествује. Сва достигнућа и резултати које су људи постизали у друштвеном и научном развоју били су, нажалост, у рату коришћени и у ретроградне сврхе.

Свака етапа људског друштва дала је своје обележје рату. Кроз рат су се преламали друштвени односи, противуречности и сукоби интереса. Без обзира на разлике између појединих друштвено-економских формација, узрок рата је увек био у економији и, из ње изведеној, социјалној сфери друштва. Економски интереси су најзначајније утицали на опредељења актера рата. Политика је то артикулисала, о томе одлучивала, пропаганда оправдавала, а војска – реализовала.

Процес еволуције рата обухвата промене општих карактеристика, садржаја и начина вођења ратних дејстава. На почетку, рат је, у суштини, био оружана борба. Временом, поготову од почетка капитализма, све више су долазили до изражаја и други садржаји рата, као што су економски, политички, пропагандни, и други. Савремени рат је процес у којем су изразито наглашени пропагандни, политички, економски, психолошки, информатички и други садржаји. Оружана борба је постала само један од садржаја рата, понекад и у сенци других садржаја. Реч је о настојању главних актера рата да, по могућству, избегну или смање властите људске губитке и материјалне штете и остваре резултате које очекују. Због тога све чешће користе разне врсте агресије (пропагандна, политичка, економска), уз настојање да оне на ескалирају у рат. Такође, постоје многе појаве сличне рату – хладни, специјални, економски, пропагандни, психолошки, геофизички и друге врсте „ратова“, као и тероризам, који је веома актуелан у садашње време.

Највеће промене везане за рат условљене су достигнућима у технологији, техници и науци. Суштинске промене настале су на почетку капиталистичког друштвеног система, када је отпочет снажан и веома брз индустријски развој. То је време индустријских и технолошких револуција и огромног напретка науке. Истовремено се одвијао процес војне технолошке и техничке револуције, које су утицале на општи друштвени развој, поготову на другу индустријску револуцију, када су аутоматизација, нуклеарна енергија и кибернетика прво примењене у војне сврхе. Свему томе највише је допринела наука, која се изузетно брзо развијала, а њени резултати се користе у производњи и укупном развоју друштва. У последња три века људско друштво је постигло већи напредак него у целокупном претходном периоду свог постојања, што је било нарочито видљиво у 20. веку.

Промене су биле велике и значајне у домену производње и употребе наоружања. Од настанка рата до 17. века, основна врста оружја

било је хладно оружје. Тада је наступила ера ватреног оружја, које је у садашње време засновано на високој технологији, у којој преовладавају електроника и информатичка техника, што омогућава велику прецизност, домет и ефикасност дејства. Дошло се до оружја којим се може дејствовати по било којем делу Земље и у космосу: савремени рат је постао рат високих технологија.

Однос према простору и времену као чиниоцима рата такође је много измењен. Савремена ратна техника омогућава савладавање великих простора и препрека на њима за веома кратко време (ракетама, летилицима, електронским средствима). Савремена техника, истовремено, омогућава брже одвијање свих делатности, активности и извођење ратних дејстава. Ни климатски и метеоролошки услови нису више ограничавајући чинилац за ратна дејства, или не у толикој мери у којој су била доскоро.

Без обзира на свеобухватан и интензиван развој ратне технике и њен знатно повећан утицај на ток и резултат сваког рата, човек је био и остао основни, најзначајнији, чинилац рата. Он одлучује о свим питањима везаним за рат (о почетку и завршетку рата, ангаовању снага и руковођењу њима), и основни је учесник и носилац ратних дејстава. Људи се ангажују у производњи и другим делатностима за потребе рата, али њих погађају и све страхоте и последице рата. Дакле, непобитна је истина да без човека не може бити рата.

Савремени ратови, поготову они у којима се ангажују оружане снаге најразвијенијих држава, поред општих карактеристика, имају и одређене особености. То су ратови у којима до потпуног изражаја долази употреба наоружања и друге ратне опреме најновијих технологија (међу њима и софистицираних оружја велике прецизности и ефикасности). Тежишно се користе ваздухопловне и ракетне јединице, као и јединице за електронска и специјална дејства, уз најширу употребу информатичке технике у свим командама и штабовима. Изводе се интензивна, брза маневарска дејства.

Када учествују у рату, оружане снаге високоразвијених земаља настоје да остваре своје циљеве применом масовних ватрених удара, као основног начина стратегијских дејстава. За дејства на копну, кад год могу, ангажују своје савезнике (укључујући снаге које су опозиција актуелном режиму противника) и различите специјалне јединице, а у завршној етапи рата и своје копнене снаге, пре свега оклопне и механизоване. Оружане снаге високоразвијених држава су претежно професионализоване. Савремени рат је рат високих технологија и професионалаца у којем долазе до изражаја најшира научна достигнућа, знања и интелигенција учесника.

Огромна рушилачка и убитачна моћ савременог оружја, губици и штете које изазивају савремени ратови указују на потребу да се људи увелико замисле и забрину над тим и потраже права решења за своје

и светске проблеме. Једино право решење за све људе на Земљи је истинска и одлучна борба за мир, сарадњу и солидарност међу људима, без доминације, агресија и сукоба. Поготову је то потребно малим и неразвијеним народима и државама, које у рату не треба да траже решења за своје недаће, јер у њему могу само још више да страдају и заостају.

Литература:

1. Б. Антић, *Стратегија заснована на технологији*, „Војно дело“, 2/1999, Београд.
2. Р. Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001.
3. Ајре, *Ратна вештина и техника*, ВИЗ, Београд, 1958.
4. А. Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
5. *Војна историја*, уџбеник за војне академије (са скицама), књ. 1–2, ВИЗ, Београд, 1980.
6. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
7. Р. Гашиновић, *Савремени тероризам*, „Графомарк“, Београд, 1998.
8. А. Гликсман, *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 1991.
9. Џ. Даниген, *Како водити рат*, ВИНЦ, Београд, 1993.
10. Д. Драшковић, *Савремени ратови*, „Веларта“, Београд, 1997.
11. *Други светски рат – преглед ратних операција*, књ. 1–5, Војноисторијски институт, Београд, 1957–1970.
12. Х. Енциенсбергер, *Грађански рат*, Београдски круг, Београд, 1994.
13. *Економска енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1984.
14. *Енциклопедија технике*, Цанкарјева založba, Љубљана, 1983.
15. Извештај Министарства одбране Конгресу САД од 31. јануара 2000. године;
16. К. Кемпбел, *Рат у ваздуху – четврта генерација*, ВИНЦ, Београд, 1990.
17. К. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
18. В. Конопљев, *Научно предвидение о военном деле*, Воениздат, Москва, 1974.
19. М. Лазовић, М. Стишовић, *Теорија ратне вештине*, Полицијска академија, Београд, 1998.
20. Т. Мирковић, *Ратови у 21. веку*, „Војно дело“, 6/98, Београд.
21. Т. Мирковић, *Операција „Пустинска олуја“ и агресија Северноатлантског пакта на СРЈ – сличности и разлике*, „Војно дело“, 4–5/2000, Београд.
22. Меринг, *Огледи из историје ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1955.
23. А. Жомини, *Преглед ратне вештине*, „Војно дело“, Београд, 1952.
24. Ерл, *Творци модерне стратегије*, „Војно дело“, Београд, 1958.
25. М. Зеленика, *Први светски рат 1914*, „Војно дело“, 1962.
26. П. Јакшић, *Савремени рат*, „Вук Караџић“, Београд, 1969.

27. И. Никезић, *Војностратегијски аспект рата у Заливу*, „Војно дело“, бр. 4-5/1991.
28. А. Ончевски, *Ваздухопловна компонента рата у заливу*, „Војно дело“, 4-5/1991.
29. М. Петковић, *Тероризам*, „Калекон“, Београд, 1998.
30. *Први балкански рат 1912-1913*, Историјски институт ЈНА, Београд, 1959.
31. М. Попов, *Сушност законах вооруженој борби*, Воениздат, Москва, 1964.
32. *Рат у Кореји*, „Народна армија“, Београд, 1951.
33. К. Ружерон, *Будући рат*, „Војно дело“, Београд, 1952.
34. Е. Разин, *Историја војног искуства*, ВИЗ, Београд, 1983.
35. З. Рендулић, *Научнотехнички прогрес и наоружање*, ВИЗ, Београд, 1981.
36. Ј. Рамоно, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
37. Свећин, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1955.
38. С. Скоко, *Војвода Радомир Путник*, књ. 1-2, БИГЗ, Београд, 1985.
39. Сун Цу Ву, *Умеће ратовања*, „Глобус“, Загреб, 1982.
40. *Социолошки лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1982.
41. Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965.
42. *Опћа енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1965-1988.
43. Р. Томац, *Први светски рат*, „Војно дело“, Београд.
44. П. Трифоненков, *Об основних законах хода и исхода современој војни*, Воениздат, Москва, 1962.
45. Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.
46. Б. Хофман, *Унутрашњи тероризам*, „Народна књига“, Београд, 2000.
47. А. и Х. Тофлер, *Рат и антират*, „Пандеја“, Београд, 1998.
48. Шасан, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, Београд, 1955.

Употреба оружја прецизног дејства у савременим ратовима

УДК : 623.462.4

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Оружја прецизног дејства (ОПД), као релативно нова борбена средства, снажно су утицала на извођење војних операција и на начин вођења рата у целини. Аутор чланка разматра карактеристике ОПД, уз осврт на оружане сукобе вођене у последњих тридесетак година у којима су коришћена та оружја. Наглашава да су она коришћена претежно у тзв. асиметричним ратовима и покушава да одреди њихову улогу у евентуалном великом рату, који би се водио између једнаких противника.

На основу досадашње употребе ОПД, њихових система усавршавања и пролиферације, аутор закључује да се повећава значај те категорије оружја у савременом рату, што условљава суштинске промене у начину његовог вођења. Међутим, због веома великих трошкова развоја и производње, та оружја може да поседује релативно мало земаља, што остале земље доводи у веома тежак положај.

Кључне речи: оружја прецизног дејства, технологије вођења – самонавођења, асиметрични ратови, „центар гравитације“, „паралелни рат“, велики рат.

Увод

Нова техничко-технолошка достигнућа и њихова војна примена снажно утичу на рат и начин његовог вођења. Тако је било после изума барута, који је послужио као основа за развој ватрених оружја која су утицала на измену борбеног поретка и на начин извођења ратних дејстава. Тако је било и после проналаска мотора са унутрашњим сагоревањем, на основу којег су развијена средства војног транспорта, која су омогућила готово неограничено повећање маневарских способности оружаних снага и преношење ратних дејстава у трећу димензију – у ваздушни простор. Тако су ватра и маневар постали суштина свих војних операција и главни предмет изучавања ратне вештине и свих њених грана – тактике, оператике и стратегије.

Два нова, изузетно велика техничко-технолошка достигнућа, чија је примена изазвала револуционарне промене у организацији и начинима употребе оружаних снага у рату остварена су у другој половини 20. века. Прво достигнуће је освајање нуклеарне енергије и њено обликовање у нуклеарно оружје, а друго – развој и војна примена нових, тзв. информатичких технологија. Нуклеарно оружје, иако је употребљено само једанпут у ратне сврхе, изазвало је велике промене не само у схватањима војних стратега великих сила него и у припремама (организацијске, логистичке итд.) и планирању употребе оружаних снага у евентуалном рату. За разлику од таквог оружја – које је изненада уведено у оружане снаге (ОС) САД и, затим, у неколико других великих сила, и веома брзо утицало на војну мисао, информатичке технологије и средства ратне технике (СРТ) која су развијена на основу њих релативно су споро увођени у оружане снаге војних суперсила, а затим и много других земаља. Коначно, информатичке технологије су прихваћене у три главна подручја војних делатности: командовању и руковођењу, обавештајно-извиђачкој делатности и у подручју борбених система којима се обезбеђује јачи ватрени удар, уз већу прецизност и ефикасност дејства на циљ.

У оквиру нових, информатичких технологија и СРТ која су развијена на основу њих најзначајније су иновације које се тичу главног средства оружане борбе – оружја, којим се обезбеђује јачи ватрени удар, а тиме и већи разорни и убојни учинак. То оружје је опремљено електронским и оптоелектронским компоненатама, тако да је балистички пројектил који је слободно летео претворен у пројектил који се у лету води, усмерава и доводи директно на циљ. Реч је о прецизно вођеном оружју које, интегрисано у остале системе оружане борбе, пре свега у систем командовања и руковођења и обавештајно-извиђачки систем, снажно утиче на карактер савременог рата и начин његовог вођења.

Настанак и класификација

Вођена, односно самонавођена оружја, којима је временом додат придев „прецизан“, настала су пре педесетак година, али се о њиховом заједничком називу још увек воде расправе. У војној штампи западних земаља најчешће се говори о „прецизно вођеној муницији“ и, ређе, о „паметном оружју“. У нашој војној литератури говори се, углавном, о „оружју прецизног дејства“, док Обрад Вучуровић и Александар Стаматовић говоре о томе „оружју“ и као о „прецизно вођеном пројектилу“.¹ У руској војној литератури та категорија оружја означава се и као „високо прецизно оружје“.² У опредељењу

¹ О. Вучуровић, дипл. инж., и др А. Стаматовић инж., *Прецизно вођени пројектили*, „Савремени стратегијски проблеми“, бр. 2/1978, стр. 115–131.

² Руски часопис „Војна парада“ („Military Parade“), бр. 2./2003.

за назив „прецизно вођена оружја“ пошло се од претпоставке да је појам „оружја“ (прецизног дејства, чије функционисање зависи од бројних подсистема који му обезбеђују ефикасност и прецизност), инак, шири појам од појма „пројектил“, који се најчешће схвата као „свако тело бачено извесном силом у простор“.³ Покушаји да се вођена самонавођена оружја сврстају у једну категорију, под заједничким називом, отежани су и због њихове велике разноврсности, сталног ширења њихове намене и повећања њихових ватрених могућности. У питању су, наиме, оружја која се користе у нижим тактичким јединицама, као што су противоклопне и преносне ПВО ракете, као и ракете које се лансирају са удаљености од више стотина, па и хиљада километара од циља.

Приликом сврставања оружја у категорију оружја прецизног дејства, многи аутори узимају за основ степен њихове тачности погађања циља. О. Вучуровић и А. Стаматовић су прецизно вођене пројектиле дефинисали као „борбена средства чија је вероватноћа директног погађања циља на свим даљинама ефикасног домета већа од 50 одсто“.⁴ Сличан критеријум имају и стручњаци западних земаља док Руси сматрају да је врста „високо, прецизног оружја“ она „муниција“ чија је вероватноћа погађања 100 одсто, односно којом се постиже „један погодак на један лансирани пројектил“. Међутим, вероватноћа погађања циља не може да буде једини, па ни најважнији услов за сврставање једног борбеног средства у категорију оружја прецизног дејства. Наиме, вероватноћу погађања од 50 одсто и више остварују и нека „класична“ оружја (на пример, снајперска пушка или тенковски топ када се гађа у границама тзв. брисаног домета).

За оружја прецизног дејства о којима сада војни стручњаци највише расправљају и која највише утичу на ратну вештину посебно је карактеристично то што су она вођена. Њихова прецизност одређена је, у основи, начином вођења и условима у којима се користе. Сваким вођеним пројектилом треба и, начелно, може да се за удовољи захтев: „један лансирани пројектил – један погодак“. Тај захтев се, међутим, не остварује углавном због техничке грешке, ометања или пресретања пројектила у лету. Према проценама америчких стручњака, у операцији „Савезничке снаге“ (ваздухопловна кампања НАТО-а у СРЈ) 60 одсто укупно лансираних крстарећих ракета „Томаhawk“ за-

³ О. Вучуровић и А. Стаматовић нису били сасвим одређени при утврђивању заједничког именитеља за ту категорију оружја. Они су, поред осталог, навели да „прецизно вођени пројектил сам за себе није довољан. Да би се циљ успешно погодио, треба га открити, идентификовати, прецизно одредити његов положај, односно систем оружја везати за циљ (нишањење) и рачунски одредити трајекторију лета. Према томе, реч је о читавом систему оружја који остварује високу прецизност погађања, па би зато било правилније да се и називом то обухвати и уместо прецизних (вођених) пројектила уведе назив 'прецизно оружја' (ПО)" (*исто*, стр. 121).

⁴ О. Вучуровић и А. Стаматовић, *исто*, стр. 115.

вршило је лет погоцима у планиране циљеве, док је већина од преосталих 40 одсто пресретнута у лету дејствима оружја југословенске противваздушне одбране.

Као системе, ОПД посебно карактеришу: 1) реактивни погон пројектила (изузетак су вођена артиљеријска зрна типа „коперхед“ и вођене планирајуће бомбе), и 2) систем вођења – „механизам“ који обезбеђује вођење–самонавођење пројектила на циљ. У оквиру тих оружја највише су заступљене ракете, а потом вођене авио-бомбе са или без моторног погона. С обзиром на актуелност те категорије оружја, савремене погледе на рат и поступке у вођењу ратних дејстава, под ОПД подразумевају се само *системи оружја који имају конвенционалну бојну главу*. Нуклеарна оружја такође имају „механизме“ који им омогућавају прецизно дејство, али у савременим условима мало је вероватно да ће се употребити у ратне сврхе.

Развој

Од појаве ватрених оружја постојала је тежња да се повећају њихов домет, прецизност и ефекат дејства на циљ. Извесни помаци у вези с тим чињени су углавном у развоју артиљеријских оруђа и борбене авијације, као посебног система у оквиру војне организације. Од појаве и употребе, на почетку 14. века, све до Другог светског рата домет артиљеријских оруђа остао је у границама од око 10 km⁵, а није битније повећавана ни прецизност њиховог дејства. Такође, споро су развијана нове врсте ватрених оружја. Мада ракетна технологија води порекло још од египатске или кинеске епохе, ракета као борбено средство није шире примењивана све до Другог светског рата. Велики помак у том смислу учињен је развојем немачких стратегијских ракета V₁ и V₂ („балистичке“). Током Другог светског рата развијена су и практично тестирана и друга ракетна оружја, укључујући вишестепене бацаче ракета (ВБР), међу којима су биле посебно запажене совјетске „шинске“ невођене ракете типа „каћуша“. Првих година после Другог светског рата настала је права пролиферација вођених–самонавођених оружја како стратегијске, тако и оперативно-тактичке намене. Стратегијска оружја имала су нуклеарне, а оперативно-тактичка оружја нуклеарне и класичне бојне главе.

Водећу улогу у развоју ОПД имале су две суперсила – Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез. Технологије вођења–самонавођења користиле су како за системе нуклеарних оружја, тако и за конвенционална оружја. Совјетски Савез је био пионир у развоју вођених оружја. Напоре је усмеравао на развој тзв. крилатих ракета које се

⁵ Изузетак чини развој немачког далекометног топа познатог под називом „дебела Берта“. Тим топом, калибра 280 mm и дужине цеви око 40 m, гранитиран је Париз са 203 гранате са даљине од 126 km („Weapons Warfare of the 20th Century“, London, 1975).

лансирају са авиона и бродова. Прве ракете серије „РС“ које се лансирају са авиона против циљева на земљи увело је у оперативну употребу РВ средином педесетих година 20. века. Брз и завидан успех СССР остварио је нарочито у развоју ракетних система ПВО, што је потврђено, поред осталог, обарањем америчког извиђачког авиона *U-2* 1959. године на висини од 20 километара. Истовремено, САД усмеравале су напоре на развој вођених ракета балистичког типа. Развоју вођених „крилатих“ (крстареће) ракета приступиле су нешто касније, и у томе постигле завидне резултате. Пример суперсила следиле су и друге велике и индустријски развијене земље: Велика Британија, Француска, Кина, СР Немачка, Италија, Шведска, Израел итд. Тако су ОПД постала производи бројних земаља, а и многе друге земље у својим војним арсеналима имају једну или више врста те категорије оружја.

Динамичан развој ОПД био је једна од карактеристика интензивног наоружавања савременог света током „хладног рата“. У ствари, значајно је убрзан развој ОПД и њихово увођење у оружане снаге блоковских земаља. На то су утицала два основна разлога: искуства која су оружане снаге САД стекле у рату у Вијетнаму и преоријентација суперсила и блокова са припрема за нуклеарни рат на евентуално вођење конвенционалног рата.

Стратегијом конвенционалног рата били су условљени јачање и модернизација оружаных снага. Стога је било неопходно освајање нових технологија и њихова уградња и интегрисање са конвенционалним средствима ратне технике. Тако је период 1975–1990. године, у ствари, био период модернизације конвенционалних снага суперсила и блокова и њихових припрема за вођење нове врсте рата, у којој ОПД имају главну улогу.

После окончања „хладног рата“ развој ОПД и средстава за њихову подршку није обустављен, можда чак ни успорен. Сједињене Америчке Државе су усвојиле, и практично спроводе, оперативни концепт „удара с дистанце“ чије главно средство чини управо то оружје. Руска Федерација такође интензивно ради на развоју те категорије оружја и, очигледно, постиже завидне резултате, нарочито на плану противавионских и противракетних система и крстарећих ракета које се лансирају са авиона и са бродова. На развоју тог оружја раде и друге земље (Кина, Индија, Пакистан итд.)

С обзиром на веома брз развој вођених–самонавођених оружја (ракета) у послератном периоду, војни стручњаци су већ крајем педесетих година могли да их класификују на основу одређених критеријума. Наиме, учињен је покушај да се та оружја, с обзиром на карактеристике, разврстају на тактичка, оперативно-тактичка и стратегијска оружја, а с обзиром на однос лансирани положај–циљ, усвојена је основна класификација на оружје класе: земља–земља, земља–ваздух, ваздух–ваздух и ваздух–земља. Због „интегрисања“ нових ракетних система у систем наоружања КоВ САД амерички стручњаци су так-

тичке и оперативно-тактичке ракете класе земља–земља разврстали и према домету на: ракете *малог домета*, намењене за противоклошну борбу и за дејства против фортификацијских утврђења (објекти); *средњег домета*, тј. ракетне системе којима се „допуњава артиљеријска ватра подршке и проширује зона дејства здружених тактичких јединица“, и ракете *великог домета*, односно средства за подршку корпуса и задатке изоловања бојишта.⁶

Вођена–самонавођена оружја, међутим, убрзо су развијена за лансирање из свих простора и за дејства у свим димензијама, а за прецизно дејство, сем ракета, оспособљени су и неки класични пројектили (артиљеријска зрна 155 mm – амерички „коперхед“ или совјетски „краснопољ“). Тако је првобитна подела тих оружја на четири групе проширена на оружје класе море–море, море–земља, обала земља–море, подморница–земља ... и класе море–ваздух.⁷ Та класификација се понекад поједностављује, па се све ракете које се лансирају из ваздушног простора (са авиона и хеликоптера) означавају као „авионске“, а све које се лансирају са бродова и подморница као „бродске“, односно „подморничке“ ракете.

Борбена примена оружја прецизног дејства

Оно што су команданти и војни инжењери желели да добију – оружје великог домета и високе прецизности – постигнуто је у другој половини 20. века. Оружја која се испалују са великих удаљења и погађају циљ са 50 одсто и више тачности (у неким случајевима чак и 100 одсто) постала су стварност, с великим утицајем на рат и начин извођења ратних дејстава. Мада су примењена у Другом светском рату, њихова стварна поузданост и ефикасност потврђене су тек у неколико мањих и већих оружаных сукоба вођених после Другог светског рата, нарочито крајем 20. и на самом почетку 21. века. Сједињене Америчке Државе су још 1943. године развиле своју прву вођену авио-бомбу (*VB-1*), али она није шире коришћена у рату. Међутим, Немци су били развиле вођене ракете V_1 и V_2 , које су употребили у великим количинама. Они су, наиме, још 1942. године тестирали своја нова оружја, а у јесен 1944. године употребили су их за ракетирање Велике Британије и Француске (Париз). До краја рата лансирали су око 3.500 тих ракета против савезничких снага.⁸

У периоду после Другог светског рата, ОПД масовније су коришћена тек почетком седамдесетих година у Вијетнамском рату. Снаге РВ САД тактику засипања циљева „теписима бомби“ допуниле су

⁶ L. Martin I. Jr. Worley, , *New Development in Army – Weapons, Tactics, Organization and Equipment*, Harrisburg, Pa. 1959. pp. 27–30.

⁷ *Војни лексикон*. ВИЗ, Београд, 1981. стр. 499 – 501.

⁸ *Војна енциклопедија*, том 7. ВИЗ, Београд, 1965. стр. 793.

дејствима по одабраним циљевима телевизијски и ласерски вођеним бомбама и ракетама ваздух–земља. Та оружја су коришћена како против статичких, тако и против покретних циљева. Осим за рушење мостова и дејства против ПВО и по аеродромима у Северном Вијетнаму, коришћена су и за спречавање покрета оклопно-механизованих јединица ДР Вијетнама тзв. Хо Ши Миновом стазом, кроз Лаос и Камбоџу, према централном делу јужновијетнамског ратишта. То је, у ствари, био први покушај *изоловања бојишта* помоћу оружја прецизног дејства. Употреба ОПД у Вијетнаму, према америчкој војној штампи, показала је две велике предности: 1) значајну уштеду у времену и материјалу, нарочито у дејствима против статичких циљева, и 2) смањење властитих губитака током извођења борбених задатака.⁹ Те предности су касније трансформисане у главна начела америчке ратне доктрине, изражена кроз захтеве: „максимални учинци, минимални губици“.

Оружја прецизног дејства, пре свега класе ваздух–земља и земља–ваздух у великим количинама су коришћена у трећем арапско–израелском рату 1973. године. У том сукобу Израелци су успешно користили прецизно вођене ракете, које се лансирају са авиона, против оклопних средстава арапских земаља, као и за неутралисање ПВО система (коришћењем противрадарских ракета) и за дејства по аеродромима. У том рату, Израелци су америчку вођену ракету „Маверик“ афирмисали као веома ефикасно противоклопно оружје: са 58 лансираних ракета погођена су 52 противничка тенка. Истовремено, јединице ПВО арапских земаља успешно су користиле ПВО ракетне системе совјетске производње. Тим средствима оборени су бројни израелски ЛБА америчке производње.¹⁰ Касније оружане сукобе, односно операције, које су водиле или у њима учествовале оружане снаге САД: „Пустињска олуја“ (Персијски залив, 1991), „Промишљена снага“ (БиХ, 1995), „Савезничке снаге“ (СР Југославија, 1999), „Трајна слобода“ и „Анаконда“ (Авганистан, 2001. и 2002.) и „Слободни Ирак“ (Ирак, 2003), посебно је карактерисала употреба ОПД лансираних са великих удаљења од циља.

У операцији „Пустињска олуја“ главни објекти напада мултинационалних снага, од самог почетка рата, била су командна места стратегијског и оперативно–тактичког нивоа, оперативни центри и центри везе, радарска мрежа у систему ПВО, аеродроми и авијација на њима, положаји ракета класе земља–земља и земља–ваздух и по-

⁹ О томе су Тофлери написали: „На почетку рата у Вијетнаму, амерички пилоти су извршили 800 полетања и изгубили десет авиона у неуспелим покушајима да сруче мост Тханк Хоа. Касније, четири авиона F-4 опремљени 'паметним бомбама' срушили су мост у једном налету и то без губитака“ (Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti-war*, Little, Brown and Company, Boston, 1993, p. 65).

¹⁰ Израелцима су већ другог дана рата оборена 22 авиона ПВО ракетама SA-6 („NATO's Nations and Partners for Peace“. No 1/2003, p. 182).

стројења војне индустрије. Временом је листа циљева проширена, тако да су нападима обухваћене и концентрације трупа, објекти на комуникацијама, привредна инфраструктура, укључујући изворе и разводну мрежу електричне енергије, и друго. За дејства против наведених и других циљева примењена је нова тактика, усклађена с новим средствима ратне технике, првенствено оружјем прецизног дејства. Напад на Ирак предузет је лансирањем вођених ракета „Томахавк“ и дејствима мултинационалних снага из ваздушног простора. Ракете су лансиране са бродова (верзија *AGM-1090*, домета до 1.300 km) и са подморница (*AGM-1090*, домета до 900 km). Тада су те ракете први пут употребљене у оружаном сукобу, што је изазвало велику пажњу војних стручњака и утицало на даљи развој америчке ратне доктрине, с нагласком на оперативни концепт „дејства са дистанце“.¹¹

За мултинационалне ваздухопловне снаге посебно су била карактеристична дејства против система ПВО Ирака и употреба нових ОПД класе ваздух–земља. У дејствима против система ПВО коришћена су средства за „електронско заслепљивање“ (елемент електронских дејстава) и средства за неутралисање („гушење“) тог система (противрадарске ракете типа „Харм“, „Стандард“, „Аларм“ итд.)¹² Тим дејствима обезбеђивана је супериорност у магнетном спектру и у ваздушном простору, као и слобода маневра и напада на положаје са средствима ПВО и друге циљеве. У операцији „Пустињска олуја“ снаге РВ САД први пут су употребиле сателитски вођене авио-бомбе, а тестиране су и нове крстареће ракете класе ваздух–земља, вођене системом глобалног позиционирања (ГПС). У тој операцији, према америчким изворима, десет одсто укупне ватре из ваздушног простора остварено је „прецизно вођеном муницијом“. Дуготрајним ракети-

¹¹ Развој ракете „Томахавк“ започет је почетком седамдесетих година 20. века у три верзије: за лансирање са бродова (и подморница), са авиона и са копна. Приоритет је дат морнаричкој верзији, која је развијана такође у три варијанте: 1) *BGM-1091*, за дејства по циљевима на копну, опремљена нукларном бојном главом, 2) *BGM-1091*, противбродска ракета са класичном бојном главом, и 3) *BGM-1091*, за дејства против циљева на копну са класичном бојном главом.

На основу резултата постигнутих у развоју морнаричке верзије те крстареће ракете, развијена је и верзија за лансирање са копна *GLCM (Ground Launched Cruise Missile)* – крстарећа ракета која се лансира са копна), означена као *BGM-109G*. Верзија те ракете за лансирање са авиона – стратегијских бомбардера *B-52G*, означена је као *AGM-86B*.

До сада је коришћена углавном морнаричка верзија вођене ракете „Томахавк“. Стручњаци Пентагона настоје да отклоне њене слабости, укључујући осетљивост на дејства средстава ПВО (испољену првенствено у операцији „Савезничке снаге“). Ти напори су усмерени на повећање брзине лета, унапређење система вођења (све већа примена система ГПС), смањење уочљивости у лету (употреба технологије „стелт“) итд.

¹² Према часопису „Земље НАТО“, мултинационалне снаге су у операцији „Пустињска олуја“, у „наставку“ операције у Ираку, у Босни и Херцеговини, СР Југославији и Авганистану лансирале, поред осталог, више од 4.000 противрадарских ракета *AGM-88 „Харм“ (исто. фуснота 10. стр. 188.)*

рањем и бомбардовањем циљева на целокупној територији Ирака (укупно 38 дана) створени су повољни услови за извођење операција на копну у којима мултинационалне снаге готово нису наишле на организован отпор ирачких снага.

Операција „Пустињска олуја“ била је увод у рат 21. века – рат технике и знања који се води у електронском спектру и „паметним“ оружјем у свим димензијама и из свих димензија, без велике концентрације трупа на бојишту и без великих људских и материјалних губитака на страни нападача. После операције „Пустињска олуја“ развијен је извештај број нових ОПД или су значајније модификована постојећа оружја, која су тестирана у повременим дејствима америчких и британских снага у Ираку и у операцији „Промислјене снаге“, коју су изводиле снаге РВ САД у дејствима против снага Републике Српске и Републике Српске Крајине. Међутим, најмасовније су ОПД коришћена у операцији „Савезничке снаге“ (ваздухопловна кампања снага НАТО-а против СР Југославије).

Операција „Савезничке снаге“ предузета је и вођена, у основи, на исти начин као и операција „Пустињска олуја“ – масовним ударима с великих удаљења по циљевима који имају стратегијски значај на читавој државној територији СР Југославије. Ту операцију карактерисали су синхронизовани и снажни ватрени удари са морских пучина и из ваздушног простора. У операцији „Савезничке снаге“ масовно је коришћена модификована бродска/подморничка вођена ракета „Томахаawk“, у коју су биле уграђене нове разорне и пробојно-рушилачке бојне главе, развијене на основу вођених авио-бомби *GBU-24*, *GBU-27* и *GBU-28*. Њен систем вођења *TERCOM*, с варијантом *Blok II* (систем глобалног сателитског позиционирања), допуњен је варијантом *Blok III* (систем глобалног позиционирања). На тај начин значајно је повећана њена разорна/пробојно-рушилачка моћ и прецизност погађања циља. Стратегијски и други бомбардери САД такође су користили нова или модификована ОПД класе ваздух–земља.¹³

Стручњаци Пентагона су планирали да операција „Савезничке снаге“ буде прва „ваздухопловна кампања“ вођена готово у потпуности оружјем прецизног дејства. „И заиста“, каже М. Мекпик, „током прве три седмице, прецизно вођена муниција чинила је више од 90 одсто борбеног терета избаченог из ваздушног простора. Међутим, због

¹³ За стратегијски бомбардер *B-2A* („Спирит“) „стелт“ технологије коришћене су нове вођене бомбе *JDAM*, а за *B-52* – крстареће ракете *CALM* (бродске ракета „Харпун“ прилагођена за лансирање из авиона).

Оружје прецизног дејства *JDAM* (*Joint Direct Attack Munition* – међувидовско оружје директног напада) чини класична бомба с уређајем за вођење и ракетним мотором. У питању је систем оружја *GBU-29*, чију суштину чини бомба Кк-83/84 или *BLU-109B*, које слободно падају. Стратегијски бомбардер *B-2A* носи до 16 вођених бомби *JDAM* и у нападима на циљеве у СРЈ избацио је око 650 ОПД те врсте.

пролонгирања операције и великог интензитета дејстава, ваздухопловне снаге САД биле су принуђене да користе и 'глуша' оружја".¹⁴

Последњи рат у Ираку, означен као операција „Ирачка слобода“, а у штампи западних земаља и као Други ирачки рат, значајно се разликовао од претходна два рата. У њему су коалиционе снаге предузеле и извеле операције на копну упоредо с ваздушном операцијом (увођење копнених снага у борбу уследило је само неколико сати после првих ракетних и ваздушних удара). Међутим, и у том рату ОПД, лансирана са бродова и подморница и из ваздушног простора, имала су изузетно важну, ако не и одлучујућу улогу. Она су „крчила“ путеве за напредовање копнених снага и приморала *руководство Ирака*, које је било *главни ратни циљ* и објекат напада, да напусти Багдад и потражи неко друго скровиште. Операција „Ирачка слобода“ отпочета је, у ствари, нападом авиона *F-117* и ударима вођеним ракетама „Томаhawk“, лансираним с бродова против одабраних циљева на територији Ирака. У тој операцији коришћено је 1.800 авиона (не рачунајући хеликоптере КоВ) коалиционих снага, од којих су готово половину (863) чинили борбени авиони. Осим *F-117* и бројних савремених ловаца и ловаца бомбардера, коришћени су и стратегијски бомбардери *F-52*, *B-1B* и *B-2*.

Између 19. марта и 18. априла, коалиционе ваздухопловне снаге су, према америчким подацима, извеле 41.404 авио-полетања и избациле око 30.000 (29.199) авио-бомби и ракета. Просечно, две трећине те „муниције“, односно 68 одсто, чинила су оружја прецизног дејства.¹⁵ Од ОПД класе ваздух–земља највише су коришћене ласерски вођене бомбе и авио-бомбе типа *JDM*, вођене системом глобалног позиционирања. Те две врсте ОПД чиниле су више од 50 одсто укупно лансираних оружја са авиона. Осим ОПД класе ваздух–земља, у операцији „Ирачка слобода“, као и у претходним ратовима сличног типа, масовно су коришћене и ОПД класе море–земља, и то претежно крстареће ракете „Томаhawk“.

У Другом ирачком рату велика активност коалиционих, пре свега америчких, снага испољена је и у домену обавештајне делатности, а рат је карактерисала и успешна сарадња КоВ и РВ, што, наводно, није био случај и у операцији „Пустињска олуја“. ¹⁶ Други рат у Ираку, како се наводи у америчкој војној штампи, био је „права лабораторија“ за испитивање нових војних технологија и доктрина њихове ратне примене. То је била једна „симболична микрокозма будућих ратова“,

¹⁴ Meril McPeak, Precision Strike – The Impact on the Battle Space, „Military Technology“, No 9/1999, pp. 20–3).

¹⁵ Robert S. Dudley, *The Gulf War II Air Campaign, by Numbers*, „Air Force Magazine“, July 2003, pp. 36–42.

¹⁶ Rebecca Grant, *Hand in Glove, The Air Force and Army, in the Gulf War II, discovered a new 'sweet spot' in combat operations*, „Air Force Magazine“, July 2003, pp. 30–35.

каже Џ. А. Тирпак, при чему је посебан нагласак био на интегрисању појединачних борбених система у једну тактичко-техничку целину у којој ОПД имају централно место.¹⁷ Велики значај је придат коришћењу свемира и одговарајућих средстава у њему, као и међувидовској и коалиционој сарадњи и извођењу како ваздушних, тако и копнених операција.¹⁸ Позивајући се на секретара РВ САД Џ. Г. Роча приликом указивања на значај свемира и нових технологија у савременим условима ратовања, као и на сложености задатака везаних за њихово коришћење, Р. С. Дадни је написао да је „сваки прецизни напад крстареће ракете 'Томахавк' имао седам поступних операција: обавештајну припрему, лоцирање циља, командовање и руковођење, процену временске ситуације, лансирање, вођење (навигација) и процену ефеката. Само је једна од тих 'операција' била конвенционална (командовање и руковођење), а остале су зависиле од свемира и активности у њему“.¹⁹

Масовност коришћења система глобалног позиционирања једна је од главних карактеристика другог рата у Ираку. У време „Пустињске олује“, како се наглашава у америчкој војној штампи, један ГПС пријемник долазио је, просечно, на 1.000 војника, док је у операцији „Ирачка слобода“ пријемник ГПС био придат готово свим нивоима, укључујући појединачна борбена возила. У америчкој војној штампи се наглашава да разлика између првог и другог рата у Ираку није толико у употребљеној техници колико у начину њене примене. У другом рату, како се наглашава, показао се „драматичан напредак у прилазу војној доктрини и стратегији флексибилности“.²⁰ Широка употреба ОПД и система који их подржавају потврдила је да се логистичке базе не могу више сматрати позадинском зоном, а и појам фронта потпуно је замењен новим гледиштем о 'паралелном рату'“.²¹

Карактеристике и перспективе

Оружја прецизног дејства, претежно офанзивне намене, коришћена су у десетак оружаних сукоба: у Вијетнаму (1972/1973), на Блиском истоку (Трећи арапско-израелски рат, 1973), у долини Бека (Либан, 1982), Персијском заливу (1991), Босни и Херцеговини (1994/1995), СР Југославији (1999), Авганистану (2001) и у Ираку (2003). Користиле су их прете-

¹⁷ John A. Tirpak, *Time to Reload*, "Air Force Magazine", June 2003, p. 21.

¹⁸ „У операцији 'Ирачка слобода' постигнута је можда највећа интеграција видова оружаних снага САД – КоВ. РМ, РВ, МП, обавештајних служби и коалиционих снага“, написао је Г. Р. Копли (Gregory R. Copley, *A Pivotal War: Strategically, Tactically, and Technologically*, "Defense and Foreign Affairs", No. 5/2003, p. 3).

¹⁹ Robert S. Dudley, *Space Power in Gulf War*, "Air Force Magazine", June 2003, p. 2.

²⁰ Gregory R. Copley, *исто*.

²¹ Richard B. Myers, *The New American Way of War*, "Military Technology", 3/2003, pp. 64-69.

жно америчке снаге и, мање, оружане снаге неких других земаља чланица НАТО-а у сукобима у којима су учествовале, тј. снаге које су поседовале велику количину тих оружја. Ако се узму у обзир услови у којима су ОПД коришћане и однос снага зараћених страна, може се закључити да су ОПД коришћена претежно у тзв. *асиметричним ратовима*,²² у којима су показала бројне предности и назначила значајне промене у стратегијама и ратним доктринама великих сила.

Војни аналитичари САД наглашавају да је још прва масовнија употреба ОПД у Вијетнаму показала две велике предности: 1) уштеду у времену и материјалу, и 2) смањење губитака током извођења борбених задатака. Те предности су потврђене у каснијим оружаним сукобима које су водиле америчке и мултинационалне/коалиционе снаге. Потврђено је, наиме, да се коришћењем ОПД осетно смањује утрошак „муниције“ (пројектили, бомбе, ракете) потребне за поуздано уништење једног циља. У војним публикацијама, на пример, обично се наводи да је у Другом светском рату за уништење једног непријатељевог објекта било потребно, просечно, 9.000 „пројектила“. У Вијетнаму је тај број смањен на 300, а у каснијим сукобима један циљ је уништаван само једним „прецизним“ оружјем.²³ Извесно је, дакле, да се коришћењем ОПД значајно смањује број пројектила потребних за уништење једног циља, али је неизвесно да ли се смањују и трошкови рата, тј. да ли се развојем, производњом и борбеном употребом ОПД смањују трошкови припрема за рат и вођење рата.

Коришћењем ОПД значајно су смањени губици у људству и средствима ратне технике. То потврђују минимални губици снага САД и других земаља које су учествовале у операцијама „Пустињска олуја“, „Савезничке снаге“ и „Ирачка слобода“. Међутим, треба узимати у обзир чињеницу да су те операције изведене у условима асиметричног ратовања, па је неизвесно да ли би губици били тако мали да су противници поседовали слична офанзивна и одговарајућа дефанзивна средства.

У предности ОПД убраја се и могућност да се на самом почетку рата нападну стратегијски важни циљеви на читавој државној територији противника. То чини неопходним концентрисање великих снага и средстава на фронту и доприноси смањењу нападачевих губитака у људству и материјалних губитака. Та оружја се користе (или се могу користити) против селективно одабраних циљева, тако да се – према америчкој штампи – значајно смањују и непожељни накнадни ефекти, тзв. колатералне штете, у нападнутој земљи.

²² Изузетак је Трећи арапско-израелски рат, у којем су оружане снаге сукобљених страна биле, у основи, изједначене како по броју, тако и по техничкој опремљености.

²³ У америчкој штампи често се наводи да је у зони Персијског залива (1991) један бомбардер *F-117*, у једном налету, могао да уништи два циља, и да је стратегијски бомбардер *B-2*, у операцији „Савезничке снаге“ (СРЈ, 1999) избацаивао по 16 вођених бомби класе *JDAM* на 16 различитих циљева у једном налету (Gary L. Crowder, *Effects-Based Operations – The Impact Precision Strike Weapons on Air Warfare Doctrine*, „Military Technology“, 3/3003, pp. 16-21).

Преношењем тежишта ратних дејстава у дубину противникове територије реално се проширује и продубљује борбена зона, тако да читава територија постаје бојиште. На основу искустава везаних за употребу ОПД у рату у Вијетнаму и у зони Персијског залива, а затим и у другим сукобима, као и реалних могућности тих оружја која се лансирају са копна, са мора и из ваздушног простора, амерички војни теоретичари су развили теорију о *центру гравитације* (главни објект напада) и о *паралелном рату*.

„Центар гравитације“, према њиховој замисли, не морају да буду оружане снаге противника, већ његово политичко и војно руководство, јер се овладавањем његовом вољом или његовим уништењем остварују главни ратни циљеви.²⁴ Борба против политичког и војног руководства противничке земље, као „центра гравитације“, предузима се и води невојним и војним средствима и методама, уз настојање да се жељени циљ постигне без употребе војне силе, као последњег средства. У најновијем рату у Ираку главни објект напада било је државно руководство земље, али свргавање руководства, као и у неколико других покушаја, није било могуће без употребе војне силе. У том рату, међутим, дејства мултинационалних снага нису била усмерена само против објеката у којима се налазило (или се претпостављало да се налазило) ирачко руководство. Ради постизања главног ратног циља (рушење режима у Багдаду), мултинационалне снаге су примениле нов концепт – „паралелно ратовање“,²⁵ према којем се, претежном употребом ОПД, *сви главни објекти* нападају у, мање-више, исто време.²⁶ Циљ таквог напада је постизање, већ у првој фази, ефикасне контроле над бројним системима на којима се заснива моћ непријатеља (руководство, становништво, индустријска база, комуникације и оружане снаге) и, затим, концентрисање напора на системе (елементи националне моћи) чијим се овладавањем постиже крајњи ратни циљ.

Концепт „паралелног рата“ разликује се од класичног начина ратовања, који се у америчкој штампи означава и као „*серијско ратовање*“. У „*серијском ратовању*“ предузимају се поступни напади на основу „листе одабраних циљева“ ради њиховог поступног уништења (шема 1).

Начелник Здруженог генералштаба оружаних снага САД генерал Ричард Мајерс, у осврту на Други ирачки рат (2003), написао је да су америчке снаге у операцији „Ирачка слобода“ одступиле од традиционалне теорије о рату. То је учињено давањем одлучујуће улоге

²⁴ John A. Warden III, *Air Theory for the Twenty first Century*, „Battlefield of the Future“, Air University Press, 1995, pp. 103–124.

²⁵ Richard B. Myers, *исто.* (фуснота 18).

²⁶ Richard Szafransky, *Parallel War and Hyper War*, „Battlefield of the Future“, Air University Press, 1955, pp. 125–148.

авијацији, чије су борбене могућности вишеструко повећане²⁷ коришћењем оружја прецизног дејства. Да би то потврдио, генерал Мајерс је навео да је 8. ваздухопловна армија САД у нападима на Швајнфурт и Регенсбург са 315 бомбардера, августа 1944, само у једном налету изгубила 60 авиона и 600 људи. Због тог случаја и великих губитака савезничке авијације током 1943. и 1944. године амерички војни стратеги су почели озбиљније да размишљају о промени ваздухопловне доктрине. Међутим, велике промене у америчкој ваздухопловној доктрини, према генералу Мајерсу, уследиле су тек у рату у Персијском заливу (1991). Тада је један „стелт“ бомбардер *F-117* у једном налету могао да уништи два циља, па више нису биле потребне стотине авио-полетања и ризиковање стотине живота ради уништења једног циља. Ипак, ни у том рату реалне предности нису потпуно коришћене, јер је само један од пет ЛБА имао могућност ласерског вођења, па је „само једна од 20 избачених бомби била ласерски вођена“.²⁸ Сада сваки ЛБА у америчким оружаним снагама (у РВ, РМ и МП) може да употреби прецизно вођено оружје. На пример, *F-15E* може да уништи девет циљева у оквиру једног задатка, а *B-2* – 16 одвојених циљева са 16 сателитски вођених оружја у свим временским условима, дању и ноћу, каже генерал Мајерс. Генерал Мајерс наглашава да ефикасна употреба ОПД класе ваздух–земља зависи од правилног функционисања осталих елемената савремене борбене моћи, првенствено од обавештајне делатности и система командовања и руковођења. Само добрим функционисањем тих система обезбеђује се прецизност која значи „мање бомби, мање авиона, мање посада, мање губитака. Сви ти чиниоци доприносе повећању војне моћи и политичке снаге САД“, каже генерал Мајерс.

Оружја прецизног дејства и велики рат

Извесно је да савремене војне технологије, првенствено оне трансформисане у ОПД и у системе за њихову подршку, снажно утичу на промене у стратегијама и ратним доктринама великих сила и других земаља. Такве промене су највидљивије у стратегији и ратној доктрини САД, које су готово апсолутни лидер у развоју нових војних технологија и њиховој ратној примени. За нове војне стратегије и оперативне доктрине САД, међутим, карактеристично је, поред осталог: 1) да се формулишу првенствено у ваздухопловној школи (школа која сматра примарном улогу ваздухопловства у рату), и 2) да се конципирају првенствено за мале, несиметричне ратове. У војној штампи САД веома мало се говори о стратегији и ратној доктрини које би се примениле у евентуалном великом рату – у сукобу једнаких или приближно једнаких противника.

²⁷ Richard Myers, *исто* (фуснота 18).

²⁸ *Исто*, стр. 65.

Генерал Мајерс наводи да је познати амерички војни теоретичар и последњи командант 8. ваздухопловне армије у Другом светском рату, у Тактичкој школи Ваздухопловног корпуса САД у Војној бази Максвел, још тридесетих година 20. века покушао да ваздухопловству да „већу улогу од артиљеријске далекометне подршке“ и да развије вештину и науку утврђивања и напада кључних „чворишта“ или „центра гравитације“.²⁹ Много касније, деведесетих година 20. века, сарадници Ваздухопловног универзитета у истој ваздухопловној бази разрадили су теорију о избору и нападу центра гравитације, о информатичком и паралелном рату, револуцији у војним пословима, и слично.³⁰

Развој нових стратегија и ратних доктрина САД с погледом на мале и асиметричне ратове произилази из постојећег односа снага у свету и одговара глобалној политици САД као једине светске суперсиле. Политички и војни стратеги САД, наиме, процењују да у наредних од десет до петнаест година, можда и дуже, САД неће имати одговарајућег противника и да ће војни напори САД бити усмерени на борбу против земаља које угрожавају светски мир и на противтерористичку борбу.

Када је реч о утицају ОПД на стратегију и ратну доктрину треба, ипак, разматрати могућу улогу тих оружја у евентуалном великом рату. Руски стручњаци сматрају, на пример, да је реално очекивање да се сваки будући рат који би предузела земља (или група земаља) која поседује велике количине ОПД и услове за њихову употребу од почетка води тим оружјима.³¹ Та претпоставка је сасвим логична. Вероватно би сваки велики будући рат био започет и вођен претежно ОПД, али би употреба тих оружја и улога појединих видова оружаних снага зависиле од бројних геостратегијских и других услова. Такав рат би се на европском стратегијском простору, на пример, вероватно разликовао од рата на азијском стратегијском простору. Такође, велики рат у Европи тешко може да се замисли без великог ангажовања копнених снага, чија је улога у малим, асиметричним ратовима постала готово споредна. Враћање модификованом моделу класичног рата, међутим, није у супротности са изузетно великом улогом ОПД, која би се, вероватно, користила за: дејства и подршку снага КоВ, укључујући и ваздухопловну подршку; изоловање бојишта и „покривање“ ратишта (за дејство против циљева на читавој територији противника) и трупу и територијалну ПВО/ПРО.

²⁹ Исто.

³⁰ Погледи наведени у публикацији "Battlefield of the Future – 21st Century Warfare Issues", Air University Press, Sept. 1995.

³¹ Погледи наведени у руском војном часопису "Military Parade", No. 2/2003, чији је већи део посвећен питањима која се односе на „високо прецизна оружја“.

За подршку снага КоВ користила би се сва ОПД тактичке намене: противоклопне вођене ракете, артиљеријски вођени пројектили, ракете класе земља–земља малог домета, прецизно вођена оружја ПВО намењена за борбу против ваздухоплова на малим и средњим висинама и ОПД класе ваздух–земља. У подршци снага КоВ била би коришћена и тзв. касетна оружја са вођеном „поткалибарском муницијом“. Наведена ОПД у подршци снага КоВ вероватно би била коришћена у великим количинама, што би могло да утиче на промену карактера бојишта, као и борбе у непосредном додиру снага супростављених страна.

Оружја прецизног дејства имала би веома велики значај и у дејствима за *изоловање бојишта*, уколико би се указала таква потреба (у случају дуготрајног сукоба, што подразумева, и чини неопходним, привлачење снага из дубине ради ојачања и попуне снага на фронту). Дејства за изоловање бојишта, наиме, усмерена су првенствено на неутралисање другог ешелона снага противника ради умањења њихове борбене способности до нивоа на којим ће бити неспособне да одлучујуће утичу на ток борбених дејстава.

Још почетком осамдесетих година 20. века стратеги Пентагона су дефинисали концепт „ваздушно–копнене битке“, а планери НАТО–а – концепт „напад на снаге у приближавању“, познат по скраћеници *FOFA (Follow-on Forces Attack)*. Ти концепти су били намењени управо за изоловање бојишта, а развијени су на основу постојећих ОПД, која су у међувремену усавршена. У случају великог рата у Европи, за изоловање бојишта била би употребљена ОПД оперативне намене: вођени ракетни системи класе земља–земља и море–земља, и ОПД класе ваздух–земља. Према америчким гледиштима, највећи значај у томе имале би, ипак, ваздухопловне снаге.

У дејствима за изоловање бојишта вероватно би се ОПД концентрисала на онемогућавање груписања противникових снага у оперативној дубини његове територије, дезорганизовање његових система командовања, руковођења и веза, доношење ненадокнадивих губитака другим ешелонима, успоравање њихових акција и спречавање логистичке подршке, неопходног ојачања и попуне снага на фронту.

„*Покривање ратишта*“ није нови вид ратних дејстава у великом рату. Ваздухопловне снаге савезничких земаља у Другом светском рату „покривале“ су дејствима против војних и цивилних циљева читаву територију Немачке и делове територија окупираних земаља. Међутим, велике борбене могућности ОПД мењају карактер тог вида дејства. Са релативно малим бројем тих оружја и малобројним платформама за њихово лансирање, уз мале губитке, може да се уништи релативно велики број циљева и да се за релативно кратко време паралише живот земље(а) у сукобу. За „покривање ратишта“ нормално би се користила ОПД стратегијске намене. То су, првенствено, ракете великог домета које се лансирају са земље и са мора, испод морске

површине и из ваздушног простора и вођене авио-бомбе. Према бројним показатељима, САД и Руска Федерација, а у мањој мери и неколико других земаља, системски раде на даљем усавршавању тих оружја: повећању домета, отпорности и прецизности, и испољавању ефекта у дејствима на циљ.

У евентуалном великом рату у којем би се масовно користила ОПД, сем борбе у ваздушном простору, била би значајна и средства у системима *противваздушне/противракетне одбране*, као и средства за борбу против ПВО/ПРО система. За те сврхе би се првенствено користила ОПД класе земља-ваздух и ваздух-земља.

Дејства ракета свих класа које се користе за задатке „изоловања бојишта“ и „покривања ратишта“, као и авио-бомбе, могу да се означе као *дејства из ваздушног простора*. Та дејства су офанзивна, насупрот дејствима дефанзивног карактера. Велике силе улажу значајне напоре у повећање могућности дејстава и једног и другог карактера, при чему, изгледа, постижу веће резултате у развоју средстава којима се обезбеђује повећање офанзивних могућности.

Америчка војна стратегија, конципирана за савремене и евентуалне будуће ратове, да би обезбедила потпуну ефикасност средстава намењених за офанзивна дејства, захтева од оружаних снага САД, поред осталог, да обезбеде супериорност у ваздушном простору и у електромагнетном спектру. Тај захтев је упућен првенствено снагама РВ и ваздухопловним компонентама РМ и МП, чија су руководства усвојила оперативни концепт *узастопни удари (successive strikes)*. „Узастопни удари“ наносе се првенствено по системима ПВО/ПРО и положајима средстава у тим системима. Америчке и мултинационалне/коалиционе снаге тестирале су тај концепт у операцијама „Пустињска олуја“, „Савезничке снаге“ и „Ирачка слобода“. Његова примена у тим операцијама, према оценама америчких војних аналитичара, била је веома успешна.

Реално је очекивање да би у евентуалном будућем великом рату борба између средстава у системима ПВО/ПРО и средстава којима се дејствује из ваздушног простора против њих била веома интензивна и широких размера. У тој борби ОПД имала би доминантну улогу, а њихова дејства би се комбиновала са електронским и противелектронским дејствима.

Закључна разматрања

Оружја прецизног дејства и њихов утицај на војне стратегије и ратне доктрине постали су стварност. Коришћена су у оружаним сукобима вођеним током последњих тридесет година и у њима је систематски повећаван њихов значај. У Вијетнамском рату, на пример, та оружја су коришћена повремено и спорадично, а у операцији „Савезничке

снаге“ (агресија НАТО-а против СРЈ) коришћена су у целокупном војшном/стратегијском опсегу. Њихова улога у уништењу циља повећана је са два на четири одсто укупно употребљене „муниције“ у Вијетнаму и са 10 одсто у првом рату у Персијском заливу на више од 60 одсто у нападу ваздухопловних снага НАТО-а на СР Југославију и на око 70 одсто у операцији „Ирачка слобода“. Према томе, очигледна је тенденција даљег повећања улоге ОПД у савременом рату.

Мада су ОПД користиле углавном оружане снаге САД и неких других земаља чланица НАТО-а, и то у „асиметричним ратовима,“ могу се, ипак, претпоставити неки правци даљег развоја тих оружја и њихов утицај на будући рат и начин његовог вођења. Развој ОПД, на име, усмерен је на: 1) повећање домета, прецизности и пробојно-разорне моћи; 2) њихово све веће интегрисање у друге системе оружане борбе, и 3) пролиферацију те категорије оружја, тј. повећање броја земаља чије оружане снаге уводе у наоружање разне врсте и категорије оружја прецизног дејства.

У вези с даљим развојем ОПД, осим на повећање домета и прецизности, напори великих сила усмеравају се на смањење њихове осетљивости на електронска дејства и на ПВО/ПРО ватру, а нарочито на смањење осетљивости ОПД великог домета, као што су крстареће ракете и вођене авио-бомбе (у досадашњим сукобима, нарочито у падима ваздухопловних снага НАТО-а на СРЈ, таква оружја показала су одређену рањивост у лету ка циљу). Такође, посебни напори се улажу у развој и примену нових („невидљивих“) технологија и у унапређење противелектронске заштите.

Оружја прецизног дејства великог домета, укључујући и вођене авио-бомбе, чине један од елемената интегрисаних у изузетно *комплексан систем* обједињених снага и средстава у заједничком обављању функција, као што су осматрање, идентификовање и праћење циља (обавештајна делатност); преношење, пријем, обрада и анализа података (компјутеризација); доношење одлука и издавање наређења (систем командовања и руковођења); упућивање оружја на циљ (лансирање) и његово вођење у лету (навигација), и процена ефеката дејства на циљ – све то у готово реалном времену. Употреба ОПД, у ствари, постаје све више изузетно сложена операција, у којој се око таквог оружја и у његову борбену употребу укључују веома разноврсна средства најсавременијих војних технологија лоцирана на копну и на мору, у ваздушном простору и у космосу.

Релативно *велики број земаља поседује ОПД* из властите производње или из увоза, и тај се број постепено повећава. Међутим, то су ОПД претежно тактичке и оперативно-тактичке намене. Мало је земаља које поседују и ОПД стратегијске намене, тј. оружја која се лансирају с великих удаљења од циља и изван домета савремених ПВО/ПРО средстава. Вероватно и у наредном периоду (до 2020. годи-

не) тај број неће бити значајније повећан због, поред осталог, великих трошкова за развој и производњу тих оружја и њихових платформи, као и за стварање услова за њихово коришћење у рату (у коришћењу ОПД стратегијске намене све већи значај има космос – сателитско вођење).

За развој, производњу и борбену употребу ОПД, нарочито великог домета (стратегијска), и система за њихову подршку неопходна је високо развијена техничко-технолошка и индустријска база, задовољавајућа материјална основа и одговарајући стручни кадар. С обзиром на то, као и на друге околности, објективно само неколико земаља у свету може да има веће количине тих оружја и да рачуна на њихову ефикасну употребу. Међутим, материјална и интелектуална ограничења у развоју, производњи и борбеној употреби ОПД не умањују њихов значај и њихов утицај на промену карактера рата, пре свега оружане борбе, и начина његовог вођења. Средства ратне технике развијена на основу нових технологија убрзано се уводе у оружане снаге многих земаља, а системи вођења–самонавођења уграђују се у све главне чиниоце ватрене моћи. Тако су системи ОПД постали главни чиниоци преобликовања карактера савременог рата. У том смислу највећи утицај испољавају ОПД великог домета и ефикасно-сти која поседује ограничен број земаља, чији стратегији усмеравају даљи развој војне мисли.

Оружја прецизног дејства изазвала су нову војну револуцију, већу и далекосежнију од било које раније војне револуције. Њен значај и домети не огледају се само у разорној и убојној моћи тих оружја, што је случај с нуклеарним оружјем, већ и у схватањима начина и метода њихове употребе у офанзивне сврхе и одбране од њих. Што се одбране тиче, све већи значај ОПД у савременом рату доводи у све тежи положај мале и неразвијене земље, које, по правилу, немају снаге и средства довољне за успешно супротстављање њиховој офанзивној употреби. Такве земље ће бити све упућеније на изградњу унутрашње безбедности и услова у којима се смањује опасност од спољњег угрожавања њиховог територијалног интегритета и државног суверенитета.

Војна индустрија у условима транзиције економског система земље

УДК: 623.483 : 338.2

Проф. др Драгомир Ђорђевић, пуковник*

Војна индустрија, као интегрални део привреде, има карактеристике које је чине специфичном производном делатношћу. Производи војне индустрије су различите врсте система наоружања и војне опреме који имају посебну намену, из чега произилази и посебан третман те производње.

Производи војне индустрије су роба са специфичним својствима, па се њихова производња и промет морају посебно регулисати и остваривати под строгим друштвеном контролом. Према економским критеријумима, карактер војне индустрије огледа се, између осталог, у: а) пословању према строго утврђеном реду; б) непрекидном и обавезном задовољавању одређених специфичних потреба друштва као целине, и ц) располагању специфичним капацитетима. Будући да су предузећа војне индустрије робни произвођачи, неодвојиви су део и чинилац укупног система друштвене репродукције робне производње. То намеће обавезу да се у њиховом функционисању и економници доследно следе начела која важе за све друге произвођаче у условима робне производње. Такође, због природе и карактера војне индустрије који је сличан карактеру државе као институције, у свету постоји пракса државног утицаја на основне услове њеног привређивања.

Кључне речи: *транзиција, војна индустрија, средства наоружања и војне опреме, тржишне трансакције, транснационалне корпорације, капацитети војне индустрије.*

Увод

Војна индустрија, као интегрални део привреде, има карактеристике које је чине специфичном производном делатношћу. То су, пре свега, специфичности њених производа. Наиме, производи војне индустрије су различите врсте система наоружања и војне опреме који

* Аутор је запослен у Министарству одбране Србије и Црне Горе.

имају посебну намену. Та посебност утиче на пословну и развојну политику војне индустрије. Међутим, сам процес производње у њој чини отворен систем јер је интегрално повезан са осталим привредним делатностима, и то почев од снабдевања сировинама и репроматеријалима, преко разноврсних кооперантских односа, до добијања финалног производа. Из посебности намена производа војне индустрије произилази посебан третман њене производње, јер за производњу наоружања и војне опреме постоји посебан друштвени интерес и она има приоритет у укупној одбрамбеној политици земље. Војна индустрија је, дакле, интегрални део привреде, с једне стране, а са друге стране, то је важан елеменат система одбране земље. Та двострука улога војне индустрије опредељује њено место и значај у структури друштвено-економског система земље.

Пошто су предузећа војне индустрије робни прозвођачи, логично је да су и неодвојиви делови и чиниоци система друштвене репродукције робне производње. То намеће обавезу да се у њиховом функционисању и економици доследно следе начела која важе за све друге робне прозвођаче у условима робне производње. Истовремено, с обзиром на карактеристике производа војне индустрије и посебне услове који владају на тржишту тих роба, поставља се питање да ли је могуће да се ти производи размењују на тржишту само у условима тржишне конкуренције, без административне регулације и уз искључивање монополског понашања. Односно, да ли је могуће да се развојем и функционисањем војне индустрије, као и вредновањем њених производа, управља у складу са објективним деловањем економских законитости робне производње и да се, при томе, уважавају специфичности њених производа.

Употребна вредност производа војне индустрије

У мноштву роба које се реализују на тржишту посебно место припада средствима наоружања и војне опреме.¹ О карактеру тих средстава постоје различита схватања. Према једном, средства наоружања и војне опреме имају карактер и особине робе, а према другом схватању та средства немају карактер робе.

Производња наоружања и војне опреме, без обзира на намену, у капитализму се сматра робном производњом која раднику доноси доходак, а власнику средстава за производњу вишак производа (профит) неопходан за умножавање капитала. Капиталисту прозвођача наоружања не интересује његова употребна, већ само прометна вредност, која се одређује према степену тражње на унутрашњем и међу-

---

¹ Под средствима НВО подразумевају се наоружање и војна техника, средства за материјално-техничко обезбеђење оружаних снага и специјална средства за производњу тих роба.

народном тржишту. На основу тога, може се прихватити да су средства НВО роба, производ људског рада који има употребну вредност за друге и који је произведен да буде размењен, тј. произведен је с намером да се за њега добије одговарајућа противвредност. Будући да се средства НВО могу употребити на штетан, опасан, злочиначки и, уопште, аморалан начин, њихов се промет, односно размена, регулише посебним законом у свим цивилизованим земљама.

Привредни субјекат у условима робне производње средства НВО не производи за себе, већ за друге – за војску своје или неке друге земље, на које их преноси разменом. У процесу те размене привредни субјекат, произвођач средстава НВО, добија противвредност изражену у новцу. На тај начин рад уложен у производњу средстава НВО непосредно учествује у стварању друштвеног производа и националног дохотка.

Значајна карактеристика средстава НВО – специфична квалитативна одређеност (поузданост, прецизност), чини их робом другачијом од роба за цивилне потребе, што је везано за посебно наменско одређење војне производње. Њен натурално-материјални облик чини концентрација рушилачких особина. Како је употребна вредност средстава НВО, директно или посредно, срачуната на уништење људи и разарање резултата њиховог рада, а не на задовољење (у својству средстава за производњу или средстава за потрошњу) обичних човекових потреба и увећање друштвеног богатства, што више средстава НВО служе рушилачком циљу, што је непосреднија таква њихова улога, специфичнија су њихова својства и њихова суштина се све више удаљава од производа за цивилне потребе.

До недавно се употребна вредност средстава НВО, више него икада раније, реализовала непосредно на бојишту. Она се користи за уцењивање и застрашивање народа и држава, као и за економско изнуривање противника. Познати војни теоретичар К. Н. Донели, између осталог, приметио је: „Ако се не узме у обзир нуклеарно оружје, највећу опасност за совјетско друштво не представљају тенкови, бродови и авиони Запада, већ све већи јаз у животном стандарду између Истока и Запада, јаз који с мора премостити ако совјетско друштво, онакво какво је, треба да опстане⁴². Сталним изменама употребних вредности средстава НВО доприноси и оштра конкурентска борба земаља на светском тржишту оружја. Ти закони присиљавају произвођаче да активније усавршавају продукцију, не само да је прилагођавају за потребе купца него и да, у одређеној мери, формирају потребу. У садашње време основни елементи војне моћи јесу сложени системи оружја, који се састоје од убојних средстава (бомбардер или ракета), средства за обезбеђење и помоћних средстава (стационарна опрема,

⁴² С. Н. Donnelly, *Будућа совјетска војна политика*, део I, Доктрина и привреда, ЦВНДИ, Београд, 1989, стр. 9.

уређаји за навигацију, навођење, везу, скупљање и обраду информација), средстава управљања и материјално-техничког обезбеђења. Осим тога, компоненту система оружја чине и знање, техничка документација и, често, специјално оспособљени персонал.

Морфологија тржишта производа војне индустрије

Робна производња и тржиште су нужност и садашње и догледне фазе развоја наше земље. Модерна робна производња није нам потребна само због задовољавајућег економског развоја већ и због развоја друштвених односа за које смо се определили. Не постоји ниједна високо развијена земља која је то постала прескачући и игноришући робну производњу. Резултат југословенског експеримента из седамдесетих година са неробним привредним системом била је тешка криза. Под робном производњом се подразумева, између осталог, слободно повезивање људи, објективно вредновање њихових роба и аутономија радног колектива. Тржиште је дериват робне привреде, начин њеног испољавања.

Производња средстава НВО ограничена је количински и технолошки. Промет и продаја изван ОС ограничени су и контролише их друштво. Бројним законским прописима обезбеђени су произвођачима НВО посебан статус и права, али су на специфичан начин регулисана и одређена питања, као: финансирање инвестиција и развоја, обезбеђење девизних средстава, ослобађање од плаћања царине, снабдевање репроматеријалом, услови кредитирања итд.

Начин функционисања тржишног механизма, као и позитивни и негативни утицаји тог функционисања на укупна привредна и друштвена кретања, значајно зависе од постојећих форми тржишта, односно од морфологије тржишта (како се у економској литератури често наводи). Структуре тржишта битно утичу на услове размене, формирање цена и понашање привредних субјеката, првенствено произвођача и продаваца, али и потрошача и купаца. Од тржишних структура зависи слобода деловања тржишних снага – конкуренције. Ефикасно регулисање односа на тржиштима претпоставља познавање њихових структура, и то утолико пре уколико те структуре имају израженије карактеристике монопола и олигопола, као индустрија наоружања и војне опреме.

Поједини аутори различито групишу чиниоце који утичу на тржишно стање. С обзиром на процес и механизме формирања цена средстава НВО, они се могу сврстати у три основне групе:

- број продаваца и купаца који обављају тржишне трансакције;
- карактер производа индустрије НВО;
- еластичност тражње средстава НВО.

Број продаваца и купаца који обављају тржишне трансакције један је од најзначајнијих чинилаца који утичу на тржишну структуру. Полазећи од емпиријске чињенице да је економска моћ сваког појединог продавца или купца утолико мања уколико је на одређеном тржишту њихов број већи, Штакелберг је за класификацију тржишних стања користио број учесника. Његова класификација обухвата девет тржишних стања.

Доминанти облик тржишта средстава НВО јесте билатерални монопол, који се јавља када се на тржишту међусобно супротставе један монопол и један монопсон, односно када се и са стране понуде и са стране потражње јавља по један продавац или купац. Други облик тржишта средстава НВО, који се ређе јавља, јесте квазимонопсон, а изузетно се јавља и монопсон. Ако постоји само један купац производа на тржишту и мало произвођача реч је о квазимонопсону, а у ситуацији када има много произвођача – о монопсону.

Све тржишне структуре, осим потпуне конкуренције, спадају у имперфектне структуре. Основне карактеристике имперфектних тржишних структура јесу: диференцирани производи и цене за исту намену, значајан утицај произвођача и купца на процес формирања тржишних цена, релативно слабија мобилност средстава итд. Објективна материјална основа настајања и ширења монополских структура садржана је у процесу концентрације и централизације, а сам тај процес израз је захтева савременог техничког и технолошког развоја. С аспекта размене, првенствено се морају узимати у обзир негативне последице постојања монопола, а с аспекта производње – преимућства крупне производње и великих економских и технолошких целина која су неопходан услов техничког прогреса.³

Политика цена коју воде монополи лимитирана је узајамном зависношћу обима и трошкова производње, с једне стране, и цене обима производње, с друге стране. З. Пјанић указује на објективне границе приликом одређивања монополских цена: „Монополист води наредо политику количине робе и политику цена везујући због својих трошкова већу количину робе са мањом ценом и мању количину са већом ценом; тиме он нагони купца да се прилагоди његовим понудама или према количини или према цени; дакле, монопол се појављује као формулатор опција“.⁴

³ Ј. К. Галбрајт у књизи *Нова индустријска држава* пише да се монополизација сматра „кулминацијом непоштеног утицаја на цене. У енглеском језику још само неколико речи носи тако јак призвук опакости, као реч монополизам. То су речи: превара, проневера, субверзија и содомија“ (према: И. Стојановић, *Социјализам и тржиште*, „Економика“. Београд, 1988. стр. 262).

⁴ З. Пјанић, *Теорија цена*. „Савремена администрација“. Београд, 1979. стр. 288.

Различити степени концентрације понуде и тражње резултат су објективног тока концентрације производње и коришћења, на тој основи, економских предности у снижавању трошкова производње по јединици производа. Поред наведеног објашњења високе концентрације понуде и тражње, развојем производних снага у многим малим земљама та је концентрација просто изнуђена малим домаћим тржиштем, те на њему, једноставно, нема места за већи број произвођача истог производа. Домаће тржиште за већину производа, а посебно средстава НВО с високом концентрацијом понуде, мало је за оптималне серије чак и за само једног произвођача. Оно је, тим пре, недовољно за деконцентрисану понуду више произвођача, што намеће потребу да се домаћа производња средстава НВО у што већој мери јавља као понуда и на тржиштима других земаља.

Садашње светске, а и наше, производе индустрије НВО карактерише следеће:

1) Реч је (најчешће) о сложеним техничким системима НВО који се, по правилу, производе у великим серијама, из чега произилазе:

– високи фиксни трошкови по јединици производа;

– високо учешће трошкова развоја и освајања (годишња издвајања за ту намену код нас износе, у просеку, од два до три одсто годишње од средстава намењених за набавку НВО, док је у свету тај проценат знатно већи);

– дуг циклус репродукције и убрзано финансирање – „фазна наплата“, с циклусом репродукције дужим од три месеца.

2) Пројекте раде јаке корпорације – јаки производно-технички системи.

3) Трошкови садашње генерације оружја већи су него за претходну генерацију од три до пет пута јер електроника преузима доминантно место, посебно у сложеним техничким средствима, са учешћем и већим од 50 одсто у јединачној цени средстава.

4) Са развојем војних пројеката нема неизвесности – сви су трошкови покривени. Дакле, војни програми су интересантни привредним субјектима и због тога што са њима нема ризика.

5) Транснационалне корпорације постају покретачка снага војноиндустријских комплекса у свету (техничка подела рада – специјализација, веће серије и нижи трошкови основа су тог концепта).

6) Основни ценовни однос је: трошкови плус профит. Просечна профитна стопа на војним програмима на домаћем тржишту и у земљама тржишне привреде тежи просечној профитној стопи одговарајуће гране.

7) У пракси, економски критеријуми производње средстава НВО често престају да буду примарни – замењују се политичким критеријумима.

Наведене карактеристике производа индустрије НВО не обезбеђују уређено тржиште оружја. Наиме, у тој области нема праве конкуренције, па ни закон понуде и тражње не може да има праву селективну, алокативну и дистрибутивну функцију. У случају административног ограничавања монополских цена потребна је изузетна инофрмисаност, стручност, па и далековидост. У супротном, та ограничења могу друштву и привреди да нанесу више штете него користи. Административно државно регулисање цена има много противника, нарочито у земљама са развијеном тржишном привредом. Најмање је таквих противника када је реч о онемогућавању монополистичког формирања цена.

Еластичност тражње средстава

Ценовна еластичност тражње омогућава да се установи емпиријски однос између промена у цени и промена у траженој количини. Ако снижење цена има за последицу мањи, а повећање цена већи обим продаје, тражња је нееластична, и обрнуто. Међутим, цена је само једна од детерминаната тражње производа (ту су још куповна снага, број купаца итд.). У условима постојања конкуренције обим продаје који може да реализује једно предузеће зависи од цена конкуренције, па оно мора да одреди однос својих цена према ценама конкурентских предузећа.

Када је реч о ценама средстава НВО, значајна су оба аспекта еластичности тражње. У условима непостојања конкуренције (нефлексибилни и предимензионирани капацитети), актуелан је однос између цена и тражених количина. Наиме, предузеће је изузетно заинтересовано за већи проценат запослености капацитета и спремно је да понуди и нешто нижу цену него што би то учинило у условима потпуне незапослености. Насупрот томе, у условима постојања конкуренције (два или више произвођача) предузеће је присиљено да преагује на промене цена конкурената него на промене у тражњи и трошковима.

У случају монопола тржиште је мање-више аутономно: предузеће може да води активну политику цена свог производа. При томе је монополист ипак суочен са извесном могућношћу супституције, јер на промене цена његовог производа купци поступно реагују обимом својих куповина. Дакле, тражња није потпуно нееластична, већ само сразмерно нееластична. Повећање продаје производа монополистичког предузећа условљено је сталним опадањем цена, тако да му је за сваки обим већи од нуле гранични приход мањи од просечног прихода, а онда

и гранични приход мањи од цене с обзиром на губитак који изазива потребно снижење цена, у односу на цену претходне јединице, да би се повећала продаја за једну јединицу.

Због издвојености монополистичког тржишта, унакрсна еластичност тражње између цена на њему и било којег производа неког појединачног предузећа равна је нули. Не постоји никаква значајна међусобна повезаност између политике цена монопола и тржишног понашања других произвођача. Другим речима, унакрсна еластичност тражње показатељ је утицаја политике цене предузећа на укупан приход његовог конкурента. Сразмерна нееластичност тражње и нулта унакрсна еластичност тражње два су значајна обележја тржишта средстава наоружања и војне опреме.

Назначене карактеристике средстава НВО и висока концентрација понуде и тражње изнуђена ограниченим домаћим тржиштем за средства НВО упућују на закључак да је реч о „билатералном монополу“ као доминантном облику тржишта средстава наоружања и војне опреме. Постојање таквог облика тржишта један је од значајних аргумената за став да тржиште не може да буде једини регулатор привредних процеса у индустрији НВО и, посебно, за став да је у области тржишта и цена непходан одређени друштвени утицај.

Карактеристике и механизми функционисања војнопривредних комплекса

Даниел Тод наводи карактеристике предузећа војне индустрије и пореди их с карактеристикама предузећа која производе за општу намену (цивилне потребе). Упоредне карактеристике су приказане на следећи начин:⁵

ОДБРАНА	ТРЖИШНА ТЕОРИЈА (ЦИВИЛНА)
Тржишне карактеристике	
<i>Структура:</i>	
– монополистичка (зависност од одбрамбеног снабдевања);	– Конкурентско: секторско/индустријска специфичност;
– институционализована међузависност између произвођача и потрошача;	– искљученост државе из производње;
– монополска/олигополска за извесне производе;	– конкуренција за делове тржишта, важност рекламе.
– нагомилавање одбране;	
– конкуренција за цело тржиште, минимална реклама.	

⁵ Daniel Todd, *Defence Industries a Global Perspective*, Romtledje, London and New York, 1988, pp. 70-71.

ОДБРАНА	ТРЖИШНА ТЕОРИЈА (ЦИВИЛНА)
<p>– <i>Стабилност:</i></p> <p>– контингент (на државном сагледавању међународних односа и политичким разлозима и државној политици);</p>	<p>– Подређена краткорочним, средњорочним и дугорочним пословним циклусима, тржишни услови;</p>
<p>– одражавање истраживачко-развојног и производног капацитета за стратешке циљеве кроз систем следовања, систем дела, систем доделе;</p> <p>– социјализација ризика.</p>	<p>– силе равнотеже.</p>
<p><i>Административни трошкови:</i></p>	
<p>– чврсто утврђени горњи трошкови РАЦИО: режијски запослених – 100, производно запослених – 69, 7 у одбрани;</p>	<p>– У цивили – 36.</p>
<p>– од највеће важности су односи са владом (информације и утицај).</p>	
<p><i>Искоришћеност капацитета:</i></p>	
<p>– Ниска, повећани капацитети за мобилизацију;</p>	<p>– Висока стопа искоришћености 85–95 одсто;</p>
<p>– удео државног власништва над фабрикама и опремом у спрези с приватним олакшицама.</p>	<p>– приватно власништво над фабрикама и опремом.</p>
<p><i>Локацијска ограничења:</i></p>	
<p>– политички и стратегијски разлози;</p>	<p>– Тржишни и трошкови разлози (маргинална теорија локације);</p>
<p>– трошкови/унапређења по инерцији.</p>	<p>– владин утицај.</p>
<p>– Интерне карактеристике</p>	
<p><i>Одлучивање:</i></p>	
<p>– Значајна владина (купац) иницијатива у процесу доношења одлука, као:</p> <p>1) спецификација производа и стандарда,</p> <p>2) производни процес;</p>	<p>– Руковођење има аутономију над производним и маркетиншким одлукама;</p> <p>– производња за инвентар.</p>
<p>– бирократски, организациони и политички притисци;</p>	
<p>– производња након продаје.</p>	
<p><i>Цене:</i></p>	
<p>– Пропорционалне укупним трошковима (уговорни трошкови плус клизне клаузуле);</p>	<p>– Чиниоци понуде и тражње (тржиште).</p>
<p>– ценовни чиниоци подређени технолошким чиниоцима;</p>	
<p>– уговорене између купца и продавца;</p>	
<p>– трошкова и субвенцијска максимизација;</p>	
<p>– значај надлежности и одговорности.</p>	

ОДБРАНА	ТРЖИШНА ТЕОРИЈА (ЦИВИЛНА)
<i>Век трајања производа/истраживање и развој:</i>	
– Технолошки критеријум доминантног развојем производа;	– Укључује економске и техничке критеријуме;
– технолошки динамизам;	– производна диференцијација.
– значајно директно државно јемство за истраживачко-развојне трошкове;	
– јединствени производи, посебно на основу технолошких критеријума.	

Закономерности развоја војне индустрије у највећој мери опредељују механизме њеног функционисања. Дубоки траг на њене особности остављају „државне наруџбе“ и карактер и специфичности производа војне производње. Значајно је да размере делатности војне индустрије умногоме зависе од политике и војних наруџби државе – јединог или основног купца и потрошача наоружања и војне технике.

Постојање једног купца наоружања и војне технике, релативно мали број великих државних војних пројеката и ограничен број великих војноиндустријских корпорација чине специфичним целокупан механизам функционисања војне економике и доприносе узајамном дејству добављача војне продукције и државних органа и развоју партнерских односа међу њима. У војној сфери, међу продавцима и потрошачима постоје сталне и тесне везе. Ниједан војноекономски програм не може да се оствари док се за то не доделе средства, па је решење многих проблема војне производње везано, пре свега, за војни буџет.

Због сложености и све веће вредности савременог наоружања и војне технике, као и повећаних војних припрема, без активне помоћи државе многе војне програме не могу да остваре ни поједине, ни обједињене корпорације. Велики системи оружја, атомске подморнице, авионосачи, ракетни и навигациони системи итд. могу да се остваре само уз помоћ државе, која се ослања на научни и производни потенцијал читаве земље и користи моћни механизам државног финансирања.

С повећањем сложености наоружања и војне технике повећава се и њихова вредност. Објективни процеси производње све сложенијег наоружања и војне технике и поскупљења – раст капиталних (фиксних) трошкова по јединици произведене продукције – условљавају постојање посебног „финансијског и научног прага“ да би корпорације могле да учествују у војној производњи. Уколико се тај „праг“ пређе, корпорација може да рачуна на значајне уговоре с државно-војним органима. Постојање тог „прага“ условљава да се већина најинтересантнијих уговора за велике системе оружја поверава водећим војноиндустријским корпорацијама.

Форме и методе директног административног и законодавног – регулисања, укључујући разраду текућих и дугорочних планова у области војне производње, имају обавезан директивни карактер и непосредно утичу на војну економику. На пример, у САД постоји Закон о војној производњи којим се дају широка права и могућности председнику и америчкој влади у области ширења и стимулисања војне производње, успостављању, у случају потребе, приоритета „у војним набавкама“, „акумулацији“ залиха и контроли расподеле дефицитарних сировина и материјала, регулисању цена итд.

У земљама развијеног капитализма веома је распрострањена пракса да држава учествује у формирању, ширењу и модернизацији основних производних фондова добављача наоружања и војне технике путем отписа свих (или већег дела) одговарајућих расхода војноиндустријских корпорација. Као важна форма учешћа државе у решавању проблема формирања обртног капитала војних добављача јављају се системи „авансних“ и „прогресивних“ плаћања – специјалне дотације. Део сопственог капитала војноиндустријских концерна у СР Немачкој нижи је од 8,1 до 21,8 одсто, у просеку, од дела сопственог капитала великих индустријских концерна у земљи.⁶ У САД око половина основног и до 90 одсто обртног капитала војних добављача формира се на рачун државног буџета.⁷ Према предрачунима америчког специјалисте у области војне економике Д. Генслера, велики добављачи наоружања и војне технике у САД стварно добијају до 80 одсто вредности наруџби у облику државног аванса. Добијање државног аванса – закључује Генслер у делу *Војна индустрија* – релативно умањује потребу војноиндустријских корпорација за сопственим капиталом, чиме се обезбеђује функционисање инвестиционог процеса читаве производње на високом степену.⁸

За разлику од произвођача из цивилних грана, војноиндустријске корпорације приступају производњи специфичне војне робе (ракете, авиони, бродови, тенкови итд.) после добијања наруџби од државних органа и тако имају гарантовано тржиште. Кроз уговорени систем успостављају се чврсте везе између произвођача и потрошача војне робе, а одређивањем обима, структуре и географског распореда војних набавки држава (основни купац војне робе) опредељује се развој војне производње. Велики војни пројекти обезбеђују запосленост војноиндустријским корпорацијама у области научноистраживачког рада у периоду од пет до 10 година, а у области само производног процеса од 15 до 25 година, укључујући експлоатацију, ремонт и модернизацију одговарајућих система оружја.

⁶ *Военное производство в экономике империализма*. „Политиздат“. Москва, 1988, с. 52.

⁷ *Алијанс меча и бизнеса*. „Мысль“. Москва, 1988, с. 32.

⁸ *Военное производство в экономике империализма*, исто, стр. 46 и 47.

Категорија укупних фиксних трошкова у укупним трошковима пословања, која је изузетно важна за војну индустрију, произилази из:

– промена у структури трошкова, и то тако што се смањују варијабилни, а повећавају фиксни трошкови. То је карактеристика модерне производње уопште, посебно у војној индустрији. Таква промена у структури трошкова знатно утиче не само на пословање предузећа него и на његову политику цена. Просечни фиксни трошкови најнижи су при максималном степену запослености капацитета. Ако се капацитет не користи максимално (што је честа карактеристика индустрије НВО), цена постојеће производње релативно је више оптерећена фиксним трошковима. Део фиксних трошкова који цену производње више терети због недовољног степена коришћења капацитета назива се јаловом фиксним трошковима. Када се капацитет максимално користи, јалови фиксни трошак једнак је нули, и обрнуто, када се капацитет недовољно користи, повећавају се и јалови фиксни трошкови;

– специфичности капацитета за производњу средстава НВО и њиховог законског поимања.⁹

Специфичност капацитета војне индустрије огледа се и у високом степену нефлексибилности средстава за рад. Наиме, 39 одсто средстава за рад у војној индустрији (вредносно гледано) не може да се користи за производњу роба опште намене. Осим тога, висок је удео фиксне компоненте трошкова у цени коштања просечног производа НВО – 48 одсто. Такође, у време негативних коњуиктурних промена на тржишту – кад потражња за оружјем и уопште робом опада, предузећа су упућена на компензацију за неискоришћене капацитете, што им је и законом обезбеђено. Из тога произилази да би свака неусклађеност између фиксних трошкова (трошкова капацитета индустрије НВО) и степена искоришћености капацитета индустрије НВО изазивала негативне последице како по економски положај произвођача НВО, тако и по борбену готовост ОС земље. Због наведеног, а и због привредне реформе засноване на тржишној логици, неопходно је другачије поимање (третман) досадашњих наменских капацитета.

Са аспекта самосталности привредних субјеката, као економско-правне индивидуе у тржишним условима пословања, сви наменски

⁹ Наменски капацитети су капацитети које Савезна влада дефинише према посебном списку, без обзира на то да ли се експлоатишу или не, и да ли се користе за производњу за потребе ВЈ или за извоз, односно за цивилно тржиште. Наменски капацитети обухватају: грађевинске и остале објекте, опрему (производна опрема, инсталације, алати) и радну снагу по систематизацији радних места.

капацитети који раде на производњи средстава НВО могу да се класификују у три категорије:

а) капацитети који не могу да се користе за друге производне програме, осим за средства НВО, иза којих треба да стоји држава без обзира на економску снагу (произвођачи барута, муниције);

б) део капацитета (закуп капацитета) за који треба да се гарантује привредним субјектима да ће бити ангажован (запослен) у одређеном временском периоду, тако да могу, на основу преосталог дела капацитета, да одлучују о програму, организацији и оријентацији (шта, коме и како), и да за све своје одлуке носе позитивне и негативне последице. Гарантовани капацитет (закупљени капацитет) мора да буде усклађен с економском снагом земље, као и с потребама за опремањем у квантитативном и квалитативном погледу. Сада би та разлика између расположивог и гарантованог капацитета била велика, што значи да би требало извршити конверзију¹⁰ већег процента капацитета војне индустрије.

Прелазак војне индустрије на нове програме и асортимане „цивилног“ карактера подразумева додатна улагања и трошкове. Треба набавити нову опрему, формулисати нове производне планове и оперативно разрадити програме који из њих произилазе и освојити нова тржишта. Поред тога, у периоду уходавања производње мора се рачунати на мањи учинак, већи ризик и улагање којим се неће обезбедити очекивани ефекат. Структурно прилагођавање има, дакле, своју цену, и обично траје од две до пет година, зависно од специфичности и сложености капацитета и производног програма. Неповољна околност је и то што је индустрија НВО само делимично оспособљена за класичну робну производњу. С обзиром на њен садашњи економски положај, тешко је претпоставити да би се искључиво с ослоном на сопствену акумулацију могла извести њена програмска преоријентација;

ц) у трећу групу спадају сви други капацитети, којих у земљи има више (паралелно) и немају „наменски“ карактер.

Закључна разматрања

Од настанка класног друштва војска и оружје су његов неодојиви део, а тако ће, највероватније, бити и убудуће, све док буду постојале класне и друге супротности. У условима садашњих бурних и немирних кретања у свету, живот у миру и слободи је основна потреба свих грађана земље, па је нормално да се средства НВО, којима се

¹⁰ Конверзијом се у светској пракси обично назива ликвидација чисто војне производње и организовање, уместо ње, производње цивилне намене. Процес коришћења војних технологија у свету се назива „спин оф“, што се може превести као „распрострањавање“. Тај процес се интензивно одвија захваљујући тржишном механизму и конкуренцији (код нас за сада тога нема).

стечена слобода и независност могу бранити, сматрају средствима којима се задовољава једна од њихових основних животних потреба. Та средства, дакле, имају употребну вредност јер омогућавају задовољене одређене људске потребе – заштиту сопствене слободе и независности. Без остварења те човекове потребе нема задовољавања ни осталих потреба.

Због природе производње и употребе средстава НВО развија се такво тржишно стање да се на страни понуде јавља само један произвођач, а на страни тражње најчешће један купац. Потрошач–купац, дакле, није у стању да бира повољнијег индивидуалног произвођача. Тиме се произвођачи средстава НВО објективно налазе у монополској тржишној позицији.

Монополски положај произвођача средстава НВО деформише функцију тржишта у развојном процесу војне индустрије. Тржиште средстава НВО, због својих специфичности, има ограничену способност алокације производних чинилаца, селекције инвестиционих пројеката и валоризације резултата репродукције у војној индустрији. Због тога се бројне пословне и развојне одлуке доносе на основу друштвеног програмирања и усмеравања.

Према економским критеријумима, карактер војне индустрије огледа се, између осталог, и у следећем:

- а) пословању према строго утврђеном реду;
- б) сталном и обавезном задовољењу одређених специфичних потреба друштва као целине;
- ц) располагању значајним капацитетима с високим процентом специфичности.

Природа и карактер те индустрије, према светским искуствима, уз сличност карактера државе као институције, условљавају праксу државног утицаја на основне услове привређивања. Наиме, регулишу се: начин утврђивања циљева развоја, организовања индустрије и остварења тих циљева; услови и начин финансирања, и општи услови одговорности свих учесника у војној индустрији.

Мр Божидар Форца, пуковник*

Савремене међународне односе, након нестанка биполарне поделе света, и даље одређују политички, економски и војни чиниоци, уз различит приступ држава утврђивању општих и војних стратегија и доктрина. Војни чинилац међународних односа део је стратегије и доктрине и оружаних снага, као организацијског елемента за примену војне силе.

На развој Војске Југославије војни чинилац је различито утицао у периоду до 2002. године, а и након тога. Између почетних и граничних услова утицаја војног чиниоца на развој Војске препознатљиве су, у филозофском и социолошком смислу, тенденције сарадње и сукоба, односно – стварања и разарања.

Искуства везана за утицај војног чиниоца на развој Војске Југославије, с обзиром на реформу, односно трансформацију Војске Србије и Црне Горе, упућују на потребу редеофинисања њеног стратешког концепта. Такође, из перспективе визије и задатака Војске и начела нових безбедоносних интеграција, као претпоставки избегавања или умањивања изазова, ризика и претњи, треба редеофинисати основна војнодоктринарна опредељења, организацију, функционисање и захтеве за њеном употребом.

Кључне речи: *стратегија, доктрина, организација Војске, организацијске промене, трансформација Војске.*

Увод

Међусобна повезаност друштвених појава кроз историју повећава се и развија у складу са општим развојем људске заједнице. Те појаве се огледају у чиниоцима међународних односа чија је основна карактеристика – променљивост, уједно и историјска законитост. Током историје, *политички, економски и војни чинилац* имали су, и имају, највећи утицај на међународне односе.

Развој оружаних снага било које земље одвија се под утицајем бројних чинилаца, међу којима је војни чинилац¹ један од доминант-

* Аутор је наставник Школе националне одбране.

¹ У промишљању елемената војног чиниоца најчешћа су два приступа. Према првом, под војним чиниоцем се подразумевају стратегија и доктрине, као теорија, оружане снаге, као организација, и примена силе, као пракса његовог испољавања. Присталице другог приступа наведеним елементима се додаје и војноиндустријски комплекс, као четврти елемент.

них. У преломним периодима развоја оружаних снага, неумитно, долази до њихових радикалних промена, које се, с обзиром на обухват, различито називају. Кад је реч о Војсци Србије и Црне Горе (у даљем тексту ВСЦГ), најчешће се говори о њеним реформама. Према научној теорији организације, реформе ВСЦГ, у суштини, јесу њена *организацијска трансформација*. Наиме, организацијска трансформација значи радикално мењање свих организацијских аспеката одједном, истовремено, и то на макроорганизацијском нивоу, чиме се мења карактер дела или читаве организације, односно целокупан систем.² Дакле, то су свеобухватне, радикалне и револуционарне промене оријентисане на прилагођавање променама у окружењу како би војска побољшала сопствену способност за остваривање циљева који су јој постављени.

Савремени међународни односи и војни чинилац

Последња деценија 20. века, започета интеграцијом – уједињењем Немачке, симболично најављеном рушењем Берлинског зида, 1989. године, а настављена дезинтеграцијама – распуштањем Варшавског уговора (ВУ), распадом СССР-а, Чехословачке, СФР Југославије итд., па опет интеграцијама – проширење НАТО-а, ЕУ, СТО (Светска трговинска организација), у суштини, била је *стратегијска пауза* у међународним односима, или *експериментална декада* (1900–2000), како каже Смиља Аврамов.³ Ту стратегијску паузу искористиле су, пре свега, велике силе света да дефинишу нови сопствени стратегијски концепт у глобализацији међународних односа, као препознатљивом процесу након разградње биполаризма. Већина земаља, које су биле и остале изван мале групе најразвијенијих, без значајнијег утицаја на глобализацију међународних односа, наставила је да трага за сопственим местом и позицијом у новом светском поретку, примењујући различите методе и средства, од којих се приклањање моћницима или њиховим коалицијама, формално и суштински, показује као тенденција на почетку трећег миленијума.

Основни чиниоци који су детерминисали међународне односе у последњој деценији 20. века и даље су *економски, политички и војни*, којима су верски, етнички, социјални, културни и други чиниоци били само позадина или повод. Тако је економска моћ производила војну и, потпомогнута њоме, стварала политичку моћ. Препознатљивост великих сила могућа је, дакле, само у тријади наведене три моћи.

² Група аутора, *Менаџмент*. ФОН, Београд, 1997, стр. 362.

³ Смиља Аврамов, „Безбедност у 21. веку.“ у: *Зборник радова са СИМВОН-а 2001*. ВИЗ, Београд, 2001, стр. 442.

Историјски, и поред два значајна покушаја уједињења држава света у прошлом веку – Друштво народа и Организација уједињених нација, глобализација међународних односа увек је за последицу имала стварање новог хегемона у међународној заједници. Са друге стране, моћници који нису задобили тај статус увек су се усмеравали на неутрализацију утицаја хегемона и стварање што повољнијих сопствених позиција. Са треће стране, антагонизми хегемона и њихових ривала, најчешће, на разне начине су се преламали преко осталих земаља света. Стога савремене међународне односе карактерише мноштво сукоба и сарадњи којима су интеграциони и дезинтеграциони процеси повод, узрок, последица или средство.

Основни сукоби у међународним односима дешавају се у сфери *вредности и интереса*, чији су појавни облици препознатљиви у: 1) сукобу униполаризма и мултиполаризма, 2) сукобу развијених и неразвијених, и 3) сукобу цивилизација. У најновијем таласу глобализације међународних односа постоје две основне, препознатљиве тенденције као израз сукоба у сфери вредности и интереса. *Прва* је заснована на теорији класика филозофије Сен-Симона и Диркема, и постмодерниста Парсонса, Кера и Данлопа. Њене присталице заговарају наднационалну државу, стварање универзалне покретачке силе света, кретање од објективне економске и технолошке ка субјективној повезаности, свести и заједничкој судбини. Типичан представник, прототип и предводник тог правца је Европска унија. *Друга* тенденција, која је супротстављена претходној, јесте тенденција стварања супердржаве, а заснована је на филозофији Фукујаме, Хопеа, Валерштајна и других постмодерниста. То је тежња ка имплементацији једног – америчког, система вредности, као друштва које је достигло врхунац (Фукујамин крај историје, прим. Б. Ф.) и постало еталон свеопштих достигнућа и развоја и на које требе да се угледа цео свет. Једини стварни протагонисти тог правца, са проценивим бројем држава које га подржавају, јесу Сједињене Државе. Такав статус и настојање САД засновани су на чињеници да никада у историји људског рода ниједна држава није поседовала тако велику техничко-технолошку, економску, политичку и војну надмоћ и утицај на преобликовање међународних односа. Такав статус САД у међународним односима последње деценије 20. века, формално и суштински, без обзира на стварни однос према тој чињеници, признале су све земље света. Својевремено, шире анализирајући зашто су у историји пропадале хегемоније (Рим, Кина, Монголија итд.), као одлучујуће домене глобалне моћи САД, као новог и трајног хегемона, Бжежински наводи; 1) војну; 2) економску; 3) технолошку и 4) културну моћ.⁴

⁴ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*. ЦИД, Подгорица, 1999, стр.27–28.

Посебно драстичан јаз у међународној заједници створен је на релацији *развијени–неразвијени делови света*, и он је у последњој деценији 20. века још више продубљен. Расподела светског дохотка, како је назива М. Печујлић, има облик чаше шампањца, у којој најбогатија петина светског становништва прима 83 одсто укупног светског дохотка, док најсиромашнија петина светског становништва прима тек 1,4 одсто укупног светског прихода.⁵ Глобализација или мондијализација економских односа, којом *de jure* управљају владе најразвијенијих држава, *de facto* је под контролом мултинационалних компанија, а економски развој показује тенденцију даљег богаћења мање групе земаља и све већег сиромашења остатка света. Најочигледнији пример сиромашења јесте Африка. У књизи *Припреме за 21. век*, енглески мислилац Пол Кенеди наводи да земље супсахарске Африке, са својих 450 милиона становника, имају мањи укупни бруто производ него 11 милиона Белгијанаца, односно да читав континент производи отприлике *један одсто* светског бруто производа.⁶ Са друге стране, прираштај становништва је управо највећи у најсиромашнијим деловима света, што наведену тврдњу о економском развоју чини још драматичнијом. Тако просечна стопа пораста становништва у периоду 1900–1995. године за Европу износи 0,222 одсто, док је тај проценат за Африку неколико пута већи, и износи три одсто годишње. У 1950. години афричко становништво је по бројности износило колико половина европског становништва, до 1985. године се изједначило (по 480 милиона), а предвиђа се да ће до 2025. године број становника у Африци бити три пута већи него у Европи (1,58 милијарди према 512 милиона).⁷ Истовремено, сматра се да би само мањи део издвајања за наоружање, који је највећи управо код најразвијенијих земаља света, могао да подмири основне здравствене, социјалне и друге потребе најсиромашнијег дела света. Према извештају Уједињених нација за 1998. годину, процењено је да би следећа средства била довољна за остварење универзалног приступа социјалних служби свих земаља у развоју: 1) са девет милијарди долара снабдела би се целокупна популација водом и санитетским уређајима; 2) 12 милијарди долара покрило би све трошкове лечења у вези с репродуктивним способностима жена; 3) са 13 милијарди долара обезбедила би се основна здравствена заштита и храна за целокупно становништво планете, и 4) са шест милијарди долара омогућило би се свима основно образовање.⁸ Дакле, сумом од 40 милијарди долара, што је мање од годишњег војног

⁵ Мирослав Печујлић, *Глобализација – два лика света*. „Гутенбергова галаксија“, Београд, 2002, стр. 116.

⁶ Пол Кенеди, *Припреме за XXI век* (превод с енглеског), Београд, 1995.

⁷ Исто.

⁸ Мирослав Печујлић, исто, стр. 184.

буџета појединих развијених земаља, решила би се многа питања опстанка и развоја света, посебно његових насиромашнијих делова.

Створени јаз на релацији развијени–неразвијени делови света посебно је погодан за сукобе свих врста, па и за оружане сукобе. Тако се оружани сукоби најчешће воде унутар земаља неразвијених региона, са уплитањем најразвијенијих земаља, односно великих сила, било посредно, или непосредно, са или без резолуције и мандата Организације уједињених нација.

Посебна врста сукоба у међународним односима настаје између *цивилизација*, и има два облика: 1) сукоб цивилизација у вези с достигнутом степеном економског развоја, или тофлеровски приступ, и 2) сукоб цивилизација у сфери тзв. културних конфликта, односно сукоб на етничкој и верској основи, или Хантингтонов приступ. Први сукоб је појавно евидентнији, а за последицу има даље богаћење најразвијенијих и све веће заостајање најнеразвијенијих региона. С друге стране, културни конфликти су више локално, односно регионално оријентисани, унутар државе и између суседних држава, пре свега сиромашног дела света, док се на глобалном плану, више теоријски него практично, испољавају као општа претња. Према истраживањима Т. Гура за 1993. годину, од 233 сукоба у свету само су се 24 одвијала на тлу богатог Запада, док су се 104 десила у Африци.⁹

У условима који су обележили последњу деценију 20. века земље су развијале различите опште стратегије. Те опште (велике, гранде, националне итд.) стратегије, у теоријско–практичном смислу, могу се груписати у три класе: 1) стратегије доминације; 2) стратегије неутрализације (равнотеже) и 3) стратегије ослонца. Најразвијеније земље света, предвођене САД, примењују у међународним односима *стратегију доминације*, чији су основни принципи: надмоћност, глобализам, кооперација, инфилтрација, запречавање, инструментализација, слобода маневра и сила. Другу групу држава чине бивше велике силе и земље које настоје да то постану; оне примењују *стратегију равнотеже*, односно *неутрализације утицаја стратегије прве класе – доминације*. Принципи опште стратегије неутрализације слични су или истоветни са принципима стратегије доминације. На трећој страни, већина земаља света пројектује *стратегију ослонца*, и то: 1) с ослонцем на неког од светских моћника (што је преовлађујући принцип), и 2) с ослонцем на сопствене снаге (мањи број земаља). Зависно од карактеристика и начела општих стратегија, дефинишу се, утврђују и развијају сви елементи војног чиниоца – војна стратегија и доктрина, као теорија, оружане снаге, као организација, и употреба војне силе, као пракса. Стога, у тријади теорија–организација–пракса добија се смисао војног чиниоца и на основу ње мери се његов утицај.

⁹ Исто, стр. 137.

Општој стратегији доминације одговара *офанзивна војна стратегија-доктрина*. Основни циљ те стратегије, односно доктрине, јесте брза победа у сукобу (рату, оружаном борби). За остварење тако постављеног циља предуслови су: значајан утицај на међународну заједницу; стални савезници; супериорност у војној техници, што подразумева развој и производњу свих, посебно најсавременијих, средстава и система, и јак мирнодопски контингент високо обучених и модерно опремљених оружаних снага. Основни начин испољавања офанзивне стратегије и доктрине јесу вишедимензионалне операције, у којима преовлађују тзв. дејства са дистанце.

Одвраћајућа војна стратегија, односно доктрина, одговара општој стратегији равнотеже (неутрализације). Основни циљ те стратегије-доктрине јесте поседовање способности узвратног удара, којим се потенцијални непријатељ одвраћа од агресије. Остали елементи те стратегије-доктрине слични су елементима офанзивне стратегије.

Општој стратегији ослонца одговара *одбрамбена војна стратегија-доктрина*. Основни циљ те стратегије-доктрине јесте исцрпљивање противника до његовог одустајања или неког другог начина прекида оружаних сукоба. То је изнуђени облик војне стратегије-доктрине који се, пре свега, заснива на незнатном утицају у међународним односима и великом заостајању (јаз моћи) у технолошко-техничкој опремљености оружаних снага за најразвијенијим земљама света.

Организација оружаних снага у ближем и ширем окружењу СЦГ, посебно најразвијенијих земаља и земаља у транзицији, углавном је троделна: 1) снаге за реаговање (брзо и хитно), 2) главне одбрамбене снаге, и 3) резерва – снаге ојачања. У већини земаља двојак је састав ОС: 1) оперативна армија и 2) територијалне снаге. Постотак професионалаца у оперативној армији је различит, односно, најчешће се примењују два модела попуне: професионални и комбиновани модел. Иако је у већини земаља развијен комбиновани модел попуне, према савременим тенденцијама интеграционих процеса у сфери безбедности, већина земаља најављује прелазак на професионалну војску.

Употреба војне силе у непосредној је вези са технолошко-техничком развијеношћу ОС и, условно, може да буде: 1) класична и 2) савремена. При томе, у оба случаја постоје неоружани и оружани облици употребе војне силе.

У последњој деценији 20. и првим годинама 21. века у употреби војне силе посебно је дошла до изражаја *главна битка*, онако како су је посматрали класици ратне вештине, пре свих Клаузевиц. Наиме, главна битка се догађа између изузетно неравноправних противника¹⁰, као

¹⁰ Последњих година све више се користи израз *асиметричне снаге* којим се указује на њихову укупну неравноправност, односно на неједнакост у погледу моћи.

што је то било у случају напада мултинационалних снага на Ирак, 1991. и 2003. године, и агресије НАТО-а на СРЈ, 1999. године. Основни принципи или својеврсна законитост те битке може да се дефинише на следећи начин: *вероватноћа избијања и позитиван исход сукоба управо су пропорционални јазу моћи и степену заштите сопствених снага*. Стога до главне битке није долазило, нити долази, између приближно равноправних снага по укупној борбеној и другој моћи.

Војноиндустријски комплекс је изузетно значајан у развоју, производњи и трговини средствима и системима ратне и војне технике. Најразвијеније земље доминирају том сфером војног чиниоца, док се мале и неразвијене земље углавном ослањају на сопствене капацитете и увоз. С друге стране, војноиндустријски комплекс је основни чинилац модуларног приступа организацији и употреби оружаних снага. Наиме, најразвијеније земље задржавају „стратегијске полуге“ развоја и употребе оружаних снага које се односе на извиђање, стратегијски транспорт и дистанциона дејства, док улогу и задатке тзв. живе силе („прса у прса“) препуштају мање развијеним и модернизованим оружаним снагама.

Утицај војног чиниоца на развој војске Југославије – Србије и Црне Горе

Војни чинилац, у социолошком смислу, може да се посматра двојачко: 1) као један од чинилаца међународних односа, поред економског, политичког, дипломатског и других односа, и 2) издвојено, као друштвена појава, односно процес и творевина.¹¹ Та подела је условна и циљна, с обзиром на то да се војни чинилац, као подсистем система међународним односа, може посматрати и као посебан систем на нижем нивоу.

У савременим међународним односима повезаност међународних субјеката – држава нарасла је толико да се ниједна појава–процес не може посматрати уско, тј. локално (изоловано), односно, сви кључни међународни процеси, па и војни, толико су повезани да је тај однос постао закономеран. Тај аспект чини да се утицај војног чиниоца јавља сам по себи. Са друге стране, војни чинилац је друштвени процес *сарадње, сукоба и борбе, односно стварања и разарања*.

Деловање војног чиниоца, самог по себи или као друштвеног процеса и творевине, на развој Војске Југославије, односно Србије и Црне Горе, у смислу узрочности, немогуће је апсолутно под-

¹¹ Према Радомиру Лукићу, у суштини, све друштвене појаве могу се класификовати на друштвене процесе и друштвене творевине (опширније: Радомир Лукић, *Основни социологије*, „Научна књига“, Београд, 1978).

вести под „чисту“ релацију узрок – последица (ефекат) јер је у друштвеним појавама готово немогуће утврдити само један узрок. Међутим, узрочност војног чиниоца и развоја Војске има све карактеристике тог процеса сагледане у релацијама: 1) константне повезаности; 2) временске сукцесије; 3) произвођења ефеката и 4) међусобног утицаја, како се третирају у савременој филозофској мисли.¹² Стога је војни чинилац међународних односа имао, и има, посредан и непосредан утицај на развој Војске Југославије, односно Војске Србије и Црне Горе.

У разматрању узрочности утицаја војног чиниоца на развој Војске посебно је значајно утврђивање *почетних* и *граничних услова*. При томе, под почетним условима подразумевају се карактеристике система од тренутка његове анализе, било у прошлости, било у садашњости или будућности. С друге стране, гранични услови јесу стандарди, дефиниције и тенденције који се са великом вероватноћом могу предвидети, односно претпоставити. Са тога аспекта, након 1989. године карактеристична су два периода. Први, који је трајао од формирања СРЈ и ВЈ до краја 2002. године, и други, који је отпоче након општих промена у СРЈ после избора 2002. године.

За први период је карактеристична потпуна несагласност почетних и граничних услова СРЈ и утицајних центара моћи која је кулминирала ратом у СФРЈ, а посебно агресијом НАТО-а на СРЈ 1999. године. Општи однос почетних и граничних услова за наведени период приказан је на шеми 1.

Шема 1

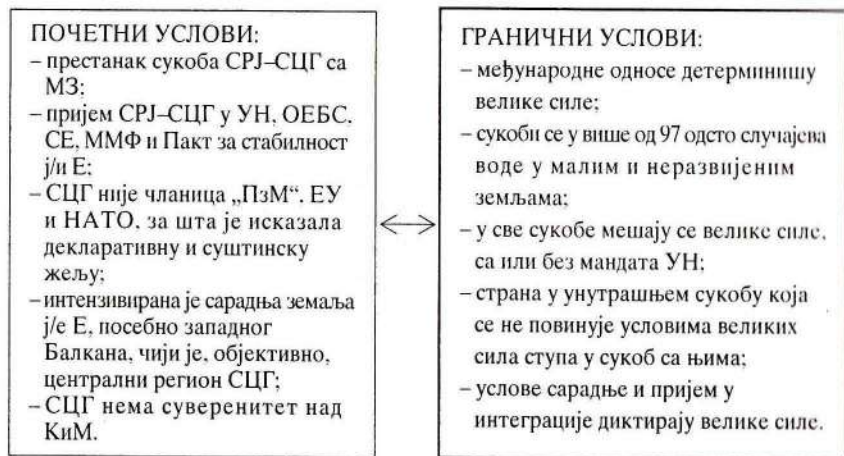

Однос почетних и граничних услова

¹² О узрочности и нужности видети опширније у: Михајло Марковић, *Филозофске основе науке*. САНУ, Београд, 1981.

Други период је отпочео релативним усаглашавањем и стабилношћу почетних услова СРЈ – СЦГ и граничних услова у развоју међународних односа, при чему је веома значајно неколико елемената: 1) пријем СРЈ – СЦГ у међународне организације (УН, ОЕБС, Савет Европе и друге), и 2) престанак антагонизама на релацији СРЈ – СЦГ са кључним чиниоцима у међународној заједници. Међутим, то је само део (значајан) елемената који утиче на однос међународне заједнице према СЦГ, јер у тим односима постоје и тзв. нерегулисана питања. У вези с тим, пре свега, треба имати на уму: 1) однос СЦГ са Хашким трибуналом; 2) постојање тужбе СРЈ против неких земаља чланица НАТО-а у Међународном суду правде, као и 3) постојање тужбе неких суседних земаља против СРЈ – СЦГ за геноцид и ратне злочине у СФР Југославији. Наведени и неки други чиниоци могу у одређеном тренутку затегнутости у међународним односима да утичу на погоршање почетних услова СЦГ, а тиме и, посредно, на однос војног чиниоца према нашој државној заједници и Војсци. Однос почетних и граничних услова другог периода приказан је на шеми 2.

Шема 2

Однос почетних и граничних услова другог периода

Почетни услови за Војску СЦГ, сагледани у односу на тенденције елемената војног чиниоца (гранични услови), пре свега у развијеним земљама и европским земљама у транзицији, имају степен некомпатибилности, што је приказано у табели 1.

ЕНТИТЕТ	ПОЧЕТНИ УСЛОВИ (ВСЦГ)	ГРАНИЧНИ УСЛОВИ (ЕВРОПСКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ)
Војна доктрина	Треба да се донесе	Коалициона – колективни систем безбедности
Тип војске	Комбиновани	У већини комбиновани, са тенденцијом ка професионалном
Састав војске	Оперативни и територијални	Оперативни и територијални
Структура војске	Видови, родови, службе	Видови, родови и службе, агенције
Функционална структура	Готове снаге, снаге за узвратни удар, резерва	Снаге за реаговање, главне одбрамбене снаге и снаге ојачања
Величина војске	Око један одсто оптерећења популације у миру	Ка и испод 0,5 одсто оптерећења популације у миру
Шема организације	Корпусно-бригадна; фиксна формација	Корпусно-батаљонска; модуларни приступ
Издаци за војни буџет	Око шест одсто од БНП	До четири одсто од БНП

Уз уважавање чинилаца који детерминишу декларативни и суштински став СЦГ према уласку у евроатланске интеграције и коришћење повољности промене општих почетних услова, СЦГ треба да се избори за примену принципа: 1) уважавања међусобних разлика; 2) циљне компатибилности; 3) помоћи развијених земаља, и 4) објективне поступности у темпу и динамици организационих промена Војске. Свакако, ти принципи зависе и од унутрашње стабилности државне заједнице Србија и Црна Гора, односно од њене перспективе. Могући однос циљева–задача, критеријума и принципа интегрисања у евроатланске интеграције приказан је на шеми 3.

Шема 3

Циљеви–задачи, критеријуми и принципи интеграције

Основни циљеви–задачи ступања СЦГ у војнобезбедносне интеграције треба да буду: очување мира, вишеструко оспособљавање ВСЦГ и стварање новог идентитета СЦГ и ВСЦГ. Мир је општи предуслов просперитета и развоја свих држава и народа. Шест великих ратова у којима је наша држава¹³ учествовала у 20. веку најбоља су потврда за такав закључак. Кроз тих шест ратова држава је пет пута мењала идентитет: 1) Србија и Црна Гора као државе; 2) Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца – Краљевина Југославија; 3) ФНРЈ – СФРЈ, 4) СРЈ и 5) државна заједница Србија и Црна Гора. С друге стране, развијене земље су вековима постојане.

Постизање вишеструких способности СЦГ и ВСЦГ, пре свега, везано је за безбедносни аспект, а односи се на унутрашње и спољне прилике. Наиме, сви наведени проблеми који оптерећују улазак СЦГ у интеграције, а посебно проблем Косова и Метохије, нерешиви су без међународног чиниоца. Наиме, међународна заједница је, *de facto* и *de jure*, уплетена у косметску кризу, која се може позитивно разрешити само на основу сарадње. Новим међународним идентитетом СЦГ и ВСЦГ (задатак везан за интеграционе процесе), пре свега, треба да се обезбеди стицање позиција које ће омогућити да наше компаративне предности буду у функцији интеграција. Тиме ће се отклонити безбедоносни ризици, претње и изазови, или ће се свести на најмању меру.

Основни критеријуми сарадње–интеграције треба да буду *територијална блискост; функционални интерес; заједнички мотив: структурни оквир и искуство*. Територијална блискост је први критеријум интеграција, посебно када је реч о војнобезбедносним интеграцијама малих земаља. Стога је логично да СЦГ, стварно и суштински, припада окружењу у којем се налази, тим више што су значајно промењени историјски услови (припадање покрету несврстаности и ослонац на сопствене снаге као принципи система безбедности наше земље у ранијем периоду). Функционални интерес ступања у интеграције јесте следећи критеријум, чију суштину чине: мир, просперитет, избегавање ризика, изазова и претњи и колективна безбедност. У непосредној вези с тим критеријумом јесте критеријум заједничког мотива. Наиме, наведене функције интеграција имају смисла сако ако су вођене заједничким мотивом, односно ако се не стварају ради сукоба са другом заједницом или државом. Структурни оквир сарадње–интеграције чини скуп повезаних елемената који реализују њене функције. Ти елементи, зависно до нивоа интеграције, сежу до заједничких оружаних снага, заједничких мисија и других облика организовања и испољавања интеграције. Искуство је критеријум који се уважава у свим друштвеним процесима, па и приликом ступања у интеграције. Зна-

¹³ Први и Други балкански рат; Први и Други светски рат; грађански рат у СФРЈ 1991/1992. и рат против НАТО-а 1999. године.

чајно је да је наша земља, у различитим периодима, склапала, пре свега, интеграције с позитивном конотацијом (учешће у ратовима 20. века и мировне операције – снаге под окриљем УН).

Принципи на којима треба да се заснива сарадња типа интеграција треба да буду; *уважавање различитости; циљна компатибилност; помоћ развијених земаља и оптималан темпо и интензитет.* Уважавање различитости (специфичности) јесте један од основних принципа демократије, па нема разлога да такав принцип не буде примењен и у војнобезбедносним европским и евроатланским интеграцијама. С друге стране, уважавање тог принципа показаше добру вољу интеграната за заједничким будућим бивствовањем. Непосредно на тај принцип наставља се принцип циљне компатибилности. Наиме, полазећи од евидентних разлика међу интегрантима, под тим принципом се подразумева временска димензија у којој ће основни елементи интеграције тежити ка компатибилности. У том процесу приближавања – циљне компатибилности, неопходна је помоћ развијених земаља, садашњих чланица интеграција, па се њихова помоћ показује као принцип. Све промене које треба да се остваре у Војсци да би достигла стандарде неопходне за интеграцију не смеју да се одвијају на брзину, само ради промена. Напротив, треба уважавати принцип оптималног интензитета и темпа тих промена у прихватљивом времену.

Препоруке за развој Војске Србије и Црне Горе

На основу краће анализе савремених међународних односа и филозофско-социолошког разматрања утицаја војног чиниоца на развој Војске Југославије – Србије и Црне Горе, могу се детерминисати препоруке за: 1) развој војне доктрине, 2) организацију Војске и 3) захтеве за њеном употребом.

Развој Војне доктрине СЦГ може да се сагледа са следећих аспеката: 1) карактера: 2) садржаја и 3) потребе редефинисања кључних појмова. Према карактеру, војна доктрина СЦГ треба да остане у сфери одбрамбене доктрине, пре свега због тога што државна заједница СЦГ нема освајачких аспирација и тежи мирољубивом решавању свих спорова унутар и међу државама. С друге стране, карактер војне доктрине треба да има тенденцију ка колективној безбедности, и то из више разлога, од којих се посебно издвајају: 1) процес уједињења Европе је реалност у окружењу у којем постоји и којем тежи СЦГ; 2) у уједињеној Европи сви аспекти, а посебно безбедности, имају тенденције ка колективном, и 3) највећи безбедносни проблем унутар СЦГ – проблем Косова и Метохије, немогуће је позитивно решити без утицајних центара света, посебно ЕУ и Сједињених Држава.

Према садржају, војна доктрина СЦГ треба да буде усаглашена са савременим доктринама развијених земаља и европских земаља у

транзицији. Наиме, усаглашавање са интеграцијама којима тежи СЦГ јесте принцип–начело њеног укључења у евроатланске интеграције. Посебан аспект развоја војне доктрине СЦГ јесте редефинисање и утврђивање појмовно–категоријалног апарата, који се, преко стратегије, оператике и тактике, учвршћује у научни фонд и, као такав, поново појављује као научно изходште доктрине. У вези с тим, оправдано је редефинисање: изазова, ризика и претњи безбедности СЦГ; визије, мисија, циљева и задатака Војске; промишљања оружане борбе у савременим условима и других подручја ангажовања Војске; чинилаца оружане борбе; принципа или начела ангажовања Војске у миру и рату; нивоа догађања оружане борбе који су познати у постојећој теорији као облици борбених дејстава, с посебним освртом на другачији приступ поимању операција; садржаја борбених дејстава, уместо садржаја оружане борбе итд. Стога, формирање *центра за војну доктрину* у оквиру Генералштаба, по угледу на савремене стране ОС, јесте један од значајнијих елемената организационих (структурних) промена Војске Србије и Црне Горе. Такође, оправдано се поставља питање израде новог (преуређеног) војног лексикона, па и речника, што би требало да буде увод у замашнији подухват – редефинисање појмова у *Војној енциклопедији*. Отуда се покретање пројекта „Појмовно–категоријални апарат у војној науци“, који би могао да реализује Институт ратне вештине, чини најефикаснијим начином за отпочињање коректног и ваљаног решавања наведених проблема. Тако израђена војна доктрина може да буде основ развоја Војске, односно њене организације, употребе и обезбеђења.

У развоју ВСЦГ веће (највидљивије) промене треба да се догоде у организацији. Те промене, у складу са научном теоријом организације–система треба да буду на нивоу *организацијске трансформације*. То значи да променама треба да се обухвате сви сегменти, од визије, мисија и задатака, преко стратешког концепта, структурне и функционалне организације, до величине мирнодопске и ратне војске.

Под променама у домену *визије* подразумева се другачији приступ безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Сукоб са неком од држава из региона или типа агресије НАТО–а на СРЈ, очевидно, мало је вероватан. Не због тога што СЦГ нема спорних питања са суседним државама, већ зато што ниједно спорно питање локално–регионалног карактера не остаје изван сфере утицаја светских центара моћи. У том смислу, уз уважавање реалности унутрашњих прилика СЦГ, највећи безбедносни проблем чини ситуација на Косову и Метохији, односно тероризам унутар државне заједнице. Скала безбедносних изазова, ризика и претњи за СЦГ, без изузетака, поклапа се са савременим гледиштима, пре свега, развијених земаља. То су: *тероризам глобалног типа; пролиферација оружја за масовно уништавање; етнички конфликти; ултранационализам; масовне миграције станов-*

ништва; промене граница међу државама; религиозни екстремизам; загађење природне средине; економски проблеми и трговина људима, оружјем и дрогом. Будући да савремени свет препознаје и настоји да умањи или отклони утицај тих изазова, претњи и ризика, требало би очекивати конкретнији и слободнији приступ њиховом утврђивању и налажењу начина за њихово решавање.

Основна мисија, односно стратегијски циљ Војске, јесте *одбрана Србије и Црне Горе*. Поред тога, на основу уважавања тенденција у савременим међународним односима, мисије Војске треба да буду и: *ангажовање у служби међународне заједнице и пружање помоћи домаћим цивилним властима*. При томе, ангажовање Војске за потребе међународне заједнице, пре свега, треба да се спроводи преко укључивања у Програм „Партнерство за мир“ и евроатлантске интеграције. Листа активности везаних за тај ангажман Војске мора да садржи мировне и хуманитарне мисије и друге облике међуармијске сарадње у региону и Европи. Помоћ цивилним властима јесте историјска мисија Војске која се односи на разноврсне активности: од противтерористичких, преко задатака помоћи у спречавању организованог криминала, шверца оружја, дроге и људи, до помоћи у случају елементарних непогода ширих размера или катастрофа.

Војска мора, ради одговарајућег прилагођавања визиви изазова, ризика и претњи, као и учешћа у неведеним мисијама, да утврди и развије *стратешки концепт*, чији основни елементи, краткорочно и дугорочно, јесу: 1) припремљеност одговарајућих одговора на безбедносне изазове, ризике и претње; 2) укључење у „Партнерство за мир“, и 3) постепено укључивање у евроатлантске интеграције.

Структурно, Војска треба да садржи организацију видови–родови–службе, са њиховим редефинисањем према месту и улози у борбеним дејствима и степену интегрисања функција у систему одбране Србије и Црне Горе. У прелазном периоду, који може да траје до 2006. године, односно до стварања јасније ситуације о опстанку СЦГ или њеном раздруживању, треба задржати комбиновани модел попуне и наведену поделу, уз формирање видовских команди и команде територијалних снага и редефинисањем сектора Генералштаба по принципу „Ј“. Зависно од статуса државне заједнице и степена интегрисања у евроатлантске безбедносне структуре, у периоду након 2006. године могло би се прећи на варијанту „гашења“ команди видова и непосредног везивања команди корпуса за Генералштаб. Перспективно, а након потпуног укључивања у евроатлантске структуре, треба прећи на потпуно професионалну Војску, са корпусом снага за реаговање као основним и јединим мирнодопским интервидовским саставом. У свим варијантама, снаге Војске према намени треба организовати троделно: 1) снаге за реаговање треба формирати као А класи-

фикацију; главне одбрамбене снаге као Б и Р класификацију, а снаге ојачања–резерве у потпуности треба да чине територијалне снаге.

Родове Војске треба утврдити као носиоце једног од садржаја дејстава и помоћне снаге у неким од противдејстава за која су оспособљене и за која поседују профилисане борбене системе и опрему. Као родове у Војсци треба развијати: пешадијски, артиљеријски, артиљеријско-ракетни за ПВД, оклопни, инжињеријски, авијацијски, поморски и електронски род. Сходно степену професионализације, треба изнаћи организацијско-функционална решења за формирање *специјалних снага* као рода Војске.

Службе Војске треба развијати као носиоце једног од обезбеђења снага за дејства и противдејства и командовања. У структурном смислу, службе треба организовати као опште, специјалне и логистичке, а у функционалном смислу – као службе борбеног обезбеђења и логистичке подршке. Према прерасподели функција у систему одбране и ослонаца на цивилни сектор, треба дефинисати организацијску припадност служби. Без обзира на расподелу функција, у Војсци треба задржати планске и извршне органе следећих служби: везе, противнуклеарно-билошко-хемијске службе, обавештајне, контраобавештајне, морално-психолошке и логистичке службе.

Снаге за командовање на стратегијском нивоу, односно на нивоу Генералштаба, у складу са организацијским решењима развијених страних оружаних снага, треба организовати по принципу „Ј“: 1) Ј1 – кадар и морал; 2) Ј2 – обавештајни сегмент; 3) Ј3 – оперативни сегмент; 4) Ј4 – логистички сегмент; 5) Ј5 – стратегијско планирање и обука, и 6) Ј6 – информациони сегмент. Према наведеној организацији, треба приступити реорганизацији команди по дубини хијерархије командовања.

Величина Војске одређује се на основу мноштва чинилаца, као што су: 1) стратегијска визија СЦГ у вези с безбедносним изазовима, ризицима и претњама; 2) утврђени или перспективни систем одбране (колективни, ослонац на сопствене снаге или комбиновани); 3) финансијске могућности издвајања за потребе одбране и Војске; 4) демографске могућности државне заједнице; 5) техничко-технолошка опремљеност Војске; 6) традиције; 7) доминантни страни утицај и искуства; 8) политичка одлука о месту, улози и задацима Војске, и 9) модел популе. Од наведених чинилаца највећи утицај имају безбедносни изазови, ризици и претње и страни утицаји и искуства, који, према могућностима земље, доводе и до политичке одлуке.

У складу с међународном тенденцијом,¹⁴ оптерећење популације у миру, као мирнодопски контингент Војске, треба постепено своди-

¹⁴ У свим земљама у транзицији, као и код наших суседа, пројектована величина оружаних снага у миру („оптерећење популације“), за период до 2010. године, своди се на 0,3–0,5 становништва.

ти на ниво од 0,5 одсто, а ратни пројектовати на два до три одсто. У свођењу мирнодопске Војске на 0,5 одсто оптерећења популације у миру неопходно је да се примени следеће: 1) у складу са реалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама, бројна величина Војске СЦГ не би требало да буде испод нивоа суседних земаља, осим Румуније; 2) у складу са опредељењем за потпуну професионализацију Војске, треба применити стандарде о односу броја војника, подофицира и војника по уговору, официра, цивилних лица и генерала; 3) сукцесивно смањене величине Војске мора да прати одговарајући степен њене модернизације (снага и средстава). У модернизацији снага Војске приоритетне треба да буду специјалне снаге, снаге ПВО и снаге за командовање. Од средстава, приоритетни су: командно-информациони систем, средства специјалних снага и ракетни системи ПВО; 4) планско смањење величине Војске мора да прати оптимално разрађен и у пракси примењив *социјални програм*, како за лица која напуштају Војску, тако и за будуће професионалне припаднике (потпуна професионализација).

Захтеви за ангажовањем Војске непосредан су израз промењених услова ратовања и будућих задатака, пре свега у оквиру безбедоносних интеграција. У вези с тим, у будућности је могуће: ангажовање Војске у савременим типовима операција и ангажовање Војске у мировним и хуманитарним операцијама као посебним облицима специјалних операција. За ангажовање Војске у савременим операцијама неопходно је: 1) достићи ниво издвајања у војни буџет од 20.000 америчких долара по војнику (припаднику Војске), што ће гарантовати минимум прихватљивог стандарда припадника Војске и могућност занављања кључних система борбене технике, и 2) изнаћи начине за технолошко-техничку помоћ или заједничке аранжмане са развијеним земљама у опремању Војске савременом борбеном техником. За ангажовање Војске у мировним и хуманитарним операцијама неопходно је достићи потребан ниво нормативних (законски), доктринарних, организацијских и функционалних решења. Нормативно-доктринарни аспект односи се на регулисање свих питања употребе јединица Војске у међународним мисијама које се усклађују са стандардима Уједињених нација. У организацијско-функционалном смислу неопходно је, на основу нормативно-доктринарних докумената, организовати, опремити, оспособити и имати стално задејствовану јединицу за мировне и хуманитарне операције.

Закључак

Војни чинилац међународних односа мења се према процесима у међународној заједници и, посредно и непосредно, одражавао се на развој Војске Југославије, односно одражава се на развој Војске Ср-

бије и Црне Горе. С обзиром на побољшање опште позиције СЦГ у међународним односима, Војска Србије и Црне Горе трансформише се у условима на које утиче, првенствено, непосредно и шире окружење, са препознатљивим утицајима најразвијенијих земаља света и њихових интеграција.

Достигнути ниво развоја Војске СЦГ и перспективе интеракције на међународном плану потенцијална су енергија државној заједници Србија и Црна Гора да створи ефикаснији систем безбедности и одбране. Стога, организацијска трансформација Војске, без обзира на период који се узима у обзир, не сме да буде исхитрена, брзоплета, наметнута са стране и стихијна, већ плански и организован процес, заснован на међународним стандардима и сопственим могућностима.

Др Гордана Живковић*

Један од одлучујућих изазова интегрисања у ширу јединствену европску заједницу јесте проналажење складног односа и „праве мере“ између „глобалног“ и „националног“, „универзалног“ и „провинцијалног“, „модерног“ и „традиционалног“. Стога спровођење процеса транзиције у нас није нимало лак и једноставан задатак, с обзиром на „друштвени амбијент“ осликан дубоким националним, верским, политичким, социјалним, идеолошким, културним, духовним и цивилизацијским разликама и супротностима. Отуда постаје изузетно значајно питање неопходног друштвеног консензуса о заједничким вредностима и циљевима који би могли осигурати бар минимум социјалне интеграције.

Једина егзистенцијална категорија на којој је могуће конституисати заједницу јесте – емоција, која свакако мора бити праведна и морална. При томе се под праведношћу подразумева идеја слободе као темељ међуљудских односа. Управо она у мултиетничком, мултиконфесионалном и мултикултуралном друштву обезбеђује етику плурализма, тј. етику дијалога и сарадње. Уједно, то чини важно поље ангажовања верских заједница, чије место умногоме одређује припадност „широј породици“ цркава и конфесионалних заједница, те актуелни „задатак“ обнове и даљег развоја универзалних хришћанских вредности. С обзиром на чињеницу да су народи на овом простору конституисани и „верским учинцима“, и да су као такви ушли у „заједницу историјских народа“ – универзални садржаји који чине бит сваке аутентичне онтологије вере могли би да постану један од могућих путева за њихово узајамно приближавање и „изградњу“ заједништва. У томе је највеће искушење верских заједница данас!

Кључне речи: верске заједнице, друштвено заједништво, европска интеграција, транзиција, демократизација, модернизација, традиција, мултиетничност, мултиконфесионалност, мултикултуралност, толеранција, екуменизам.

Европеизација и наслеђе

Сада већ култни 5. октобар 2000. године недвосмислено сведочи у прилог нашег опредељења за мирну, стабилну, демократску и развијену Србију; друштвене реформе као једино могући пут интегрисања у јединствену Европу, као и за минимални национални програм који окупља све важне друштвене снаге, као неопходан услов опстанка и било каквог напретка. Међутим, тако наглашеним „позивима“ на

* Аутор је виши научни сарадник Института за европске студије.

„европеизацију“ не би никако смела да се заобиђе озбиљна расправа о природи промена за које се залажу. Другим речима, често понављана насушна потреба нашег „враћања у Европу“ ставља пред нас низ значајних констатација, али и питања. На првом месту, тиме се изриче тврдња да смо досада живели изван Европе, изопштени из њених интеграционих и цивилизацијских токова. Вратити се у Европу, значи интегрисати се у њен јединствени економски, политички, културни, духовни и цивилизацијски простор. Али, већ ту се отвара питање шта је то, у ствари, Европа. Шта је то, уопште, „европско“? Јесу ли то синоними за један истоветан „модел“ економије, политичког владања, друштвеног живота, културе, стваралаштва и духовности? Ако они то јесу, није ли онда европски позив на слободу, демократију, универзализам и еманципацију, заправо, позив на модерни униформизам, једнообразност, једноликост? Не подразумева ли онда „европско“ превагу једног дела над целином и њеном бесконачном својеврсношћу и непоновљивошћу? Или „европско“, ипак, можда допушта непосредно постојање многоврских видова њеног манифестовања? Да су таква питања сасвим разложна сведоче бројне чињенице, које показују да је након завршетка „хладног рата“ и уклањања постојећих идеолошких подела Европа морала да се суочи са сопственим унутрашњим ограничењима и разликама. Тада се јасно обелоданило да, упркос снажном интеграционом току, она још увек не зна тачно где су јој географске границе, а сам појам „Европе“ остаје у великој мери садржински амбивалентан и недовршен.¹ Стога је тек стицањем ваљаних одговора на та питања могуће засновати адекватну стратегију „прелажења“ тзв. посткомунистичких друштава у модерно друштво западноевропског типа, и осигурати њихово успешно интегрисање у садашњу уједињену Европу.²

То је сасвим разумљиво, будући да је реч о сложеним интеграционим процесима који имају економску, политичку и културну димензију,³ подразумевајући свеобухватне промене, усмерене, пре свега,

¹ Видети: Радмила Накарада, „Распад Југославије и нови безбедоносни лик Европе“, у: Радмила Накарада, Обрад Рачић, *Распад Југославије – изазов европској безбедности*, Институт за европске студије, Београд, 1988, стр. 11.

² Европска унија је одавно прекорачила праг међудржавне организације или савеза држава и постала наднационална заједница са изразитим политичким обележјима. Тако се, на пример, Уговором о Европској унији – први пут у историји заједнице – уводи концепт грађанства Уније (право грађанства Уније, чл. 8–8Е), чиме се отвара ново поглавље у њеном конституисању као политичке заједнице. Сам израз „Унија“ употребљава се у два колоквијална смисла: прво, да значи целину заједнице, и друго, као ознака за политичку страну заједнице у ужем смислу која обухвата области спољне и безбедоносне политике, унутрашњих послова и правосуђа под посебним уговорним и политичким режимом (Слободан Самарџић, „Европска политичка заједница“, у: *Европска унија као модел наднационалне заједнице*; Институт за европске студије, Фондација Friedrich Ebert, Београд, 1998, стр. 43–53).

³ Ако је уопште могуће говорити о европској културној политици, онда је њено стратешко језгро садржано у документима, пројектима и активностима Савета Европе.

према ефикасном унутрашњем обједињавању друштвене заједнице, па онда и њеном укључивању у ширу јединствену европску заједницу. Но, такве промене неизбежно намећу питање да ли такво преузимање европских закона и конституисање државних установа по узору на најразвијеније земље Европе имплицира поништавање или, пак, очување наших традиционалних вредности. Треба ли интегрисање у европски културни и духовни простор да „искључи“ нашу традицију, специфичне културне обрасце, постојећа верска начела живота? Или, пак, управо њих треба да унесе у заједничко европско културно и духовно наслеђе, које ће се надаље развијати у једном специфичном виду? Ако би се прихватила идеја о процесу промена као једино могућем и прогресивном путу развоја по узору на западну цивилизацију, онда и централистичка културна политика која тежи да прошири владајуће вредности и обрасце изгледа као оправдана. И обрнуто, ако би се прихватила могућност промена као избора у оквиру различитих „равноправних“ система вредности, онда културна политика мора да се суочи с таквим појединачним изборима и таквим различитим могућностима. Несумњиво трајну вредност у томе имају познати Беркови увиди (*Размишљања о Француској револуцији*) да се у процесима промене не би смела запоставити чак ни моћ предрасуда, онога што је постало садржај „старог обичајног права“, народне нарави, изворног етоса, и уопште свега што се прихвата као нешто „природно“, као оно што не захтева разложно оправдање. Поред осталог и зато што бројне историјске чињенице указују на то да управо традиције – иако се њихово порекло тачно и не зна – успевају много ефикасније да усмере делатности индивидуа него што би то био у стању да учини било који појединац у Декартовом смислу.⁴ Отуда би и свако „претварање“ традиције – као предаје делатне у одржавању и репродукцији идентитета човека и народа – у неделотворну и ништавну прошлост, која се ни на који начин не урачунава у садашњост „чињеничног“, неизбежно довело до озбиљних последица на плану људске егзистенције. Јер, у том случају људско постојање своју садашњост више не црпи

⁴ У области културне политике, Савет Европе подржава концепт културне демократије који омогућава да заједничко културно наслеђе буде доступно свим грађанима Европе, али и да свако може да га интерпретира на начин који у највећој мери ослобађа његову креативност (Бранимир Стојковић, *Културна политика европске интеграције*. Институт за европске студије, Београд, 1995).

⁴ Традиција као предаја чини основни делатни чинилац у одржавању и репродукцији идентитета човека и народа (његовог културног наслеђа, националних осећања и свести, изражених кроз систем специфичних вредности везаних за одређену културну целину, и друго). Традиционална „правила“ и „обрасци“ понашања настају „сами од себе“, кроз интеракцију небројено много јединки током дугог временског периода. Стога, традиционалне установе не функционишу зато што су рационално планиране: напосто, људи прихватају одређена правила поступања која им омогућавају да успешно реализују своје потребе (Драган Д. Лакићевић, „Политичка филозофија Фридриха фон Хајека“, у: *Оглед о установама слободе*, „Нолит“, Београд).

из повесног, порекло постаје само „гола прошлост“, а будућност – садашњост „продужена у будуће“! А стара је истина да човек без прошлости нема идентитета; наиме, са психолошког гледишта, стварање и одржавање идентитета личности незамисливо је без ослањања на индивидуалну прошлост. Независно од тога, међутим, ипак треба поставити питање у чему је стварна моћ традиције у садашњем процесу „европеизације“. Јесу ли наслеђени обичаји, нарав народа, те начини њиховог вредновања у стању да угрозе промене чији је циљ уклањање и обеснажење свега што чини сметњу „европеизацији“ живота? Или су традиције – схваћене тек као динамичан систем „правила“ опхођења „отворен“ ка учинцима времена – способне да управо томе допринесу? Најближа би била истини тврдња да успешност таквих промена – било да је реч о уставу, законима или о друштвеним уставима – пре свега, зависи од савладавања сукобљености новог са оним наслеђеним, дубоко укореним, „природним“... Европеизација која то превиђа неће имати добре изгледе чак ни да утврди оно што је већ освојила. Јер, какво значење имају наглашени захтеви за ослобођењем од страха према променама и отварањем према новом уколико су праћени снажним осећањем да треба по сваку цену сачувати традиционалне видове као једини природан облик живота? Управо то потврђује и Мирјана Васовић, која указује да су драматична искуства транзиције актуелизовала управо питања о особеностима социјално-психолошког, тј. вредносног профила људи у нас. Наглашавајући како су наша научна и публицистичка јавност сагласне у закључцима о основним социјално-психолошким препрекама на путу демократских промена, она наводи као тишичне следеће карактеристике такве друштвене свести: непревладани традиционализам, изражену ауторитарност (као културно и психодинамски условљену константу), ексклузивни карактер групних идентификација (са етничким и парохијалним идентитетом, као окосницом) и, с тим повезана, ксенофобија, као и амбивалентан и неконзистентан однос према либералном образцу друштвеног живота. При томе се таквом „опису“ вредносних оријентација, генералних ставова и уверења становништва придаје, чак, кључно значење за судбину демократске трансформације друштва.⁵

Због свега тога, чини се да је пресудан изазов у тек започетом процесу транзиције у нас управо проналажење складног односа и „праве мере“ између „глобалног“ и „локалног“, „универзалног“ и „националног“, „модерног“ и „традиционалног“. А да је у том домену опасно свако „претеривање“ и „заstraњивање“ потврђују бројни проблеми са идентитетом у скоро свим друштвима која данас сачињавају Европску унију. Они манифестују дубоку кризу кроз коју данас пролази класичан национални идентитет и, нарочито, проблеме везане за

⁵ Видети: Мирјана Васовић, „Вредносне претпоставке демократске трансформације“, у: *Лавиринти кризе*. Институт за европске студије, Београд, 1988.

његово тумачење и реконструкцију. До ње, на првом месту, доводи веома често коришћена идеја о „слабљењу“ националног (државног) идентитета, а у име јачања региона и наднационалне заједнице.⁶ Јер, таква оптимистична предвиђања неких угледних „креатора“ Европске уније – да ће се европске државе и нације веома лако одрећи својих појединачних идентитета на рачун заједничког европског идентитета, убрзо су се показала као исхитрена, и чак сасвим нереална. У томе им, наиме, није могла помоћи ни веома популарна „теорија о плуралном идентитету“, према којој је национални идентитет тек само један у низу идентитета које јединка има – поред породичног, професионалног, локалног, регионалног, европског итд.⁷

Сходно томе, није тешко закључити да провођење транзиције неће бити нимало лак и једноставан „задатак“, с обзиром на наш „друштвени амбијент“ осликан дубоким националним, верским, политичким, социјалним, идеолошким, културним, духовним, али и цивилизацијским разликама и супротностима. Тежак „баласт“ наших нагомиланих и нерешених националних проблема, скоро непомирљивих политичких размирица и сукоба, оштро изражених социјалних тензија и конфликта, несумњиво је озбиљан проблем „на дуге стазе“, без чијег превазилажења не можемо ни макнути с „мртве тачке“. Укратко, на делу су снажне дезинтеграционе снаге које на неки начин могу, чак, довести у питање и сам опстанак државе!⁸ Озбиљност такве тврдње само још додатно оснажује чињеница да се налазимо на Балкану, на којем, иначе, етничке и политичке границе не коинцидирају. Тако, свака балканска држава има у свом саставу етничке мањине, чији нерешени или нестабилни статус може изазвати социо-политичке конфликте и акутне кризе које задобијају међународне размере. И баш зато, сада постаје изузетно значајно управо питање неопходног друштвеног консензуса о заједничким вредностима и циљевима који би могли да осигурају барем минимум социјалне интеграције. Када се говори о потреби стабилног балканског региона, као једном од предуслова његовог успешног интегрисања у европски простор, треба нагласити да основу за уобличавање регионалне балканске политике и безбедносне стратегије чини управо минимум заједничких интереса балканских народа и држава. Проблеми у постизању тога нису мали, будући да у битне одреднице геополитичке слике садашњег Балкана треба убројити управо етничку и културно-цивилизацијску нехомоге-

⁶ Миша Ђурковић, *Муке са идентитетом*, „Политика“, 22. новембар 2002.

⁷ Исто.

⁸ Као негативне чиниоце који могу довести у питање наше интегрисање у јединствену Европу, данас, треба гледати све оно што манифестује низак ниво економске и цивилизацијске развијености: нестабилност региона, трибалстички менталитет, неизграђеност правне државе, одсуство инструмената и механизма артикулисања различитих интереса у мултиетничким и мултиконфесионалним срединама, верску нетолеранцију, злоупотребу „верског“ у политичке сврхе итд.

ност, политичку уситњеност и низак ниво економске развијености. Тачније, данас питање заједништва није за нас обично питање, већ питање од судбинског значаја за читаву будућност! Тим пре што се оно мора разматрати (и) у оквиру перспективе читавог Балкана да крене путем стабилизације, мира, просперитета и сарадње, као и изградње система колективне безбедности балканског простора.

Вредносни дефицит и криза заједнице

Проблем који ћемо, међутим, тек морати да решимо јесте питање како, у ствари, мислимо да остваримо такав, одиста, неопходан друштвени консензус. На који је начин, заправо, могуће конституисати „стабилно“ заједништво утемељено на добровољном пристанку и одлуци свих грађана да живе заједно и препознају ову државу као своју? Шта је данас прихватљиво за изнутра разједињену и дубоко конфликтну српску јавност? Које се вредности могу наметнути већини нашег становништва снагом своје изворне моралности, а не присилом неког спољашњег ауторитета (партије, државе, или којег другог)? Може ли шта да покрене данас обезличеног и усамљеног појединца и да га интегрише у друштвену заједницу?

Јер, никако не смемо заборавити да су важне димензије човековог искуства кризе стеченог током протекле деценије крвавих и бестијалних националних и верских обрачуна управо губљење ослонца у другом (криза поверења)!⁹ А у оба та случаја свест о кризи праћена је страхом који преплављује читаво човеково биће, блокирајући тако саму његову егзистенцију. Његови нераздвојни пратиоци су потпуна пометња, дезоријентисаност, несигурност, тј. све оно што чини „граничне ситуације“ чије искуство човека психички разара, изазивајући у њему изразиту потребу за неким ослонцем. Јасно, у недостатку ма каквих оријентацијских, мотивацијских и регулативних норми које би га повезивале у друштвену заједницу, човек остаје сам и препуштен себи. Тако се он нашао, заправо, на једном пустошном простору, што је и разумљиво с обзиром на потпуно одсуство општеприхватљивих вредности, смисла, значења и традиције, као коначним „билансом“ вишедеценијске владавине идеологије апсолутистичких претензија у нас.

С једне стране, криза је поништила привидно трајне и стабилне вредности створене у раздобљу „југословенског социјализма“, износећи, тако, јасно на видело да су у питању истрошене, непродуктивне и утопијске творевине.¹⁰ Томе су се, још не тако давно, узалудно супротстављали неки покушаји њихове рестаурације под скривеним

⁹ Видети: Гордана Живковић, „Криза и религија“, у: *Срби и православље*: Европско слово, Београд, 1998, стр. 30–37).

¹⁰ Видети: Гордана Живковић, „Разорен свет лажне сигурности: човеково излажење из окриља 'Великог Мира'“, у: *Срби и православље, исто*, стр. 30–32).

плаштом преображених идеолошких изведеница. Међутим, показало се, убрзо, да такве вредности не могу изнова постати окосница нашег повезивања и окупљања, напосто зато што је на њима саздано „социјалистичко заједништво“ већ једном завршило експлозивним распадом и грађанским ратом. С друге стране, сва досадашња настојања „премошћивања“ историјског, културног и националног дисконтинуитета – насталог идеолошком принудом – васпостављањем столећима делатне традиције, углавном завршавају у домену „ригуалног“ и политички инструменталног. Такве традиционалне вредности, наиме, до сада нису стварно ушле у наш живот постајући његов саставни део и онај вековима ефикасни „регулатор“ и „координатор“ људских активности и односа. Најзад, евидентни су немали отпори и дубоко укорена сумњичавост према „увођењу“ тзв. нових, „европских“ вредности као преовлађујућих норми у друштвеном саобраћању. Оне се чак, делом, доживљавају и као „стране“ и „опасне“ за очување националног, верског, но и личног идентитета.¹¹

Такав проблем вредносног дефицита траје, међутим, већ предуго, што и није чудно, с обзиром на то да смо, изгледа, доспели до оне „критичне тачке“ коју обележава одсуство стваралачке моћи и неспособност „произвођења“ нових идеја, замисли и концепата. Како то, иначе, само додатно потенцира нашу „глад“ за смислом и вредностима, не би било нимало неочекивано да се она (опет) окрене према ауторитету, који би наново успоставио некадашњу „извесност“ и „стабилност“. А последице тога биле би, сигурно, више него озбиљне и далекосежне! Треба ли, онда, нарочито истицати колико је важно да се пробуди у људима скоро замрло осећање блискости, заједничке припадности и солидарности? Подсетити их на заборављену чињеницу да су судбине сваког појединца и „његове“ националне и друштвене заједнице нераздвајно повезане? Уосталом, још је Платон добро знао како сваки појединац као духовно биће има моралну самосталност, али се, опет, с другим појединцима може спојити у „вишу духовну заједницу“, и то не на начелима подударности економских интереса, већ на начелу моралне солидарности и у кривици и у заслуги! Исто то вели, само на један други начин, Вебер када упозорава да се друштвена заједница „успоставља“ на осећању заједничке припадности својих чланова, а не рационалним разлозима у чијој је основи конкретан интерес. Дакле, једина егзистенцијална категорија на којој је могуће стварати заједницу јесте – емоција. Другим речима, то значи да се она може конституисати једино на темељу слободне воље, жеље и одлуке грађана да заједнички живе. Отуда, она свакако мора да буде праведна и морална. При томе, под праведношћу се подразумева идеја слободе као темељ међусобних људских односа; ту човек има мо-

¹¹ Видети: Мирјана Васовић, „Вредносне претпоставке демократске трансформације“, у: *Лавиринти кризе*, исто.

гућност да артикулише своје мишљење слободно и без страха за властиту егзистенцију. А управо то у мултиетничком, мултиконфесионалном и мултикултуралном друштву подразумева етику плурализма, тј. етику дијалога и сарадње. Мислимо да морално „здрава“ заједница представља оно начело и захтев од којег данас никако не би требало одустајати.¹² Такво одустајање само је знак лутања у повести и губљења присебности човека и народа.¹³

Јасно, у оживљавању таквог дела нашег бића, болно погођеног искуством поништења универзалних закона праведности и истине, те потпуног суноврата и расула свих моралних и етичких вредности, неће ни мало помоћи наш већ традиционално „инацијски“, а ни „јуначки“ менталитет и темперамент. То свакако не могу учинити ни наглашени „позиви“ на демократизацију и модернизацију, па ма колико гласни и захтевни били. Јер, као што то с правом вели Берђајев, не може се човек ослободити само „у име“ слободе, „у име“ напретка, „у име“ еманципације! То су само речи, а оне су, иначе, после свега што нам се овде догодило изгубиле своју привлачну снагу и моћ, постајући делом, чак, саставни део агресивне „машинерије политичке лингвистике“.¹⁴ Једноставно, нема данас тих речи које би биле кадре да надвладају оштро изражене социјалне тензије и могуће конфликте уношењем бар минимума толеранције и слоге у друштво оптерећено многоврним разликама и супротностима!

Мултиетничност и мултиконфесионалност као „оквир“ ситуирања проблема заједништва

Сигурно је, зато, да у условима постојања барем неколико сасвим различитих, јасно раздљених и, чак, супротстављених „лица“ Србије, градити заједништво на „дуге стазе“ подразумева много више од де-

¹² У таквој друштвеној заједници човеку неизоставно припада могућност да делује слободно према властитој одлуци, те да се таква његова властитост осигурава против сваког могућег напада. Међутим, то га никако не ослобађа „обавезе“ да поштује постојеће моралне норме и изнад свега уважава идеју моралног добра. Јер, уколико се подлегне веома снажном искушењу некажњеног кршења таквих норми, зарад личне користи, може се лако склизнути у чињење зла, које онда, по некој својој унутарњој „логици“, постаје преовлађујући феномен са несагледивим трагичним последицама.

¹³ За то су веома илустративни Теокаревићев ставови који – описујући СР Југославију крајем деведесетих година у којој долази до потпуног суноврата свих моралних и етничких вредности – по „сопственом признању“, користи термине типичне за означавање болесника чије оздрављење мало ко очекује: изолована, прокажена, са обогашеном привредом, ауторитарним режимом који повећава монопол над друштвом дезоријентисаних и апатичних грађана, са неразмрским клупком старих и нових националних проблема, раздраана непомирљивим политичким поделама и дезинтеграционим процесима, на ивици опстанка... (Јован Теокаревић, „Санкције, економски развој и демократија“, у: *Лавиринти кризе, исто*).

¹⁴ Видети: Гордана Живковић, „Реч на почетку“, у: *Срби и православље, исто*, стр. 7-8.

кларативних опредељења. То је само „први корак“ у иначе комплексном, дуготрајном и „неправолинијском“ процесу савлађивања бројних препрека, од којих је, можда, најтврдокорнија евидентна „спрега“ између феномена етнизације политичког живота и тзв. идентификације „националног“ и „верског“. Под „етнизацијом“ политичког живота подразумева се прожимање свих облика политичке делатности етничким идентитетом као примарном вредношћу, као и настојање да се друштво организује на начелу етничке припадности или етничког представништва (етничке репрезентације).¹⁵ А у темељу изједначења „националног“ и „верског“ лежи, у ствари, разумевање вере не само као саставног но и као конститутивног дела нације. То заправо значи да без православља нема „српства“, без католицизма „хрватства“ а без ислама – „муслиманства“ („бошњаштва“).

Мада се одмах може проблематизовати једна таква тврдња питањем да ли се данас уопште може говорити о религиозности као глобалном националном феномену, будући да је вера персоналистичко искуство, засновано на слободној одлуци и избору сваког појединца да верује или не верује, такав феномен је, ипак, непобитна чињеница која се никако не би смела игнорисати.¹⁶ А њене последице су веома озбиљне и далекосежне. Оне су то, пре свега, зато што је у модерном свету (етно) национална група изузетно моћна друштвена категорија, а код великог броја људи налази се чак при самом врху замишљене скале социјалних категорија, па дакле и самоидентификације. Томе су у прилог значајне чињенице, које показују да текући процеси глобализације воде – уместо ка „одумирању“ националног идентитета – заправо, ка ојачавању националних фрустрација и тензија у самом идентитету. Јасно, самоидентификација људи као припадника одређене (етно) националне групе има, поред осталог, и снажан антагонизирајући потенцијал, који у неким специфичним ситуацијама може „изродити“ посебан систем мишљења и деловања изражен непрекидним агресивним и ратоборним индивидуалним и колективним пројижирањем. Реч је, наиме, о познатој трибалистичкој логици виђења ствари коју прегнантно јасно и сликовито описује Зоран Глушчевић следећим речима: „Оно што је у мом роду и народу, то знам, то вреди, то подстичем и са тим се идентификујем; све што превазилази такве границе – непознато је, туђе, непријатељско, изазива рат и противреак-

¹⁵ Видети: Триво Инђић, *Жаришта сукоба на Балкану* (исто, стр. 91–92).

¹⁶ Према схватању Српске православне цркве, православна вера представља фундаментални део бића српског народа: суштински садржај српског националног идентитета; оријентацијску, мотивацијску, интеграциону, регулативну и руководећу идеју српске повести (видети: Гордана Живковић, „Ко је српски народ“, у: *Срби и православље*, исто, стр. 106–107). Према становишту Римокатоличке цркве, католичка вера је била пресудан чинилац у конституисању хрватске нације. То поготову важи за Исламску верску заједницу, која између ислама и „муслиманства“ („бошњаштва“) изричито ставља знак једнакости.

цију агресивног типа“.¹⁷ Негативне последице тога утолико су теже што, по неком неписаном правилу, задобијају снагу осамостаљене ирационалне силе, која наноси велико зло, пре свега, самој уско трибалистички оријентисаној заједници, а потом и свим потенцијалним суседима и посредницима за неке више и нове цивилизационе системе. Такви и сада „актуелни“ садржаји трибалистичке свести у нас могу се „превазићи“, или макар „ублажити“, настајањем и развојем нових врста друштвеног повезивања које се стварају на основу заједничких потреба како појединаца, тако и друштвених група, унапређујући разумевање међу припадницима различитих традиција, култура и региона. Ту, свакако, посебно место припада тзв. регионалној свести, која може постати значајан чинилац живота становништва, а нарастајући под утицајем „сукоба“ и такмичења с другим регионима примити, чак, одлике праве филозофије и друштвеног покрета познатог као регионализам.¹⁸

Но, такви трибалистички садржаји могу се, на првом месту, „по-тискивати“ систематским развијањем код чланова (етно) националног колективитета осећања припадности некој широј социјалној категорији, као што је то, на пример, државна заједница. Наиме, њени припадници „дефинисани“ су у територијално-политичком, а не етно-националном смислу, због чега можемо утврдити да је управо држава та која има важну улогу у побољшању односа између различитих етничких и верских група, као и у спречавању њиховог евентуалног сукоба.¹⁹

Наравно, само пуким позивањем на безусловно поштовање националних и верских права – а без конституисања конкретних демократских институција и инструмената којима се „гарантују“ и „обезбеђују“ – не може се у томе далеко одмаћи. Стога, држава има обавезу да пронађе и развије адекватне „канале“ и „механизме“ успостављања сталне комуникације између различитих националних и професионалних група, управо ради „отварања“ њиховог истинског дијалога да постојећи нерешени проблеми не би трајније оптеретили

¹⁷ Зоран Глушчевић, „Православље и српска традиционална култура“, у зборнику *Човек и Црква у вртлогу кризе: шта нам нуди православље данас?*, приређивач Гордана Живковић, „Градина“, Ниш, 1993, стр. 161.

¹⁸ Регион није само физичка чињеница, већ током времена почиње да бива и колективна свест. Зато што живе на одређеном подручју, људи почињу да стичу појам о себи, о својој међусобној повезаности и припадању, да поистовећују себе са интересима тог подручја и располажу са више материјалних и духовних симбола који изражавају те интересе и тај смисао заједничке припадности.

¹⁹ Овде, међутим, треба имати у виду чињеницу да је једна од последица глобализације управо редефинисање демократије, што значи да грађани у низу животних димензија више нису детерминисани само одлукама своје државе. Истовремено, могућности утицаја на транснационалне центре одлучивања су веома ограничене (видети: Радмила Накарада, „Распад Југославије и проблеми европског идентитета“, у: *Распад Југославије и нови безбедоносни лик Европе*, исто, стр. 11).

њихове међусобне односе, отежавајући, па и потпуно „блокирајући“ њихов нормалан заједнички живот... А поготову, да на овим просторима изнова не би дошло до примене крајње опасних средстава принуде, дискриминације, силе, па и оружаног сукоба! Зато се више никако не би смеле понављати добро знане старе грешке – немарност, превиђање истине, затварање очију пред неумољивим судом чињеница. Не сме се ћутати о ономе што се овде стварно збива да се не би догодило нешто после чега више нема повратка! Ни по коју цену на овим просторима више се не сме „поновити“ једно Косово и Метохија, који су постали скоро нерешив проблем!

Па ипак, нема никакве сумње да такав процес демократске трансформације није једносмеран и континуиран, нити пак може „преко ноћи“ заживети.²⁰ У питању је мукотрпан посао, а за сам почетак требало би на нивоу државних институција исказати спремност и недвосмислено залагање за строго поштовање међународних конвенција које се тичу културног наслеђа, несметаног испољавања и реализовања верских и других слобода, а пре свега поштовања Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода.²¹ У супротном, могло би се опет отворити питање интервенисања међународне заједнице, што се ни до сада није показало као добро решење, с обзиром на њено непознавање и неразумевање саме природе, историје и судбине народа на овим просторима. Јер, међунационални и међуконфесионални односи не могу се никако посматрати изван контекста целокупне проблематике нашег императивног „враћања у Европу“ и укључивања у њене текуће интеграционе токове! Зато би свако дуготрајно нерешавање и „толерисање“ проблема верске и националне нетрпељивости, прикривање сукоба и одржавање лажног мира, могло

²⁰ Слободан Самарџић, на пример, истиче да је питање демократије у Европи, њене будућности и судбине у тесној вези са токовима свеколике европске интеграције. Ипак, указујући на универзална обележја демократије – гарантiju слобода и права, парламентарно представништво, поделу власти и владавину права – упозорава да је ту реч само о формалним ознакама, које ништа не говоре о садржинским својствима једног демократског поретка, о његовом облику владавине, државном уређењу, организацији власти, начину социјалне интеграције или преовлађујућој политичкој култури и обичајима (Слободан Самарџић, *Европска унија као модел наднационалне заједнице*), исто, стр. 126–127).

²¹ Слобода вероисповести има значајно место у законодавству Европске уније. Област религије је у европском праву регулисана с обзиром на три основна принципа – слободу, једнакост и равноправност. При томе је правна регулатива ЕУ ослоњена у великој мери на Универзалну декларацију о људским правима (УН 1948), Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода (1950), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966), као и на неке доцније значајне међународноправне документе (нарочито на Амстердамски уговор и Повељу о основним правима Европске уније – Ница 2000). Општа начела правног система земаља чланица чине саставни део правног поретка ЕУ, што значи да земље чланице и региони могу и морају да својим искуствима, потребама и виђењима допринесу заштити људских права земаља чланица.

довести до вишеструко штетних последица по развој наше земље, али и читавог балканског региона! А, одустајање од дијалога и отворености за потребе и проблеме друге стране, од демократских средстава „превазилажења“ могућег конфликта и, посебно, окретање ка трибалистичкој „пракси“ затварања у уске националне и верске ентитете и непријатељског пројцирања свега што је „с друге стране“ властитог, само је пут који неизбежно води ка „подизању ограда“ и „копању ровова“, познати „сценарио“ приче која је овде већ увелико *deja vu*. По много чему судећи, политички естаблишмент је дубоко свестан чињенице да су верске и етничке нетрпељивости и сукоби опасност за свет чија је основна „тенденција“ да постане „глобално село“, па да би нас, стога, сваки други пут од демократског само изнова изопштио из међународне заједнице, вратио у уске провинцијалне оквире и лишио било какве перспективе развоја и напретка. Али, утолико парадоксалније изгледа чињеница да се након 5. октобра у српско-муслиманским односима на тлу Рашке области (Санџак) скоро ништа није променило боље, да се увећао број инцидената између муслимана (Бошњака) и Срба, доспевајући чак неколико пута на саму ивицу већих сукоба! О ситуацији на Косову и Метохији, да и не говоримо! О чему је, онда, реч? Како је могуће објаснити такав евидентан раскорак између наглашеног инсистирања на поштовању људских права и слобода, а у оквиру њих и етничких и верских права сваког појединца, и неких приметних „момената“ праксе националне и верске нетрпељивости? То је само једно од питања на која ћемо ускоро морати да понудимо ваљан одговор. Сигурно је, међутим, да су управо мултиетичност и мултиконфесионалност истински предуслови „решавања“ таквих проблема, „изградње“ демократије и „прикључивања“ текућим европским интеграцијама. Свакако, све оно што би у том домену могло, из неких разлога, да остане изван домашаја или интересовања државних институција може да представља значајно поље верског ангажмана. А у томе, могућности верских заједница сада сигурно нису безначајне. Ту их, међутим, очекује нимало лак посао, поред осталог и зато што је држава у тој области направила тек прве кораке, отварајући само пут ка решавању неких ургентних проблема.

Међуконфесионални односи – елемент за „нацрт“ заједништва

Каке су могућности верских заједница у конституисању стабилног друштвеног заједништва данас? Да ли је религија оно што спаја или раздваја људе на једном тлу? Је ли она чинилац раздора или толеранције и зближавања? Не може се порећи да су у повести верска разједињеност и сукобљеност, у спречи са националним и државним интересима, деловали као снажна дезинтеграциона снага, чинећи чак

стални извор латентне конфронтације на овом простору. Ипак, да ли је свако религиозно уверење у својој најдубљој унутрашњој одређености суштински супротстављено идеји грађанске и политичке толеранције? Или управо оно битно може допринети таквој идеји? Јер, све декларације о људским правима „намећу“ своје ставове у форми правне и политичке присиле, стављајући у основи нагласак на спољну сагласност,²² док се у религиозној поруци – усмереној преко вере на човекову свест – инсистира на унутрашњем сагласју, духовном препороду и преображењу. Уосталом, проблем људских права – независно од тога који му смисао даје или како га тумачи било која верска заједница – представља озбиљно питање за све религије света. Сходно томе, оне изричито прихватају да могу и морају постати чиниоци у напору остваривања људских права.²³ Поред тога, указује се да постоји још једно човеково право, које није укључено ни у једну повељу – а које хришћанска мисао непрестано наглашава као основно усмерење човека – то је његово право да воли и да буде вољен. Јер, за поштовање људског достојанства није довољно пасивно признавање права другог, а посебно не у добу друштвене вишеобразности; управо супротно, потребно је активно учествовање у тренуцима који су пресудни за човека поред нас, потребна је подршка, из дубине душе, његовом развоју. Управо у томе се сагледава могућност верских заједница у даљем продубљивању смисла људских права, те стварања претпоставки да постојеће декларације не остану суви правни текстови. Тако, на пример, за већину православних мислилаца све што је написано у постојећим декларацијама чини полазне формулације; а остајући доследни и привржени људским правима, исто тако треба да будемо отворени и на пољу дубљих и суштинских људских права, која се ни-

²² Упоредити: Универзална декларација о људским правима (Општа декларација о правима човека – Universal Declaration of Human Rights), усвојена на Генералној скупштини ОУН резолуцијом 217А (III), 10. децембра 1948. године. Она, заправо, чини језгро даљег развоја људских права изнедрених из разних каснијих споразума. На пример: Међународни пакт о економским, друштвеним и културним правима (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*), усвојен 16. децембра 1966. и ступио на снагу 3. јануара 1976. године; Конвенција против дискриминације у образовању (*The Covenant Against Discrimination in Education*), 1960; Међународна конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације (*The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*), усвојена 1965, а почела да важи од 1969. године. На простору Европе нарочити значај има Европска конвенција о људским правима (*The European Convention on Human Rights*), са којом су се сложиле земље чланице Савета Европе 1950. године. Конвенцију је пратило пет додатних протокола и стварање значајних организација: Европске комисије за људска права и Европског суда за људска права. Значајан је и коначни акт Декларације о безбедности и сарадњи у Европи (Хелсинки, 1975).

²³ У последњих двадесет година објављено је много књига и чланака о људским правима и верским традицијама. Видети: U. Schenner, *Les droits de l'homme à l'intérieur des Eglises protestantes*, „Revue d'histoire et de philosophie religieuse“, 58 (1978), 379–397; *Les droits de l'homme dans l'enseignement de l'Eglise: de Jean XXIII à Jean-Paul II*, Recueil des textes du Magistere de l'Eglise catholique de Mater et Magistra a Centessimus Annus (1961–1991).

једном декларацијом не могу гарантовати.²⁴ Даље, каже се да се хришћанске цркве, уколико желе да пруже својеврстан допринос владавине људских права, не смеју ограничавати на анализе и подстреке, већ морају заиста да буду оно што су се заклеле да јесу: средишта моралног и духовног надахнућа и образовања личности.²⁵

Такав став треба дословно схватити као императиван захтев упућен свим данашњим религијама, без изузетака, уколико доиста желе да дају свој допринос развоју и очувању мира и правде у Европи, што је могуће само ако се окрену средишту своје поруке из којег израњају отвореност и способност за помирење. У супротном, остаје отворено поље за њихову сваковрсну употребу и злоупотребу; јер, „ако религија својим захтевима не чува људе од зла, онда она постаје своја највећа супротност, с обзиром да људе наводи да чине зло управо у име оних идеала који постоје зато да би људе сачували од зла“.²⁶ А управо то је био случај у бројним повесним „призорима“ верске нетрпеливости, сукоба, агресивног експанзионизма, па и верских ратова на европском тлу који се више не би смели поновити. Тога су, изгледа, сасвим свесни угледни црквени великодостојници, који покушавају да пронађу одговор на питање који допринос будућој уједињеној Европи могу да пруже цркве. Коју улогу оне треба да прихвате или одбаце управо са аспекта своје вере? Да ли оне уистину својим деловањем доприносе миру и помирењу у Европи и свету? Да ли уливају снагу људима да би одговорно и компетентно могли да испуњавају своје задатке и обавезе као грађани? Да ли уверљиво показују како је могуће да свако живи у својој (другачијој) традицији а да се упркос постојећим разликама поштује? Коначно, могу ли оне допринети интензивнијој европеизацији Европске уније преузимањем своје традиционалне, у вери утемељене позиције, тако да подстичу ресурсе цивилног друштва, покрећу основне социјално-етничке расправе о праведној економији, политичкој партиципацији и културном интегритету?²⁷ Да би могле да одговоре таквим захтевима, сматра се да су неопходне извесне промене у доктринама, али и устројству тих организација, које би омогућиле њихово прилагођавање духовној ситуацији времена.²⁸

²⁴ Видети: архиепископ Анастасије (Јанулатос), „Православље и права човека“, у: *Хришћанство и европске интеграције*, Хришћански културни центар, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003.

²⁵ Видети: исто.

²⁶ Видети: Милош Богдановић, „Искушења суживота православних и муслимана и њихово превазилажење“, међународни научни скуп *Сличности између православља и ислама*, 20. јун 2003. године, Интерконтинентал, Београд, у организацији Иранског културног центра и Међурелигијског центра.

²⁷ Видети: Карл кардинал Леман, „Хришћански корени европског друштва“, у: *Хришћанство и европске интеграције*, исто, стр. 193–195.

²⁸ Научни симпозијум „Проблематика савременог црквеног законодавства“, одржан од 13. до 15. октобра 2003. на Богословском факултету Српске православне цркве у

А пре свега, наглашено се инсистира на успостављању екуменистичке сарадње и дијалога између хришћанских цркава, али и са представницима других религија. Дијалог је неопходан да би се заједнички показао и промовисао смисао религија у модерном свету, учврстиле њихове заједничке темељне вредности, подупрла слобода религије у појединим земљама и глобално, те унапређивало њихово међусобно поштовање, мир и солидарност. Говорећи о екуменском дијалогу који се већ неколико деценија води између хришћанских цркава, а нарочито између цркава Истока и Запада, кардинал Волбрандс²⁹ недавно је нагласио важност коју за уједињење Европе задобија хришћанско јединство. И мада оно није остварено нити је успостављена нека институција, ипак таква воља за чвршћом сарадњом на целокупном европском континенту, поред осталог, већ је довела до стварања Конференције европских цркава, која обухвата око 120 аутономних црквених организација Истока и Запада. Таквим новим токовима у међу-конфесионалним односима заправо се обелодањује чврста решеност одговорних у хришћанским конфесијама да ојачају заједничку сарадњу и унапреде, помоћу одговарајућих институција, заједничко усмеравање на обнављање јединства хришћанског света. А управо то је савим логичан одговор на процес европских интеграција и питање успостављања јединствене уједињене Европе!

Мимо таквог „императива“ уједињене хришћанске цркве у уједињеној Европи не би се могла ваљано разумети ни мисија и делатност верских заједница у нас.³⁰ У ствари, њихово место и улогу у конституисању заједништва у садашње време у великој мери одређује управо таква припадност „широј европској породици“ цркава и конфесионалних заједница, као и актуелни „задатак“ обнове и даљег развоја универзалних хришћанских вредности, као духовног и цивилизациј-

---

Београду (организатори: Свети архијерејски синод и Богословски факултет СПЦ), посвећен је уставу Европске уније који је у припреми и. поводом тога, заузимању заједничког става о питању савременог црквеног законодавства утемељеног у догматима, светим канонима и предању цркве, нарочито с обзиром на актуелне друштвене феномене, као што су глобализација, уједињење Европе, и слично.

²⁹ Карл кардинал Леман. *Хришћански корени европског друштва*. исто.

³⁰ У Нацрту закона о верској слободи – чијој изради се приступило у складу са активностима Савезне владе на хармонизацији законодавства СР Југославије са законодавством ЕУ – предвиђено је да у СР Југославији нема државне религије, а верске заједнице, које се дефинишу као правна лица основана ради обављања верских послова, равноправне су, слободне у одређивању свог верског идентитета и самосталне у уређивању своје унутрашње организације, обављању верских обреда и других верских послова. У преамбули, која не чини нормативни део закона, посебно су наведене верске заједнице које су историјски дуго присутне на простору СР Југославије (Српска православна црква, Исламска верска заједница, Римокатоличка црква, Јеврејска заједница, Евангеличко-хришћанске цркве аугзбуршке вероисповести и Хришћанске реформатске цркве), што има, пре свега, декларативни значај и ни на који начин не дискриминише у правима друге верске заједнице.

ског темеља Европске уније.³¹ Верске заједнице су, иначе, ауторитативан субјект у свом подручју деловања³² који одувек претендује на оријентисање верника. Тако оне и сада – посредством институција и средстава које имају на располагању – делом обликују и мењају представе верника и тако утичу на њихове ставове и практичан однос према томе шта се догађа с њима, с њиховим народом и глобалним друштвом. Могућности њиховог утицаја на формирање јавног мњења нису мале, с обзиром на чињеницу да су верници преовлађујући део наше свеукупне популације. Наиме, према резултатима последњег пописа становништва према вероисповести на територији Србије (јул 2003), 95 одсто грађана чине верујући, а 85 одсто укупног броја житеља – или 6.371.584 становника – православне је вере. Иако су национална и верска припадност најчешће у директној вези, попис је показао да је у Србији више православаца него Срба, а разлог за то су принудне миграције православног живља из Хрватске и Босне изазване распадом СФР Југославије. Такође, попис је показао да је у Србији (без Косова и Метохије) нешто више од 410.000 католика (5,5 одсто), нешто мање од 240.000 припадника исламске верске заједнице (3,2 одсто), око 80.000 протестаната (1,1 одсто), нешто мање од 800 јудаиста (0,01 одсто), док „осталим“ вероисповестима припада нешто мање од 20.000 грађана Србије. Да „нису верници“ изјаснило се само 40.000 грађана од укупно 7.498.001 становника у Републици, што је 0,5 одсто, док се о својој верској припадности није изјаснило око 330.000 житеља, или 4,5 одсто од укупног броја.³³ Већ из тога је несумњиво да протекла деценија манифестног избијања југословенске кризе наглашено доприноси враћању „религијском“ и његовом оживљавању у

³¹ У прилог томе је и седми по реду дијалог, који је под окриљем Васељенске патријаршије и Фондације Роберт Суман одржан 16. и 17. октобра у Цариграду (Истамбул), између Православне цркве и Европске народне странке (хришћански демократи). Европску народну странку су представљали чланови парламентарне групе хришћанских демократа Европске уније, који се у Европском парламенту залажу за хришћанске вредности у креирању свеевропске политике. Све помесне православне цркве су представљали угледни делегирани митрополити, епископи, православни парламентарци, професори и академици. Основна карактеристика свих саопштења на том скупу може се, поједностављено, изразити као: позивање на правилно вредновање хришћанства у перспективи савремене европске интеграције и став да ће чврсто јединство старог континента бити могуће само уколико се поштују јеванђелске вредности, које су столећима биле надахнуће за зближавање народа.

³² Како су у Уставу СР Југославије остала изван правног регулисања значајна питања, као што су: правни статус цркава и верских заједница, начин њиховог оснивања и регистрација, право на организовање верске наставе у државним школама, пружање духовне помоћи у Војсци Југославије, болницама, казним установама и домовима за старе, финансирање верских заједница, слобода информисања у верским питањима, правна заштита духовника, проблем злоупотребе верских слобода итд. – донет је Нацрт закона о верској слободи, који још није прошао кроз скупштинску процедуру.

³³ Видети: Мирјана Кубуровић, *Верска припадност житеља Србије*, „Политика“, 5. јул 2003. године.

целини друштвеног процеса, политичког поготову. Наиме, такве чињенице јасно показују да се многи људи одгајани у атеистичком духу и световној култури окрећу религији: укључују се у црквене организације и у њима, управо као верници, делом остварују своје друштвено ангажовање. Наравно, такво обраћање вери и суделовање у животу цркве има важне импликације за њих, али и за друштво у којем живе. Поред осталог, то на неки начин омогућава, пре свега, тзв. субјективизацију (политизацију) Српске православне цркве – која јавним и политичким артикулисањем ставова о суштини југословенске кризе и могућим путевима изласка из ње постепено излази из своје досадашње изолације и укључују се у јавни (политички) живот као равноправни учесник. То важи и за остале, на првом месту традиционалне, верске заједнице, но „терет“ њихове одговорности у оном домену који се тиче моралне, духовне, али и политичке³⁴ димензије човековог постојања засигурно је мањи. Наравно, то нема никакве везе са њиховом доктринарном или организационом неспособношћу, већ, пре свега, с неупоредиво мањим бројем верника које окупљају у свом окриљу на тлу Србије. С друге стране, тако огромна већина верујућих грађана обавезује државу да сарађује са црквама и верским заједницама; тим пре, што је право на верску слободу једно од основних људских права која се гарантују нашим уставним документима, али и међународним конвенцијама.³⁵ Међутим, остваривање права на верску слободу не подразумева стање у којем држава треба да буде пасиван посматрач, већ активан стваралац амбијента у којем се таква слобода може остварити.

Споменута улога црквених и верских заједница као „чувара“ друштвеног морала и тзв. представника општих интереса „свога“ народа посебно долази до изражаја у етнички и конфесионално мешовитим срединама. Рашка област (Санџак), засигурно, типичан је „пример“ за то! У чему је, заправо, ту могућа мисија Српске православне цркве и Исламске верске заједнице? На првом месту, показује се да би – управо с обзиром на чињеницу да су и Срби и муслимани (Бошњаци) на неки начин као народ конституисани „верским учинцима“, улазећи као такви и у „заједницу историјских народа“ – универзални садржаји који чине саму бит сваке аутентичне онтологије вере могли да постану један од могућих плодноносних путева узajамног приближавања Срба и муслимана, те конституисања њиховог заједништва. Без обзира на, иначе, сасвим засновано питање шта је ту у функцији оног другог – наиме, „верско“ у функцији „националног“, или обрнуто – „национално“ у функцији „верског“. О чему је, заправо реч? Реч је о универ-

³⁴ Црква је политички организам у најдубљем смислу те речи, наравно, само под условом да се политика разуме у контексту њеног изворног значења – као брига за целокупни живот једне заједнице.

³⁵ Видети: Сима Аврамовић, у: Мирјана Кубуровић, *Верска припадност житеља Србије*, „Политика“, 5. јул 2003.

залним „религијским обрасцима“ опхођења и друштвеног комуницирања, чија је основна „намера“ успостављање односа унутар конкретне друштвене заједнице, којима се пропагира живот љубави, милосрђа, сарадње и солидарности, узајамног поштовања и уважавања туђих потреба као сопствених. Таквим специфичним нормама човек се изричито обавезује на „добру вољу“ према другој и висок степен моралности и савести у свом свеукупном деловању. А имати „добру вољу“ значи разумети свакога, помоћи свакоме, признати свакоме право на живот, слободу, хлеб, на правну и друштвену заштиту. Исто тако, то значи никога не одбацити због његовог имена и уверења, сваком народу дати право на неговање културе и традиције. Разумљиво, сви ти принципи су само „парадигматичан“ облик верског живота уколико је он доиста аутентичан, док се на нивоу конкретног деловања верских заједница њиховом политичком, прагматском или којом другом инструментализацијом и злоупотребом могу артикулисати сасвим супротни садржаји! И баш је у томе највећа одговорност Српске православне цркве и Исламске верске заједнице. Међутим, у муслимана су импликације тога још далекосежније, с обзиром на то да је ислам вера која непосредно „интервенише“ у најситније „детале“ човековог живота и да снажно делује на окупљање, повезивање и уједињавање свих муслимана у свету, без обзира на државну заједницу у којој живе. То фактички значи да је ислам фундаментални садржај без којег уопште није могуће говорити о „муслиманству“, односно, да не постоје муслимани који припадају некој другој конфесији. Наравно, зато је изузетно важно управо питање спремности и добре воље муслимана да прихвате државну заједницу „европског типа“ као своју, да поштују њене законе и норме живота, уз истовремено неговање своје традиције и чување својих цивилизацијских специфичности. А како у томе има наглашену улогу Исламска верска заједница, потпуно је разумљиво што питање међуconfесионалне сарадње и дијалога у овом тренутку добија изузетну важност на нашем простору. Јер, управо њен утицај омогућава сусретање и упознавање двају различитих верских, културних и цивилизацијских искустава, како би се, на тај начин, покушале превазићи постојеће разлике и супротности. Таква сарадња, свакако, може да буде заснована искључиво на „јединству у разликама“, што значи да се унапред искључује ма чији „примат“ и подразумева обострано поштовање. Без тога, иначе, не може бити ни заједничког живота муслимана и Срба, па, следствено томе, ни „европске перспективе“ Рашке области. Треба ли уопште говорити о последицама другачијег исхода када се зна да је управо нетолерантни и агресивни вид ислама већ манифестован као тероризам, па као такав и проглашене за светску и цивилизацијску опасност? Према томе, мултиетничност и мултиconfесионалност се у срединама попут наше показују као истински предуслови „изградње“ демократије и укључивања у Европску унију, а екуменистичка сарадња и солидарност као једино могући облик суживота верских заједница!

Под транзицијом се подразумевају свеобухватне промене, усмерене, пре свега, према ефикасном унутарњем обједињавању друштвене заједнице, а потом према њеном интегрисању у ширу јединствену европску заједницу. Један од одлучујућих изазова с којима се „она суочава“ јесте проналажење складног односа и „праве мере“ између „глобалног“ и „националног“, „универзалног“ и „провинцијалног“, „модерног“ и „традиционалног“. Стога спровођење процеса транзиције у нас није нимало лак и једноставан „задатак“, с обзиром на „друштвени амбијент“ осликан дубоким националним, верским, политичким, социјалним, идеолошким, културним, духовним и цивилизацијским разликама и супротностима. Јер, тежак „баласт“ наших нагомиланих и нерешених националних проблема, скоро непомирљивих политичких размирица и сукоба, и оштро изражених социјалних тензија и конфликта, озбиљан је проблем, без чијег превазилажења не можемо ни макнути „с мртве тачке“. Реч је, наиме, о снажним дезинтеграционим снагама које, на неки начин, могу довести у питање чак и сам опстанак државе.

Отуда постаје изузетно значајно управо питање неопходног друштвеног консензуса о заједничким вредностима и циљевима који би могли да осигурају барем минимум социјалне интеграције. Тачније, конституисање стабилног друштвеног заједништва за нас није обично питање, већ питање од судбинског значаја за читаву будућност. Тим пре, што се оно мора разматрати у оквиру перспективе Балкана да крене путем мира, стабилизације, просперитета и сарадње, као и изградње система колективне безбедности целокупног балканског региона. Међутим, проблем који ћемо тек морати да решимо јесте питање како, у ствари, мислимо да остваримо такав, одиста неопходан друштвени консензус. На који је начин могуће конституисати стабилно заједништво утемељено на добровољном пристанку и одлуци свих грађана да живе заједно и препознају ову државу као своју? Шта је данас прихватљиво за изнутра разједињену и дубоко конфликтну српску јавност? Које се вредности могу наметнути већини нашег становништва снагом изворне моралности, а не присилом неког спољашњег ауторитета (партија, држава или неки други)? Све то само додатно отежава очигледан проблем вредносног дефицита, који већ предуго траје, што и није чудно, с обзиром да смо доспели до оне „критичне тачке“ коју обележавају одсуство стваралачке моћи и неспособност „произвођења“ нових идеја и концепата.

Сигурно је, међутим, да једина егзистенцијална категорија на којој се може конституисати заједница јесте – емоција. Стога она, свакако, мора да буде праведна и морална, при чему се под праведношћу подразумева идеја слободе као основ међуљудских односа. А управо

то у мултиетничком, мултиконфесионалном и мултикултуралном друштву подразумева етику плурализма, тј. етику дијалога и сарадње. Уједно, то чини важно поље ангажовања верских заједница, чије место умногоме одређује припадност „широј европској породици“ црква и конфесионалних заједница, као и актуелни „задатак“ обнове и даљег развоја универзалних хришћанских вредности, као духовног и цивилизацијског темеља Европске уније. Таква улога верских заједница, као „чувара“ друштвеног морала и тзв. представника општих интереса „свог“ народа, посебно је изражена у конфесионално и етнички мешовитим срединама. Показује се да би – управо с обзиром на чињеницу да су народи на нашем простору конституисани и „верским учинцима“, и као такви и ушли у „заједницу историјских народа“ – универзални садржаји који чине бит сваке аутентичне онтологије вере могли да постану један од могућих путева њиховог узајамног приближавања и „изградње“ заједништва. Реч је, заправо, о универзалним „религијским обрасцима“ опхођења и друштвеног комуницирања као сасвим специфичним нормама, којима се човек изричито обавезује на „добру вољу“ према другој и висок степен моралности и савести у свом свеукупном деловању. Такве норме су само „парадигматичан“ облик верског живота уколико је он уистину аутентичан, док се на нивоу конкретног деловања верских заједница, њиховом политичком или прагматском инструментализацијом и злоупотребом, могу артикулисати сасвим супротни садржаји. Али, управо у томе је садашње највеће искушење верских заједница!

Научне законитости оружане борбе

Проф. др Момчило Сакан, пуковник у пензији

Студија др Слободна Микића, под називом: *Научне законитости оружане борбе*¹, веома је значајно научно дело. Његова оригиналност произилази из самог наслова дела, јер научне законитости нису довољно разматране, нити су ваљано дефинисане. То је, наиме, први покушај да се оне дефинишу као блажа форма научних закона и да им се да одговарајуће место у методологији и теорији науке. Значај дела произилази из чињенице да су научни закони један од основних и најважнијих елемената структуре теорије науке уопште и, посебно, ратне вештине, као науке. Научни закони су, дакле, елемент без којег се не може изграђивати конзистентна теорија, нити се могу правити ваљане прогнозе о развоју и будућем стању одређених појава, предмета и процеса.

Предмет који је аутор истраживао без сумње је мултидисциплинарног карактера. Обухвата широко подручје филозофије, методологије, социологије и ратне вештине – од примењене теорије до филозофских поставки и метатеоријских утемељења.

Резултати до којих је дошао аутор научно су вредни и могу се непосредно уградити у теоријски фонд ратне вештине као науке. Такође, могу послужити као теоријска основа младим истраживачима у истраживању елемената структуре научне теорије уопште и, посебно, структуре теорије војних наука.

Структуру студије чине следеће целине: Увод, Особености оружане борбе као појаве, Идентификација научних законитости оружане борбе, Деловање научних законитости оружане борбе, Закључна разматрања и Литература.

Увод је нешто краћег обима од онога који одговара уобичајеним методолошким захтевима. Аутор се определио за варијанту да само укаже на проблем и значај истраживања, док су изостављени други

¹ Студија Слободана Микића, *Научне законитости оружане борбе*, Војна академија, Београд, 2003.

делови уобичајени за тај елемент структуре студије, као што су предмет и циљеви истраживања, хипотезе, начин, потешкоће и битна искуства из истраживања. На то је вероватно утицао и садржај првог дела студије у којем су дефинисани основни (категоријални) појмови и описан историјски развој оружане борбе.

У првом делу студије, под насловом *Особености оружане борбе као појаве*, аутор је успешно успоставио логичку, методолошку и епистемолошку везу између друштвених појава, као опште категорије, и оружане борбе, као специфичне друштвене појаве. На тај начин је одредио место и улогу оружане борбе у систему друштвених појава. Оружану борбу разматра у тоталитету и у оквиру рата као шире друштвене појаве. Такође, критички разматра дефиниције о рату и на крају даје карактеристичну дефиницију те појаве која је у целини прихватљива.

Посебан значај аутор придаје теоријском одређењу оружане борбе. На основу компаративне анализе познатих дефиниција из лексикографске и друге литературе, укључујући дефиниције познатих војних теоретичара, као и критичког прилаза, прво је утврдио и објаснио особености оружане борбе. Затим је дао своју дефиницију, наглашавајући да је то *деструктивна друштвено-историјска појава, међусобног оружаног ништења сукобљених страна са непомирљивим циљевима двају тоталних процеса борбених дејстава*. Та дефиниција у највећој мери одређује обим и садржај појма оружане борбе и представља нов квалитет у теорији ратне вештине као науке.

Историјски развој оружане борбе аутор сматра посебно значајним и резултате до којих је дошао успешно користи као предтеорију и основу за аргументацију ставова о законитостима оружане борбе. Из тог дела студије види се велики ауторов труд да из обимне грађе издвоји најважније податке и ставове значајне аргументације наведених законитости. Поред познате периодизације развоја наоружања (ера хладног и ера ватрног оружја), аутор је увео и нови период, који је назвао периодом употребе оружја високе технологије и великих ефеката који карактерише савремено доба (време после Другог светског рата). На одговарајући начин, разматрана је веза и суштина условљености промена у оружаног борби зависно од развоја наоружања и друге ратне технике, а у посебном делу те целине аутор разматра и развој теорије ратне вештине уопште и идеје о њеним законима и законитостима.

У анализи оружане борбе аутор се определио за њене најбитније карактеристике, као што су: противуречност и супротности; њена веза са кретањима у друштву; хијерархијска структура; сложеност; динамичност; дисконтинуитет; разноврсност; беспштедност и нехуманост; последице и сложеност њеног истраживања. У потребном обиму, разматрана је структура оружане борбе и рашчлањена на чиниоце, услове и борбена дејства. Тежишно је наглашена улога борбених дејстава и њихових основних карактеристика, као што су: јединствен

циљ; процесност и променљивост; садејство и сарадња; ризичност и деструктивност у односу на противника. На тај начин, аутор је створио услове за каснију експликацију питања у вези са законитостима које карактеришу оружану борбу.

Поглавље о оружаном борби завршава се краћом, значајном анализом и критичким освртом на научну изграђеност њене теорије у свету и у нас. При томе, наглашена је недовољна развијеност појединих делова научне теорије оружане борбе. Аутор заступа став да је у научној теорији о оружаном борби уопште, а посебно код нас, најмање изграђен део који се односи на њене законитости и законе. На крају, изводи закључке о стању изграђености те теорије у другим земљама света, уз став да оружану борбу карактерише постојање и деловање одређених научних закона и законитости који одређују њен ток и исход.

Други део студије, под називом *Идентификација научних законитости оружане борбе*, тежишни је и најзначајнији елемент структуре студије. У том делу аутор је прво дефинисао основне појмове, а затим утврдио научни закон и законитости оружане борбе и указао на њихову улогу у месту у научној теорији и на њихове најважније карактеристике.

На основу комплексне анализе термина који се користе за обележавање појмова и других дефиниција, дао је своју дефиницију научних закона оружане борбе, наглашавајући да они *представљају битне, нужне, стабилне, трајне односе и везе између чиниоца оружане борбе у одређеним условима, од којих зависи њен настанак, ток, развој и исход*. Аутор је, затим, дефинисао нови, до сада у теорији недовољно коришћени, појам научне законитости који је, у суштини, и предмет његовог истраживања. На оригиналан и веома аналитичан начин, анализирао је, структурно и компаративно, појмове као што су: законитости, научни закони и научне законитости, као *један од облика научног сазнања који је нешто нижег сазнајног нивоа од оног који поседују научни закони, као највиши облик научног сазнања*. Указао је да се преко научних законитости трасира нови, поступнији, логички и методолошки пут до научних сазнања; од праксе, преко научних законитости, до научних закона, а на основу њих – до научних теорија.

Аутор је, на основу обављеног истраживања, утврдио један закон и пет научних законитости оружане борбе. Према његовом мишљењу, *однос снага у оружаном борби* један је од основних закона, а законитости су: *однос субјеката политике и борбених дејстава; примарни утицај људског фактора; утицај припрема на резултате борбених дејстава, зависност начина борбеног дејствовања од стања људских и материјалних потенцијала сукобљених страна и зависност начина борбених дејстава од географског простора*.

Научни закон односа снага аутор је оправдано ставио на прво место, наглашавајући да је у целокупној досадашњој пракси оружане борбе потврђено његово постојање и деловање. Однос снага постоји

у свим ситуацијама у процесу оружане борбе, али тај закон у научној теорији није довољно разматран. Он је највише актуелизован у пракси, у току рада команди, штабова и старешина на процени ситуације и доношењу одлука за борбена дејства. У доказном поступку аутор је прво дефинисао и класификовао појмове *моћ, сила, снага* и *однос снага*, које је, затим, објаснио и доказао у контексту постојања законитости. Саобразно циљу и захтевима за објашњењем суштине научног закона односа снага, аутор је, даље, разматрао чиниоце који чине суштину тог односа: људе, материјално-техничка средства и услове.

У разматрању законитости *односа субјеката политике и субјеката борбених дејстава*, аутор полази од доминантне, најчешће одлучујуће, улоге политике у односу на рат и оружану борбу код сукобљених страна. После краћег осврта на историјска искуства, навео је важније модалитете односа између субјеката политике и субјеката борбених дејстава, односно, између руководећих политичких и војних структура. Затим су наведени битни чиниоци тог односа, при чему је тежиште на суштини и степену оствареног јединства између субјеката који доносе одлуке у политичким институцијама државе и субјеката војног одлучивања (старешина) који доносе одлуке о ангажовању снага у борбеним дејствима. Аргументовано и на примерима, аутор је доказао да од степена, суштине и начина остваривања тог јединства зависе резултати који се постижу у оружаном борби. Такође, прецизно је дефинисао неопходне појмове и прихватљиво аргументовао наведену научну законитост.

На основу чињенице да човек има главну улогу у друштву и на основу историјских искустава, аутор сматра да је *доминантна улога људског чиниоца у оружаном борби* значајна научна законитост. То доказује преко четири битна постулативна става: 1) да је човек учесник у свим друштвеним супротностима и конфликтима који доводе до оружане борбе; 2) да човек доноси све одлуке у вези са припремањем и вођењем борбених дејстава; 3) да је човек активни учесник у свим садржајима оружане борбе и да је носилац свих дејстава и активности, и 4) да човек производи наоружање и друга средства потребна за вођење борбених дејстава. При томе, посебно је нагласио улогу и утицај борбеног морала у борбеним дејствима и разрадио његове основне садржаје и манифестације.

Полазећи од општег става о улози и значају припрема за сваку сврсисходну активност и човеково деловање, од припреме као функције руковођења и командовања, и од искуства из оружане борбе, аутор је утврдио да *припреме* имају све одлике научне законитости. У вези с тим, указао је на најважније садржаје припрема за оружану борбу, као што су: обучавање јединица; моралне, политичке, пропагандне и економске припреме; припреме друштвених делатности, и нормативно-правно регулисање система одбране земље, улога војне науке и припреме државе.

Историјски развој наоружања и друге ратне технике и његова улога у оружаном борби коришћени су као основни аргументи за утврђивање научне законитости *зависности начина борбеног дејствовања* („начин борбеног дејства“) *од стања људских и материјалних потенцијала сукобљених страна*. Историја оружане борбе недвосмислено је потврдила закључак да су сваки проналазак и употреба нових врста оружја имали за последицу изналажење новог начина борбеног дејствовања, и то у обе компоненте – офанзивној (за оног ко оружје примењује) и дефанзивној (за оног ко мора да се штити од тог оружја). Зависно од ефеката нових или усавршених оружја мењани су или допуњавани борбени поступци и увођене су нове мере или радње, а у случајевима сложенијих и ефикаснијих оружја мењани су и начини борбеног дејствовања. То су били суштински ауторови аргументи за утврђивање и дефинисање неведене законитости. Истовремено, он упућује и на размишљање да је у том случају реч и о научном закону, а не само о научној законитости оружане борбе. Аутор истиче да до промена начина борбеног дејствовања долази и услед одговарајућих карактеристика стања и могућности људског чиниоца, без обзира на то да ли је реч о квалитативним или квантитативним својствима. Дакле, према ауторовом мишљењу, начини борбеног дејствовања зависе од укупног стања и могућности људи и наоружања. По правилу, те могућности су специфичне и различите за сваку сукобљену страну.

Научну законитост *зависности начина борбених дејстава од географског простора* аутор је објаснио на основу чињенице да се сваки борбени поступак, радња или дејство увек догађају или реализују у географском простору, као неизбежном услову за борбена дејства и оружану борбу. У даљем тексту, уз два илустративна приказа, дато је детаљније одређење географског простора и његовог утицаја на борбена дејства. На крају, аутор је закључио да се та научна законитост може дефинисати исказом да „*основни елементи географског простора (величина, положај и облик; рељеф; педолошки и геолошки састав; хидрографски чиниоци; клима; становништво; биљни и животињски свет; насељена места; привредни објекти и остала инфраструктура) непрекидно и у великој мери утичу на опредељење и примену одговарајућег начина извођења борбених дејстава ради постизања повољних резултата у процесу оружане борбе*“.

У трећем делу студије – *Деловање научних законитости оружане борбе* – аутор дефинише појам деловања научних законитости оружане борбе и наглашава да оне непрекидно, значајно и неизбежно утичу на све учеснике у процесу оружане борбе. Посебно је објаснио разлику између научних закона и законитости, с једне стране, и закона као правних и нормативних аката, с друге стране. На веома јасан начин, указао је на место и улогу субјеката у деловању научних законитости и на могућности које им се пружају ако на прави начин и на

време схвате и узму у обзир неизбежно постојање и деловање научних законitosti оружане борбе. Од односа субјеката оружане борбе према увек присутном деловању научних законitosti, сматра аутор, зависи колико ће им они ићи у прилог, или обрнуто.

Аутор је веома концизно објаснио начине деловања наведеног научног закона и сваку истражену научну законитост оружане борбе. Тако се надовезао на теорију наведену у другом делу студије и успоставио логичку везу између теоријских основа научних закона и њиховог практичног значаја у процесу оружане борбе. Ефекти деловања научних законitosti илустровани су на примерима из историје оружане борбе.

У том делу студије аутор потенцира и објашњава улогу људског чиниоца у деловању научних законitosti оружане борбе, с тежиштем на улози старешина. Посебно је указао на неке њихове најбитније особине, као што су стручне, моралне и телесне особине, лични пример, патриотизам и укупна оспособљеност за учешће у оружаној борби. За војне старешине, сматра аутор, изузетно је значајно предвиђање тока и исхода борбених дејстава. У вези с тим, наглашава да је успешно предвиђање могуће само уколико се добро познају суштина и начини деловања научних законitosti оружане борбе. Наиме, само старешине које познају научне законе и законitosti могу успешно да предвиђају битне правце развоја процеса оружане борбе и да доносе одлуке које су примерене конкретним ситуацијама.

Закључна разматрања садрже синтезу резултата до којих је аутор дошао током истраживања. Посебно су наглашени улога и значај научног закона односа снага у оружаној борби као основног закона у теорији науке о оружаној борби. На крају, аутор с правом закључује да, осим наведених, постоје и други научни закони и законitosti и да се намеће потреба да се утврде и истраже. Такође, сматра да при утврђивању закона не треба примењивати најстроже научне критеријуме – не тако строге као кад је реч о законима који се односе на природне појаве, јер се то у друштвеним наукама и не може спровести.

*

Студија *Научне законitosti оружане борбе* оригинално је и веома вредно научно дело. То је први писани материјал о научним законитостима оружане борбе код нас. Стога се студија може успешно користити за обуку свих старешина, а нарочито слушалаца последипломских студија и усавршавања. Такође, може да се користи у истраживачком процесу јер даје епистемолошко-методолошку основу за законitosti оружане борбе и доказни поступак у процесу верификације хипотеза. Осим што „отвара врата“ и за многа друга научна истраживања, студија може да буде користан материјал за стицање нових и употпуњавање постојећих научних сазнања, као и за изградњу личних ставова о законитостима оружане борбе.

Др Милан Ђ. Плавшић*

Структура и композиција монографије др Теодоре М. Станковић *Планирање и припрема пољопривреде за потребе одбране*¹ били су условљени предметом истраживања, ширином тема и тежњом аутора да одговори на бројна актуелна питања везана за планирање припрема пољопривреде за потребе одбране. Упркос изузетној сложености и разноврсности проблема који су у монографији обрађени, она је разумљиво и прегледно написана, тако да се лако чита. Неоспорно, друштвено је оправдано објављивање ове монографије, посебно када се зна да је наша земља не тако давно била изложена агресији НАТО-а, па су припреме друштва за потребе одбране, укључујући и пољопривреду, биле провераване у пракси.

Монографија се, због актуелности, оригиналности и квалитета, несумњиво издваја од већ објављених радова сличне садржине. У њој је третирана, у научном, теоријском и практичном погледу, досад недовољно истражена и веома актуелна проблематика, која има велики економски и одбрамбени значај. Према методолошкој систематизацији, монографија има седам одвојених, међусобно логички и методолошки повезаних делова, којима претходи кратак увод, а следе валидни закључци, сажетак, преглед литературе и афирмативни изводи и рецензија.

У првом делу, под називом „Рат – реалног савременог света“, аутор износи ставове о рату као друштвеној појави, анализира разна искуства из одбрамбених ратова, образлаже карактеристике савременог рата, глобализацију и нови светски поредак, и наводи последице агресије НАТО-а по пољопривреду и прехранбену индустрију наше земље.

Аутор је у другом делу монографије, под називом „Теоријске основе планирања пољопривреде“, посебну пажњу посветио техничко-технолошком прогресу и његовом утицају на развој пољопривреде, односно нагласио је неопходност планирања пољопривреде у оквиру укупног привредног развоја, као и њене специфичности и њихов утицај на планирање те привредне делатности.

Трећи део, под називом „Фактори развоја пољопривреде и прехранбене индустрије,“ садржи зналачку и детаљну анализу становништва и радне снаге (са разних аспеката), а потом и природних услова

* Аутор је редовни професор Пољопривредног факултета у Београду.

¹ Др Теодора М. Станковић, *Планирање и припрема пољопривреде за потребе одбране*, ИГП Миљковић, Београд, 2003.

и ресурса, као и средства за рад – опремљеност пољопривреде механизацијом.

„Стање у пољопривредној производњи и прехранбеној индустрији“ чини четврти део монографије. У њему аутор анализира место пољопривреде и прехранбене индустрије у структури наше привреде, образлаже њене организационо-поседовне карактеристике и тенденције кретања обима пољопривредне производње (ратарство, виноградарство, сточарство). Такође, расправља о прехранбеној индустрији као најзначајнијој прерађивачкој индустрији на основу пољопривредних сировина (прерада жита и производа од жита, индустријска прерада поврћа и воћа, производња биљних уља и протеина, производња шећера, индустријска прерада меса, прерада млека).

Пети део – „Планирање припрема пољопривреде и прехранбене индустрије у склопу општих припрема друштва за одбрану“ садржи расправе о: утицају савременог рата на пољопривреду и прехранбену индустрију, планирању производних чинилаца пољопривреде, планском усмеравању пољопривреде према захтевима одбране, планирању припрема прехранбене индустрије, робним резервама пољопривредно-прехранбених производа, систему снабдевања храном у условима рата, и другом.

У шестом делу, под називом „Биланси пољопривредно-прехранбених производа и њихов значај за одбрану“, ауторова пажња је првенствено усмерена на анализу биланса хране уопште, а потом на билансе пољопривредно-прехранбене производње (жито, пшеница, свеже поврће, грожђе и прерађевине, сточни производи и прерађевине).

Др Теодора М. Станковић у седмом делу – „Планске мере аграрне политике у функцији одбране“, анализира развојну политику у пољопривреди и прехранбеној индустрији и њено усклађивање са потребама одбране. Наиме, говори о природним ресурсима, производним капацитетима и технолошком развоју, производној политици у пољопривреди и варијантама програма производње. Такође, образлаже планске мере текуће аграрне политике у функцији развоја пољопривреде и прехранбене индустрије за потребе одбране, при чему посебно наглашава значај економских, административних и организационих мера аграрне политике за развоје те привредне делатности.

На основу сагледаних релевантних питања и наведених и анализираних чињеница у монографији, аутор је извео и валидне закључке. Будући да је савремени свет још увек суочен с бројним противуречношћима, као и ратним сукобима који угрожавају мирни развој човечанства, и да у таквим условима постоји примена силе ради постизања економских, политичких, војних и других циљева, мале и неразвијене земље, међу њима и наша, сматра аутор, морају се плански припремати за одбрану од агресије. У оквиру укупних припрема друштва за одбрану, планске припреме пољопривреде имају посебан значај с обзиром на њену улогу у снабдевању храном становништва и других снага система одбране земље.

У монографији је темељито анализирано постојеће стање у области планирања припрема пољопривреде и евидентирани су бројни проблеми који, директно или индиректно, утичу на припремљеност пољопривреде да задовољи потребе одбране. Истраживањем је доказана неопходност систематског планирања припрема пољопривреде у миру за њено успешно функционисање у рату, као и да виши степен планирања пољопривреде у миру омогућава лакши прелаз са мирнодопских на ратне услове и обезбеђење функционисања у тешким ратним условима. Систематским планирањем припрема пољопривреде за потребе одбране подстиче се стављање расположивих потенцијала у функцију одбране и усклађују потребе и приоритети потреба са могућностима друштва.

Анализом праксе функционисања пољопривреде у нашој земљи у току агресије НАТО-а показано је да се и у најтежим условима може обезбедити успешно функционисање пољопривреде само ако су претходно обављене планске припреме према плану одбране земље.

С обзиром на актуелност и интердисциплинарни приступ, сигурно је да ће монографија др Теодоре М. Станковић привући пажњу најшире читалачке јавности. Наиме, за таквом врстом радова постоји велико интересовање у јавности, посебно у институцијама (али и појединаца) који се баве проблемима планирања припрема нашег друштва за потребе одбране. Због тога ће користити не само стручној и научној јавности већ и студентима основних и последипломских студија образовних институција на којима се изучава та проблематика, али и свим другим читаоцима заинтересованим да прошире своја знања из те области.

Involvement of States in International Peace Operations – Dilemmas and Challenges

---

by Colonel Milan Opačić, Ph. D., (Ret.)

Once the provisional mechanism for launching peace operations had been established by the “United for Peace” Resolution and joined to the mechanism of collective coercion set out in the Chapter VII of the Charter, and, once their actions and tools had been improved, they made it possible to create relatively consistent and reliable mechanism of conducting the United Nations peace operations.

During the UN peace operation conducted by UNPROFOR on the territory of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, over a period of time NATO forces were used, and their classic combat operations were combined with standard operations of UN peacekeeping forces during the legitimate UNPROFOR mandate. Thus, practically, a precedent was made in the United Nations peace operations practice. Besides, through the effective use of force, UN peace forces acting at the expense of one of the conflicting parties drastically violated the principle of impartiality. Thus these operations developed partly into peace-enforcement operations, although they did not completely lose the connection with the original peace operations of the United Nations.

The UN peace operations that were launched to settle the crises of Kosovo and Metohija (KFOR/UNMIK) and Afghanistan (ISAF), or are planned to be launched over the Iraqi crisis, had been preceded by standard intervention of US and/or NATO (or of a number of the Alliance’s member states) Coalition forces without and approval of the Security Council. This made these acts typical aggressions against sovereign members of the United Nations. Standard UN peacekeeping mandates were mostly conferred upon the forces that directly or indirectly took part in the aggression, which a priori discredited their legitimacy. Finally, the peace operations of these forces are conducted on the territories of the countries that are partly or fully under the occupation regime, and “shadowed” by continual or periodical standard combat operations, which additionally compromises their peacekeeping nature and definitely qualifies them as peace-enforcement operations.

Key words: United Nations, Charter, Security Council, resolution, approval, conflicting parties, peace operations, peacekeeping forces, aggression, peace-enforcement operation.

by Zlatko Isaković, Ph. D., Prof.

The policy of recognizing prescriptions concerning the conduct of just war is found in some forms across all cultures for which we have more or less detailed historical records.

Grotius' efforts to establish a concise corpus of international law for the conduct of war represents the culmination of a thousand years of reducing moral principles to objective criteria. However, since in the conduct of human affairs even the most objective criteria must be subjectively interpreted and applied, he realized the impossibility of establishing a completely objective standard of justice. Hence his work includes not only a system of specific laws but also a discussion of the principles behind (their purpose or "intention") and guidance concerning their application. According to his concept, certain *jus ad bellum* criteria must be met in order for a war to be formally considered as just.

During the twentieth century, aggression was forbidden by the League of Nations "conditionally" and later by the United Nations – "unconditionally". Moreover, aggression was defined by UN, and in many cases UN peacekeeping or similar forces were utilized, but neither international nor internal wars disappeared. In wars waged in individual or collective self-defense, and in support of a victim of aggression, armed forces were applied in accordance with a UN Security Council's decision, etc. These wars are just in the modern meaning of that expression, and other wars are unjust (in the first place, those qualified as aggressions by the Security Council). Based on the above-mentioned, Grotius' 'just war' concept could be regarded as still valid, at least to a certain extent.

Key words: *jus ad bellum*, *jus in bello*, origins of just war doctrine, conditions of justified use of force according to Grotius, *jus ad bellum* in the 20th century.

Evolution of Warfare

by Major General Slobodan B. Mikić, Ph. D., (Ret.)

All segments – factors, contents, forms, and ways of conducting combat actions – of war as a social phenomenon have gone through evolutionary changes since its origin till up today. The evolution of warfare results from many factors, the most important ones being the development of human society, technological and technical development, and the achievements of science and art of war.

The author discusses the evolution of warfare through epochs of social development: period of slaveholding, feudalism, capitalism, and modern age. Main changes in the role and importance of war factors are discussed and particular emphasis is put on modern age and some most

important aspects of contemporary wars. Extremely fast and comprehensive developments of war equipment and technology as well as their impact on the physiognomy of war are analyzed. It is also stressed out that the man continues to be its decisive factor.

Wartime combat actions of great powers' armed forces are based on massive use of the most sophisticated war equipment operated by professionals. Air force, rocket and special units and electronic warfare units are mainly used, including also the space as war environment. Operations are conducted at high altitudes and large distances, while ground forces (in the first place, armored and mechanized units) are committed only after massive fire strikes have made favorable conditions for them to "sweep" and take the territory of the adversary.

Key words: evolution of warfare, warfare evolution factors, contemporary war, technological and technical development, industrial revolution, massive fire strikes.

Use of Precision Weapons in Contemporary Wars

---

by Colonel Todor Mirković, Ph.D., (Ret.)

Precision weapons (PW) as relatively new combat means have had a strong impact on the conduct of military operations and generally on the way of waging the war. The paper discusses PW features, taking into account the armed conflicts conducted over the past thirty years where these weapons were used. It points out that they were used mostly in so-called asymmetric wars, attempting to determine their role in a potential great war that might be waged between equal adversaries.

Based on the former use of PW, and on their systematic improvements and proliferation, the author concludes that the significance of this weapon category in contemporary war has been increasing, resulting in profound changes in the way the war is conducted. However, their development and production being rather costly, these weapons are owned by relatively few countries, which gets other countries into a very difficult situation.

Key words: precision weapons, guidance/homing technology, asymmetric wars, "gravity center", "parallel war", great war.

Military Industry in the Country's Economic System Transition

---

by Colonel Dragomir Đorđević, Ph. D., Prof.

Military industry, being an integral part of the economy, has features that make it a specific production activity. Military industry produces various types of special purpose armament systems and military equipment, which is why this production is considered as particularly important.

Military industry products are commodities of specific properties and therefore their production and marketing must be specifically regulated and carried out under strict public control. According to economic criteria, the military industry is characterized, among other things, by: a) operating according to strictly determined order; b) constantly and obligatorily meeting specific needs of the society as a whole; and c) possessing specific facilities.

Being producers of commodities, the military industry enterprises are inseparable parts and ingredients of the overall system of the society's productive forces development. Therefore, their functioning and economy must consistently comply with principles valid for all other commodity producers. Moreover, since the nature and character of military industry is similar to the character of a state as an institution, states around the world exert their influence on basic conditions of military industry operations.

Key words: transition, military industry, armament and military equipment, market transactions, transnational corporations, military industrial facilities.

Transformation of the Army of Serbia and Montenegro

---

by Colonel Božidar Forca, M. A.

Though the bipolar division of the world has disappeared, the contemporary international relations continue to be determined by political, economic and military factors, and the states have different approaches to establishing general and military strategies and doctrines. International relations' military factor is also a part of the strategy and doctrine of armed forces being an organizational element for applying military power.

In the period up to 2002 as well as beyond it, the military factor has had different impact on the development of the Army of Serbia and Montenegro. Between the initial and limit conditions of the military factor impact on the development of the Army, discernible are, philosophically and sociologically, the tendencies of cooperation and conflict, that is – of construction and destruction.

Experiences related to the impact of military factor on the development of the Yugoslav Army as regards the reform, i.e. the transformation of the Army of Serbia and Montenegro, point to the necessity of redefining its strategic concept. Also, the vision and missions of the Army of Serbia and Montenegro and the principles of new security integrations as prerequisites of avoiding and diminishing the challenges, risks and threats, make it necessary to redefine the basic military doctrinal determinations, organization, functions and requests for its employment.

Key words: strategy, doctrine, organization of the military, organizational changes, transformation of the military.

One of the crucial challenges of the integration into the broader united European community is to find a harmonious relationship and the "right ratio" between "global" and "national", "universal" and "provincial", "modern" and "traditional". That is why to carry out the transition process with us is not at all an easy and simple task regarding the "social milieu" colored by profound national, religious, political, social, ideological, cultural, spiritual, and civilizational differences and opposities. Therefore what becomes crucial is a public consensus on common values and goals that could ensure at least minimum social integration.

The only existential category over which it is possible to constitute a community is – emotion, which must clearly be righteous and ethical. Here the righteousness means the idea of freedom as a foundation of relations between people. It is exactly the righteousness that in a multi-ethnic, multi-confessional and multicultural society provides the ethics of pluralism, that is to say the ethics of dialogue and cooperation. At the same time, this presents an important involvement field of religious communities, the place of which is greatly determined by belonging to "a broader European family" of churches and confessional communities as well as by the current "mission" of renewing and furthering the universal Christian values. Regarding the fact that the nations of this region have been constituted also on "religious basis" and that on such an account they have joined the "community of historical nations", universal matters that make the essence of any authentic ontology of religion may turn out to be one of possible ways of their getting closer and "building" the togetherness. This is what poses the greatest challenges to religious communities today!

Key words: religious communities, social togetherness, European integration, transition, democratization, modernization, tradition, multi-ethnic, multi-confessional, multicultural, tolerance, ecumenism.

Engagement des Etats dans les opérations internationales de paix – dilemmes et essais

Dr Milan Opacic, Colonel en retraite

Par la réalisation du mécanisme temporaire pour le déclenchement des opérations de paix – Résolution „Unis pour la paix“ – son unification avec le mécanisme de forçement collectif déterminé dans le Chapitre VII de la Charte, ainsi que par la modernisation de ses mesures et instruments, on a permis la naissance d'un mécanisme relativement consistant et solide de conduite des opérations de paix des Nations Unies.

Durant la réalisation de l'opération de la paix de l'ONU par les forces de FORPRONU sur le territoire yougoslave, pendant une période de temps, on a vu engagées des forces armées de l'OTAN en exécutant une opération classique de combat combinée avec les opérations standardisées des forces de l'ONU en mandat donné à FORPRONU. Par cela, en fait, on a marqué le changement total dans la pratique des opérations de la paix de l'ONU. En plus, en utilisant une force effective, on détruit d'une façon brutale le principe de neutralité des forces de l'ONU au profit d'une partie en conflit, ce que dans la suite produit la naissance de l'opération de force, tandis que, en général, ces actions n'ont pas perdu le caractère d'une opération de la paix de l'ONU.

Opérations menées durant le règlement de la crise de Kosovo et Metohija (KFOR/UNMIK) et Afganistan (ISAF) jusqu'à maintenant ou les opérations qui doivent être menées en Irak sont les conséquences de l'intervention militaire classique des forces de coalition USA et/ou OTAN (on général ou en partie) sans accord de Conseil de Sécurité des NU. Exécution de mandats standardisés pour les forces des NU est confiée aux forces qui ont directement ou indirectement participé dans l'agression ce que, a priori, provoque discréditation de leur légitimité. Enfin, les opérations de paix de ces forces sont menées sur les territoires des pays qui sont en particulier ou en entier sous l'occupation et sous l'ombre des opérations militaires classiques ce que augmente le niveau de compromission de ces forces comme les forces de la paix.

Mots clés: Nations Unies, Charte, Conseil de Sécurité, résolution, accord, parties en conflit, opération de la paix, forces de la paix, agression, opération de paix en force.

Principe de reconnaissance des règles liées à la conduite de la guerre juste se trouve, dans certaines formes, dans toutes les cultures pour lesquelles on dispose des manuscrits plus au moins détaillés.

Les efforts de Grocius à déterminer un corps concis de droit international concernant la conduite de la guerre présente le sommet des essais millénaires à faire le résumé des principes moraux basés sur les critères objectifs. Cependant, à cause de la pensée humaine que les critères même les plus objectifs doivent être compris de façon subjective, il a compris qu'il est impossible à déterminer un standard objectif de la justice. C'est pourquoi son travail ne contient pas un système simple des lois spécifiques mais aussi il représente une discussion concernant le but et directions pour son application. Tenant compte de cela, la guerre doit contenir les critères déterminés par *ius ad bellum*.

Durant le XX siècle, Ligue des peuples a supprimé agression „sous condition“, plus les Nations Unies „sans condition“. En plus, l'ONU a défini le terme „agression“, mais les guerres ne sont pas disparues et les forces des Nations Unies sont employées dans de nombreux cas. Dans les guerres menées à cause de autodéfense individuelle ou collective ou comme l'aide aux victimes de l'agression, les forces armées ont été engagées après les décisions correspondantes etc. Ces guerres sont justes dans le sens moderne du terme, les autres sont injustes (avant tout les guerres qualifiées comme agressions). A la base de cela, conception de guerre juste de Grocius peut être estimée comme valable, au moins jusqu'à un certain degré de tolérance.

Mots clés: *ius ad bellum*, *ius in bello*, débuts de doctrine de la guerre juste, conditions de l'emploi de la force d'après Grocius, *ius ad bellum* durant XX siècle.

Evolution de la guerre

Dr Slobodan B. Mikic, Général de brigade en retraite

Tous les segments de la guerre comme l'évènement social, de son apparition à nos jours, sont passés à travers les changements évolutifs – faites, contenus, formes et façons de réalisation des actions de combat. Evolution de la guerre est le résultat des actions de nombreux faits, les plus significatifs sont: développement de la société humaine, développement technique et technologiques, atteints dans le domaine de sciences et de l'art de guerre.

Auteur voit cette évolution de guerre en visant les époques de développement social; esclavage, féodalisme, capitalisme, les temps moder-

nes. On mentionne les signes de base de ce changement des rôles et de l'importance des faits de guerre, en particulier dans les temps modernes sous influence de certaines caractéristiques principales des guerres contemporaines. On a fait l'analyse de développement rapide de la technique et de la technologie et leur influence sur la physionomie de la guerre, surtout au point de vue homme comme le fait décisif.

Les actions de combat armé des forces armées des grandes puissances sont fondées sur l'emploi en masse de la technique de guerre très sophistiquée manipulée par les professionnels. On emploie surtout l'aviation, les unités de missiles, les unités spéciales et celles de guerre électronique, y enclue le cosmos comme l'ambiance de guerre. Les actions sont menées à partir de grandes distances et des grandes altitudes, les forces terrestres (avant tout les blindés et les mécanisés) sont employées après la création des conditions favorables par les frappes de feu et après le „nettoyage“ du terrain possédé par les forces ennemi.

Mots clés: évolution de la guerre, faits de l'évolution de la guerre, guerre moderne, développement technique et technologique, révolution industrielle, frapes de feu en masse.

Emploi de l'armement de haute précision dans les guerres modernes

---

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

L'armement de haute précision (OPD), comme le moyen relativement nouveau, a fait une influence énorme sur le développement et la conduite des opérations militaires et sur la conduite de la guerre en général.

Auteur étudie les caractéristiques de l'OPD en faisant un aperçu sur les conflits armés menés durant 30 ans derniers durant lesquels on a utilisé ce type d'arme. Il souligne que l'OPD est utilisé en principe durant les soit disant guerres asymétriques et tente de déterminer leur rôle dans une grande guerre éventuelle qui serait menée entre deux adversaires égaux.

En basant ses conclusions sur les expériences de l'emploi de l'OPD jusqu'à maintenant, l'auteur estime que l'importance de cette arme est augmentée ce que demande les changements fondamentaux dans la conduite de la guerre. Cependant, à cause de grands frais de développement et de production de cet armement, seulement un nombre très limité de pays peut l'avoir.

Mots clés: armement de haute précision, technologie de guidage – autoguidage, guerres asymétriques, „centre de gravitation“, „guerre parallèle“, grande guerre.

Virages Industrie militaire dans les conditions de transition du système économique du pays

Prof. dr Dragomir Djordjevic, Colonel

Industrie militaire, comme partie intégrale de l'économie, a des caractéristiques qui sont très spécifiques à cause de ses activités. Les produits de l'industrie militaire sont de différents types d'armement et de l'équipement militaire qui ont une valeur spécifique et de ce fait il découle le traitement spécifique de cette production.

Les produits de l'industrie militaire sont des articles à propriétés spécifiques, ce qui demande que leur production et leur vente/achat soit sous traitement social spécifique. D'après les critères économiques, le caractère de l'industrie militaire se traduit en: a) manipulation dans le commerce d'après l'ordre très sévèrement contrôlée; b) constamment permanent et obligatoire des besoins spécifiques de la société en général, et c) disposition des capacités spécifiques.

Étant donné que les entreprises de l'industrie militaire sont les producteurs des marchandises, ils sont une partie compacte et importante du système de reproduction sociale dans la chaîne de production. Cela demande une obligation des producteurs de suivre soigneusement les principes valables pour les autres producteurs dans les conditions de production de marché. À cause de la nature de production, aussi, qui est semblable au caractère de l'État comme institution, il existe dans le monde la partique de l'influence de l'État sur les conditions de base de ces activités.

Mots clés: transition, industrie militaire, moyens de l'armement et de l'équipement militaire. Transactions de marché, corporations de transaction, capacités de l'industrie militaire.

Rapports de Transformation de l'Armée de la Serbie et du Monténégro

Mr Bozidar Forca, Colonel

Les rapports internationaux modernes, après la disparition du monde bipolaire, sont toujours sous contrôle des faits politiques, économiques et militaires, avec en plus l'approche différente des États à la détermination des stratégies générales et militaires et des doctrines militaires. Le fait militaire des rapports internationaux est une partie de la stratégie et de la doctrine des forces armées, comme un élément de l'application de la force militaire.

Le fait militaire a fait une influence différente sur le développement de l'Armée de Yougoslavie dans la période jusqu'à l'an 2000, mais aussi après. Entre conditions de début et des limites de cette influence on voit dans le sens philosophique et social, les tendances de coopération et de conflit, c'est-à-dire – création et destruction.

Expériences liées à l'influence du fait militaire sur le développement de l'Armée de Yougoslavie, tenant compte de la réforme ou transformation de l'Armée de la Serbie et du Monténégro, montrent le besoin de redéfinition de sa conception stratégique. Regardant la vision des missions de cette armée, il faut aussi redéfinir les déterminations doctrino-militaires, organisation, fonctionnement et demandes de son emploi.

Mots clés: stratégie, doctrine, organisation de l'armée, changements organisationnelles, transformation de l'armée.

Communautés religieuses et problème de la vie commune

Dr Gordana Zivkovic

Une des challenges décisives de l'internation dans une communauté européenne large est la recherche des rapports équilibrés entre le „global“ et le „national“, l'„universel“ et le „provincial“, le „moderne“ et „le traditionnel“. Aussi, réalisation du processus de transition chez nous n'est pas une mission facile du tout, ni simple comme on pense, tenant compte de l'„ambiance sociale“ peinte par des différences nationales, religieuses, politiques sociale“ peinte par des différences nationales, religieuses, politiques, sociales, idéologiques, culturelles, spirituelles et civiles. De cette effet il devient particulièrement indispensable d'avoir un consensus social concernant les valeurs communes et des objectifs à atteindre, pour assurer au moins un minimum de l'integration sociale.

Catégorie existentielle unique à la base de laquelle on peut construire une communauté est – l'émotion, qui doit, à sa tours, être juste et moral. Durant cette évaluation sous terme de la justesse on comprend l'idée de liberté comme le fond des rapports entre les êtres humains. Et elle assure dans le pluralisme multiethnique, multiconfessionnel et multiculturel une éthique de dialogue et de coopération. En même temps, cela représente un champ important de l'engagement des communautés religieuses dont la place détermine appartenance à une „famille européenne large“ des églises et des communautés religieuses ainsi que le „devoir“ actuel de renaissance de développement des valeurs universelles de cristianisme. En tenant compte de fait que les peuples habitant cette région sont constitués même par les „faits religieux“ et qu'ils sont comme tels entrés dans la „communauté des peuples historiques“ – les contenus universels qui font le sel de chaque ontologie authentique de religion, pourraient devenir un des chemins pour leur rapprochement mutuel et la „construction“ de communauté. C'est dans ce fait le plus grand challenge des communautés contemporaines.

Mots clés: communautés religieuses, communauté sociale, integration européenne, transition, démocratisation, modernisation, tradition, multiethnicité, multiconfessionnalisme, multiculture, tolérance, écuménisme.

Staatsengagement in militärischen Friedensangriffen – Dilemmas und Versuchungen

Dr Milan Opačić, Colonel in Rente

Es wurde durch das Feststellen des vorläufigen Mechanismus für die Bewegung Friedensangriffen mit der Rezolution „Für den Frieden vereinigen“, durch seine Verbindung mit dem Mechanismus eines kollektiven Zwanges gesichert im Kopf VII der Satzung, sowie durch die Fortbildung ihren Maßregel und Instrumente die Entstehung relativ dauerhaftes und zuverlässiges Mechanismus der Führung von Friedensangriffen der Vereinten Staaten ermöglicht.

Anhand UNPROFOR, wurden beim Vornehmen der Friedensangriffe der UNO wurden, auf dem Gebiet SFR Jugoslawiens in einem Zeitabschnitt, die NATO – Kräfte engagiert und ihre klassische Kraftsangriffe wurden mit standardisierten Angriffen der UNO-Kräften während des lägitimen UNPROFOR Mandats kombiniert.

Daruch wurde faktisch ein Präzedens in der Erfahrung der UNO-Friedensangriffe gemacht. Es wurde dabei drastisch durch die Anwendung wirksamer Kräfte ein Grundsatz über die unbefangenen Wirkung der UNO-Friedenskräfte verletzt, wobei eine der Streiseite geschädigt ist und danach werden diese Angriffe teilweise zu solchen Angriffen entstanden um den Frieden aufzudrängen, obwohl sie im Ganzen die Verbindung mit ursprünglichen UNO Friedensangriffen nicht verloren haben.

Die klassischen Wehrangriffe der Allianzkräften der USA und/oder der NATO (oder von einiger Bündnispartnern) gingen ohne Zustimmung des Sicherheitstrates den UNO-Friedensangriffen voran, die wegen der Lösung der Krise um Kosovo und Metohija untergenommen wurden (KFOR/UNMIK) und um Avganistan (ISAF) oder sie sollen erst unternehmen werden wegen der Krise um Irak. Solche Angriffe bezeichnete man als typische Agressionen gegen die souveränen UNO Mitglieder. Die Ausführung der standardisierten Mandate der UNO-Kräfte wurde meistens zu solchen Kräften vertraut, die indirekt oder direkt Agressionsglieder waren, was a priori ihre Legitimität diskreditiert. Schliesslich werden diese Friedensangriffe auf dem Gebiet der Ländern geführt, die teilweise oder im Ganzen unter einem Okupationregime waren und in der Schatten der ständigen oder periodischen Streitsangriffen, was ihre friedlichen Charakter zusätzlich kompromittiert bzw. sie werden als Angriffe der aufdrängenden Frieden qualifiziert.

Stichwörter: UNO, Satzung der UNO, Sicherheitsrat, Rezolution, Zustimmung, Streitkräfte, Friedensangriffe, Friedenskräfte, Agression, Agression um den Frieden aufzudrängen.

Die Doktrin des „gerechten Krieges“ von Grozjus an bis zu Vereinten Staaten

---

Professor Dr. Zlatko Isaković

Grundsatz der Anerkennung einer Vorschrift betreffend die Führung eines gerechten Krieges gibt es in einigen Formen, in allen Kulturen wü-ber mehr oder weniger detaillierte historische Vermerkungen bestehen.

Grozjus Bestreben um ein konzieses Korpus internationaler Rechte für die Kriegsführung festzustellen ist ein Höhepunkt der tausendjähri-gen Versuchungen um moralischen Prinzipien auf die realistische Kriteri-ume zu führen. Er erfasste, da die objektivierste Kriteriumen bei der Geschäftsführung subjektiv erklärt und angewendet werden müssen, dass es unmöglich sei ein ganz objektiver Rechtstandard festzustellen. Des-halb umfasst seine Arbeit nicht nur ein System besonderer Gesetzen son-derm auch eine Erörterung über Grundsetzen (sein Zweck oder „Ab-sicht“) und Richtlinien ihrer Gebrauch. Nach seiner Konzeption, um ein Krieg offiziell gerechtfertigt sein zu können, müssen bestimmte Kriteriumen jus ad delum befriedigt sein.

In 20. Jahrhundert verbot der Völkerbund die Agression „bedinungs-weise“, und dann Vereinten Nationen „bedinungslos“. Um so mehr defi-nierten UNO die Agression und es wurden UNO Friedens- oder ähnliche Kräfte mehrmals verwendet aber internationale oder inner Kriege sind auch nicht vorbei. In den Kriegen werden, wegen enzeler oder kollektiver Selbstverteidigung oder als Hilfe des Agressionopffers, Wehr-kräfte nach dem Entschluss des UNO-Sicherheitsrates usw. engagiert. Diese Kriege sind in moderner Bedeutung des Ausdrucks berechtigt und andere unberechtigt (vor allem diese die von dem Sicherheitsrat als Agression bezeichnet sind). Grizjus Konzeption eines gerechten Krieges könnte, davon abgesehen, noch immer aktuellbar betrachtet sein wenig-stens bis zur gewißer Stufe.

Stichwörter: jus ad bellum, jus in bello, der Ursprung der Doktrin eines gerechten Krieges, Voraussetzungen des berechtigten Krafteinsatzes nach Grozjus, jus ad bellum in 20. Jahrhundert.

Evolution des Krieges

Dr. Slobodan V. Mikić, Generalmajor in Rente

Alle Segmete des Krieges als Gesellschaftsphänomene betrachtet von seinem Entstehen an bis heutzutage gingen durch evolutive Änderungen durch – die Faktoren, Inhalte, Formen und Kampfweisen. Evolution des Krieges ist ein Ergebnis der Wirkung von mehreren Fak-

toren, von denen die wichtigsten sind die Entwicklung, Gesellschaft, technologische und technische Entwicklung und Errungenschaften der Wissenschaft und Kriegskunst.

Der Autor erörtert die Evolution des Krieges durch Epoche gesellschaftlicher Entwicklung: die Knechtschaft, das Feudalismus, Kapitalismus und die gegenwärtige Zeit. Die Grundmerkmale der Änderung der Rolle und der Bedeutung der Kriegsfaktoren sind angewendet und gegenwärtige Zeit bekommt Hochachtung sowie wichtigste Eigenschaften gegenwärtiger Kriegen. Es wurde besonders schnelle allumfassende Entwicklung der kriegerischen Technik und Technologie analysiert sowie auch ihr Einfluss auf Physiologie des Krieges und es ist beton, daß der Mensch weiter sein entscheidender Faktor sei. Kriegsführung der Streitkräfte von Supermächte beruht auf massenhafter Anwendung kriegerischer Hochsttechnik leitend von den Professionalen.

Es werden zweckmässig engagement Luftwaffe, Raketenwaffeneinheiten, besondere Truppen und Truppen für die elektronische Wirkung umfassend Kosmos als Kriegsgebiet. Die Wirkungen werden in der Höhe und aus weiten Entfernungen durchgeführt, und Landtruppen (vor allem Panzertruppen) verwendet man erst wenn durch die massiven Feuerstossen die beifällige Bedingungen ausgerufen sind um „Aufzuräume“ und gegenseitiges Territorium besetzen zu können.

Stichwörter: Evolution des Krieges, Faktoren der Evolution des Krieges, technologische und technische Entwicklung, industrielle Revolution, massive Feuerstöße.

Gebrauch der Waffen mit präziser Leistung im gegenwärtigen Kriegen

---

Dr Todor Mirković, Colonel in Rente

Die Waffen der präzisen Leistung (WPL) als relativ neue Gefechtsmittel, hatten ein starken Einfluss auf die Wehrangriffen und auf die Kampfweise im Ganzen. Der Autor erwägt im Artikel die Eigenschaften der WPL, mit dem Rücksicht auf führende Waffenkriege in letzten 30 Jahren, in den diese Waffen gebraucht sind. Er beton, daß sie überwiegend in sogenannten asymmetrischen Kriegen verwendet wurden und er versucht ihre Rolle in eventuel einem grossen Krieg zu bestimmen, der zwischen gleichen Gegenseiten geführt wäre. Nach bisherigem Gebrauch WPL, ihrem systematischen Verbesserung und Proliferaziön beschliesst der Autor, vergrößert sich die Bedeutung dieser Waffenkategorie in gegenwärtigem Krieg, was basische Änderungen in der Kampfweise voraussetzt. Mittlerweile diese Waffen könnte relativ wenig Länder besitzen, wegen sehr hohen Entwicklungs- und Gestehungskosten, was ander Länder in eine schwere Lage zuführt.

Stichwörter: Waffen der präziser Leistung, Technologie der Führung-Selbstanführung osimetrische Kriegen, „Zentrum der Gravitation“, „paralleler Krieg“, grosser Krieg.

Wehrindustrien in der Bedingungen der Transition ökonomisches Staatssystem

Prof. Dr Dragomir Đorđević, Colonel

Wehrindustrie hat als ein integraler Wirtschaftsteil die Eigenschaften, die sie zu einer spezifischen Herstellungstätigkeit machen. Erzeugnisse der Wehrindustrie ist die Ware mit besonderen Eigenheiten und man muß ihre Herstellung und ihren Umsatz besonders regulieren und realisieren unter einer harten gesellschaftlichen Kontrolle. Laut wirtschaftlichen Kriterium, reflektiert sich der Charakter der Wehrindustrie unter allem in: a) der Betätigung nach einer streng abgemachter Reihenfolge b) fortlaufenden und verpflichtenden Befriedigung bestimmter spezifischer Bedürfnisse der Gesellschaft c) der Verfügung spezifischer Kapazitäten. Weil die Unternehmen der Wehrindustrie die Ware produzieren, sind sie ein unvertrenbarer Teil und ein Faktor eines ganzen Systems gesellschaftlicher Reproduktion der Warenherstellung. Es nötigt zur Pflicht auf in ihrer Wirksamkeit und ökonomische aufrichtig Grundsetze zu folgen, die für alle andere Warehersteller bei der Warenproduktion gelten. Auch wegen der Natur und des Charakters der Wehrindustrie der ähnlich zu den Staatscharakter als Institution ist, besteht in der Welt die Praxis statliches Einflusses auf die basische Bedingungen des gewissen Erwerb.

Stichwörter: Transition, Wehrindustrie, Bewaffung, Markttransaktion in der Markt, transnationale Korporationen, Kapazitäten der Wehrindustrie.

Die Transformation der Armee Serbiens und Monte Negro

Mr Božidar Forca, Colonel

Gegenwärtige internationale Verhältnisse werden, nach dem Ausheben biopolarischer Weltverteilung, weiterhin durch politische, ökonomische und militärische Faktoren gestimmt, und wobei die Länder ein unterschiedlicher Zutritt zu den allgemeinen und militärischen Strategien und Doktrinen haben. Militärischer Faktor internationaler Beziehungen ist ein Teil der Strategie und Doktrin der Wehrkraft als ein organisierter Element um Wehrmacht anzuwenden.

Auf die Entwicklung der Armee Jugoslawiens wurde militärischer Faktor in der Zeitabschnitt bis 2002. unterschiedlich beeinflusst sowie danach. Zwischen ursprünglicher und gränzlicher Bedingungen des Einflusses militärisches Faktore auf die Entwicklung der Armee sind, in philosophischer, soziologischer Sinne, die Absicht, der Mitarbeit und Streit erkennbar, d.h. der Gestaltung und Zerstörung. Mit Rücksicht auf die Reform bzw. auf die Transformation der Armee Serbiens und Monte Negro weisen die Erfahrungen auf das Bedürfnis der Redefinition ihres

strategischen Konzeptes. Man soll abgesehen von der Perspektive einer Vision und der Aufgaben der Armee sowie von den Grundsätzen neuer Sicherheitsintegrationen (abgesehen) als die Voraussetzungen der Vermeidung und Verminderung des Aufreizes, der Risiko und Bedrohung basische Militärdoktrinen, Bescheidungen, Organisation, Funktionierung und Forderung zu ihrem Gebrauch neu definieren.

Stichwörter: Strategie, Doktrinen, Organisation der Armee, organisatorische Änderungen, Transformation der Armee.

Religionsgemeinschaften und das Gemeingefühl

Dr Gordana Zivkovic

Eine der entscheidenden Herausforderungen der Integration zu einer breiteren europäischen Gemeinschaft wäre eine gleichmäßige Beziehung zu finden und auch „richtige Maßnahmen“ zwischen „global“ und „nationaler“, „universaler“ und „provinzieller“, „moderner“ und „traditioneller“ zu finden. Das Durchsetzen des Transformationsprozesses ist bei uns keine leichte und einfache Aufgabe, da gesellschaftliche Stimmung“ durch tiefe nationale, religiöse, politische, soziale, ideologische, kulturelle, geistige und zivilisatorische Unterschiede und Gegensätze abgespiegelt wurde.

Deswegen entsteht besonders wichtige Frage der notwendigen gesellschaftlichen Konsensus über die gemeinsamen Werten und Zielen, die wenigstens ein Minimum gesellschaftlicher Integration versichern könnten.

Einzige existierende Kategorie wäre, woran ist es möglich eine Gesellschaft zu konstituieren, die Emotion, die unbedingt gerecht und moralisch sein müsse. Unter der Gerechtigkeit versteht man dabei die Idee der Freiheit als das Fundament untermenschlicher Beziehungen. Eben sie sichert die pluralistische Ethik bei multiethnischen, multikonfessionaler und multikultureller Gesellschaft d.h. die Ethik der Dialogs und der Mitarbeit. Das macht ein wichtiges Feld von Engagement der Religionsgemeinschaften, deren Platz meistens von der Zugehörigkeit einer breiteren europäischen Familie und konfessioneller Einheiten bestimmt wurde und auch die zeitgemäße „Aufgabe“ der Erneuerung weiterer Entwicklung universaler christlicher Gültigkeit.

Mit Rücksicht auf die Tatsache, daß die Völker aus diesem Gebiet durch „religiösen“ Leistungen eingerichtet sind und sie traten als solche in „Gemeinschaft geschichtlicher Völker – universale Inhalte, die das Fundament jeder authentischen Religionsontologie sind, könnten eine der möglichen Wege für ihr Annähern und „Aufbau“ der Gemeinschaft werden. Darin liegt die größte Versuchung der Religionsgemeinschaften heutzutage.

Stichwörter: Religionsgemeinschaften, gesellschaftliche Gemeinschaft, europäische Integration, Transition, Demokratisierung, Modernisierung, Multiethnik, Multikonfession, Multikulture, Toleranz, Ekumenismus.

Привлечение государств к участию в международных миротворческих операциях - дилеммы и испытания

Д-р Милан Опачич, полковник в отставке

Установлением Резолюцией "Объединенные за мир" временного механизма возбуждения миротворческих операций и его объединением с механизмом коллективного принуждения, утвержденного в Главе VII Устава ООН, а также совершенствованием его мер и инструментов обеспечивается создание относительно консистентного и надежного механизма выполнения миротворческих операций Организации Объединенных Наций.

В ходе миротворческой операции ООН на территории СФР Югославии, наряду с использованием сил ЮНПРОФОР в одном периоде привлекались силы НАТО, причем их классические боевые операции сочетались с стандартными операциями сил ООН при выполнении легитимного мандата ЮНПРОФОР. Этим практически обозначен прецедент в практике миротворческих операций ООН. Кроме этого, использованием эффективной силы грубо нарушено начало непристрастности действия миротворческих сил ООН в ущерб одной из противостоящих сторон, так что эти операции частично превратились в операции навязывания мира, хотя в целом они не потеряли связь с подлинными миротворческими операциями ООН.

Миротворческим операциям ООН, предпринимаемым в связи с решением кризиса в Косове и Метохии (КФОР/ЮНМИК) и Афганистане (ИСАФ), или только планируемым предприниматься в связи с иракским кризисом, предшествовало классическое военное вмешательство коалиционных сил США и/или НАТО (или части участниц этого союза) без согласия Совета Безопасности ООН. Без такого согласия эти действия представляли собой типичные акты агрессии против суверенных членов Организации Объединенных Наций. Выполнение стандартных мандатов миротворческих сил ООН предоставлено преимущественно силам, непосредственно или косвенно участвующим в агрессии, чем априори дискредитируется их легитимность. Наконец, миротворческие операции этих сил проводятся на территории стран, находящихся целиком или частично в режиме оккупации и в "тени" постоянных или повременных классических боевых операций, чем дополнительно компрометируется их миротворческий характер, т. е. дефинитивно квалифицирует их, как операции навязывания мира.

Ключевые слова: ООН, Устав, Совет Безопасности, резолюция, согласие, противостоящие стороны, миротворческая операция, миротворческие силы, агрессия, операция навязывания мира.

Проф. д-р Златко Исакович

Начало признания правил, связанных с ведением справедливой войны, находится в определенных формах во всех культурах, о которых сохранились менее или более подробные исторические записки.

Стремления Гроция установить сжатый корпус международного права по ведению войны являются вершиной тысячелетних попыток сведения моральных принципов к объективным критериям. Однако, будучи в выполнении человеческих дел даже и самые объективные критерии подлежат субъективному толкованию и применению, он понял, что нельзя установить вполне объективный стандарт справедливости. Поэтому его работа содержит не только систему специфичных законов, но и обсуждение о принципах, на которых они основываются (их цель и "намерение") и рекомендации по их применению. В согласии с его концепцией, для признания войны официально справедливой необходимо удовлетворить определенные критерии *jus ad bellum*.

В XX веке Лигой Наций запрещена агрессия "условно", а потом Организацией Объединенных Наций - "безусловно". ОУН даже уточнили определение "агрессии", причем миротворческие силы использовались в многих случаях, но международные и внутренние войны все-таки не исчезли. В войнах, которые велись в целях отдельной или коллективной самообороны, а также оказания помощи жертвам агрессии, вооруженные силы привлекались в согласии с решением Совета Безопасности ООН. Эти войны являются справедливыми с точки зрения современного значения этого выражения, а другие - несправедливыми (в первую очередь те, охарактеризованные Советом Безопасности, как агрессия). На основании этого, концепцию справедливой войны Гроция все еще можно считать актуальной, хотя бы до некоторой степени.

Ключевые слова: *jus ad bellum*, *jus in bello*, зародыши доктрины справедливой войны, условия оправданного употребления силы по Гроцию, *jus ad bellum* в XX веке.

Эволюция войны

Д-р Слободан Микич, генерал-майор в отставке

Все сегменты войны как общественного явления, начиная со дня ее возникновения до сих пор, проходили через эволюционные изменения - факторы, содержания и способ проведения боевых действий. Эволюция войны представляет собой результат действия многочисленных факторов, из которых важнейшими являются: развитие человеческого общества, технологическое и техническое развитие и достижения в науке и военном искусстве.

Эволюция войны рассматривается автором хронологически, через эпохи общественного развития: рабовладельческую, феодализм, капитализм и современную эпоху. Приводятся основные характеристики изменений роли и значения факторов войны, причем особое внимание уделяется современной эпохе и некоторым наиболее значительным характеристикам современных войн. Анализ под-

вергается исключительно быстрое и всеобъемлящее развитие военной техники и технологии и ее влияние на форму войны, причем подчеркивается, что человек остается ее решающим фактором.

Военные боевые действия вооруженных сил великих держав основываются на массовом употреблении превосходной военной техники, используемой профессионалами. В первую очередь привлекаются военно-воздушные силы, ракетные и специальные войска, причем, для потребностей войны используется и космос. Боевые действия проводятся с больших высот и расстояний, а сухопутные войска (в первую очередь бронетанковые и механизированные) используются только после создания благоприятных условий массированными огневыми ударами для "очистки" и занятия территории противника.

Ключевые слова: эволюция войны, факторы эволюции войны, современная война, технологическое и техническое развитие, промышленная революция, массированные огневые удары.

Использование оружия точного действия в современных войнах

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке

Оружия точного действия (ОТД), как относительно новые боевые средства, оказали огромное влияние на способ ведения войны в целом. Автором в статье рассматриваются характеристики ОТД, а также дается обзор вооруженных столкновений, имевших место в течение последних лет тридцати, в которых использовались эти оружия. Им подчеркивается, что эти оружия использовались преимущественно в так называемых асимметричных войнах, а также делается попытка определения их роли в возможной большой войне равных противников.

На основании до сих пор приобретенного опыта в использовании ОТД, их систематического совершенствования и расширения, автором делается вывод, что повышение значения этой категории оружия в современной войне обуславливает существенные изменения в способе ее ведения. Однако, по причине огромных расходов, связанных с развитием и выпуском, этими оружиями могут обладать относительно немногие страны, чем остальные страны приводятся в весьма тяжелое положение.

Ключевые слова: оружия точного действия, технология наведения - самонаведения, асимметричные войны, "центр гравитации", "параллельная война", большая война.

Военная промышленность в условиях танзиции Экономической системы страны

Проф. д-р Драгомир Джорджевич, полковник

Военная промышленность как составная часть экономики обладает характеристиками, делающими ее специфичной производственной деятельностью. Из-

делями военной промышленности являются различные виды систем вооружения и военной техники, имеющие особое назначение, из которого исходит и особое отношение к этому производству.

Изделия военной промышленности являются товаром, обладающим специфическими свойствами, так что их выпуск и оборот необходимо особо регулировать и осуществлять под строгим общественным контролем. По экономическим критериям характер военной промышленности проявляется в: а) строго определенном порядке деятельности; б) бесперебойном и обязательном удовлетворении определенных специфических потребностей общества как целого, и в) обладании специфическими производственными мощностями.

Предприятия военной промышленности, будучи товарными производителями, являются неотъемлемой частью и фактором всей системы общественного воспроизводства товарного производства. Это навязывает обязательство в их функционировании и экономике последовательно соблюдать принципы, относящиеся ко всем другим товарным производителям в условиях товарного производства. Также по причине характера военной промышленности, подобного характеру государства как института, в мире существует практика государственного влияния на основные условия их хозяйствования.

Ключевые слова: транзичия, военная промышленность, средства вооружения и военной техники, рыночные сделки, транснациональные корпорации, производственные мощности военной промышленности.

Трансформация войска сербии и Черногории

Канд. наук Божидар Форца

Современные международные отношения после исчезновения биполярного разделения мира продолжают определяться политическими, экономическими и военными факторами, при разнообразном подходе государств к определению общих и военных стратегий и доктрин. Военный фактор международных отношений является частью стратегии и доктрины и вооруженных сил как организационного элемента применения военной силы.

На развитие Войска Югославии военный фактор оказывал различное влияние в периоде до 2002 года, а также и после этой даты. Между начальными и граничными условиями влияния военного фактора на развитие Войска опознаются в философском и социологическом смысле тенденции сотрудничества и столкновения, т. е. - создания и разрушения.

Опыт, связанный с влиянием военного фактора на развитие Войска, учитывая реформу, т. е. трансформацию Войска Сербии и Черногории, навязывает необходимость переопределения его стратегической концепции. Также, исходя из перспективы будущих заданий Войска и новых, связанных с безопасностью интеграций, как предпосылки избежания и уменьшения вызовов, рисков и угроз, необходимо переопределить основные военно-доктринальные положения, организация, функционирование и требования к его использованию.

Ключевые слова: стратегия, доктрина, организация войска, организационные изменения, трансформация войска.

Одним из решающих вызовов, стоящим перед интеграцией в более широкое европейское содружество, является обеспечение гармоничного отношения и "настоящей меры" между "глобальным" и "национальным", "универсальным" и "провинциальным", "современным" и "традиционным". Строгое проведения процесса транзисии у нас является отнюдь не легкой и простой задачей, учитывая "общественное окружение", характеризующееся глубокими национальными, религиозными, политическими, социальными, идеологическими, культурными, духовными и цивилизационными различиями и противоположностями. Оттуда возникает весьма значительный вопрос о необходимости общественного консенсуса о совместных ценностях и целях, обеспечивающих хоть минимум социальной интеграции.

Единственная экзистенциальная категория, на которой можно объединить содружество, является - эмоция, которая обязательно должна быть справедливой и нравственной. При этом под справедливостью подразумевается идея свободы, как фундамент межчеловеческих отношений. Именно она в мультинациональном, мультиконфессиональном и мультикультурном обществе обеспечивает этику плюрализма, т. е. этику диалога и сотрудничества. Одновременно это составляет важную область привлечения религиозных содружеств, место которых во многом определяет их принадлежность к "более широкой семье" церквей и конфессиональных содружеств, а также актуальная "задача" обновления и дальнейшего развития универсальных христианских ценностей. Учитывая факт, что народы на этих просторах учреждены и "религиозными действиями", и что как таковы вошли в "содружество исторических народов", - универсальные содержания, составляющие суть любой онтологии веры, могли бы стать одним из возможных путей их взаимного сближения и "строительства" общности. В этом заключается самое большое испытание религиозных содружеств сегодня.

Ключевые слова: религиозные содружества, общественная общность, европейская интеграция, транзисия, демократизация, модернизация, традиция, мультинациональность, мультиконфессиональность, мультикультурность, толеранция, экуменизм.

Позивамо вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројне аспекте безбедности и одбране Србије и Црне Горе.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, бременит је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Србије и Црне Горе остварује се специфични утицај на саму реформу и, посредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српско-црногорског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, доставља се Редакцији одштампан у два примерка, са двоструким проредом, на формату А4, дискета са текстом урађеним у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), величина слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна апаратура (цитати, напомене, библиографија) треба да садрже:

– за књиге: презиме и име аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и страницу;

– за часописе: назив часописа, број, годину изласка и страницу почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име, средње слово и презиме, научни степен, односно, академски степен и професионално звање; потпун назив организације у којој је запослен; кућну адресу са бројевима телефона (кућни и на радном месту); број жиро-рачуна и адресу становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије и Црне Горе.

Редакција

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506; локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ за 2004.

Претплаћујемо се на часописе:

_____ примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 1.000,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963. _____

2. „Нови гласник“

(војностручни интервидовски часопис)

Годишња претплата 1.300,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963. _____

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВСЦГ)

Годишња претплата 800,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963. _____

Број примерака издања које се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.
Поручиоци уплаћују износ претплате на текући рачун број **840-51845-84 РЦ МО** – за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис) и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца
_____

М. П.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Сашенка Таталовић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Нада Драгишић

Тираж 850 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)